

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő,
HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Feld István: A nagylózi temetőkápolna építéstörténete

Feld István: A nagylózi temetőkápolna építéstörténete

1. Az Országos Műemléki Felügyelőség Sopron városa és a megye legjelentősebb műemlékeinek megóvása mellett egyre nagyobb figyelmet fordít a környék kisebb, általában román kori eredetű templomaira. Sopronbánfalva után így került sor Magyarfalva (Harka) és Hidegség templomának helyreállítására s ezeket követi most a nagylózi templom rekonstrukciója.

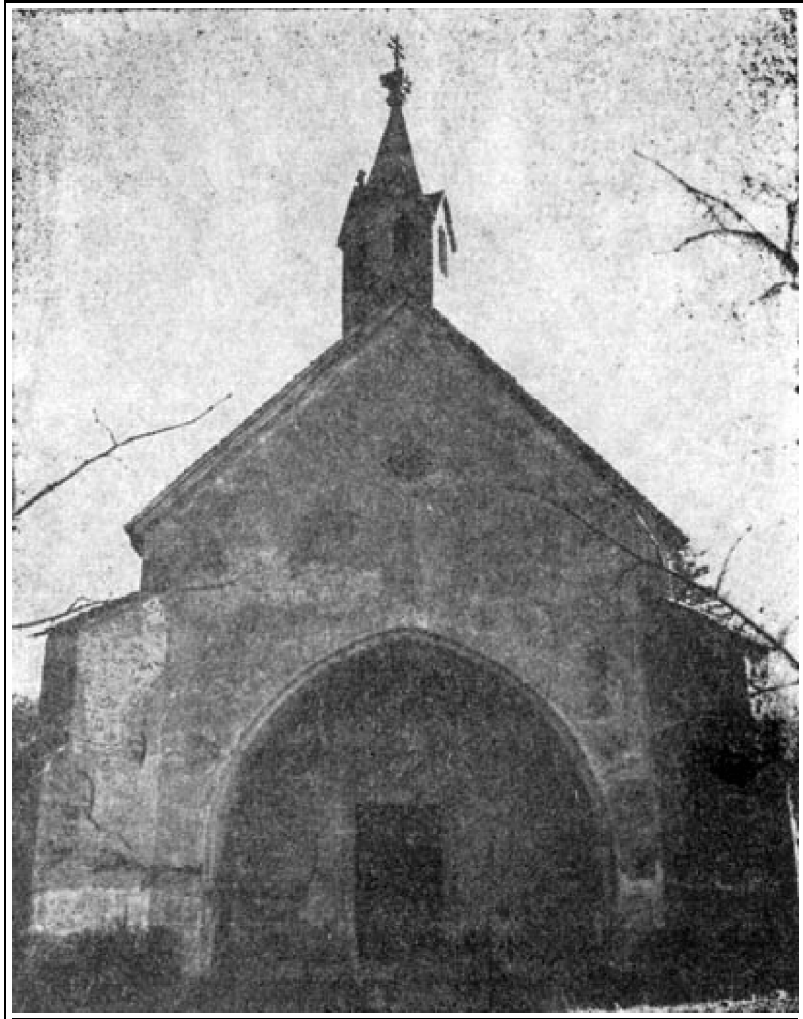
A már nagyrészt a síkságon elterülő községtől távolabb, az egyik dombhát szélén áll a kisméretű, számos átalakítás nyomát magán viselő templom. Csúcsíves előcsarnoka felett ülő kis kőtornya és támpillérei miatt nyugati részét Csatkai Endre gótikusnak vélte, csak félköríves szentélyét tartotta román korinak.¹⁽¹⁾ Legkorábbi formájáról biztos adatokat azonban csak az a kisebb kutatás szolgáltatott, melyet itt 1966-ban Dávid Ferenc és Czeglédy Ilona folytatott (1–4 kép).

Munkájuk eredményeként az OMF tervébe vette az épület teljes helyreállítását. A kutatás folytatására 1977 tavaszán került sor. A hathetes munka folyamán elvégeztük az épület teljes feltárását, a falazatok, vakolatrétegek, nyílások vizsgálata mellett sor került a templombelső összes sírjának kibontására is. A templom környezetét árkokkal és szelvényekkel vizsgáltuk, feltártuk a templom körüli temető egy részét.²⁽²⁾

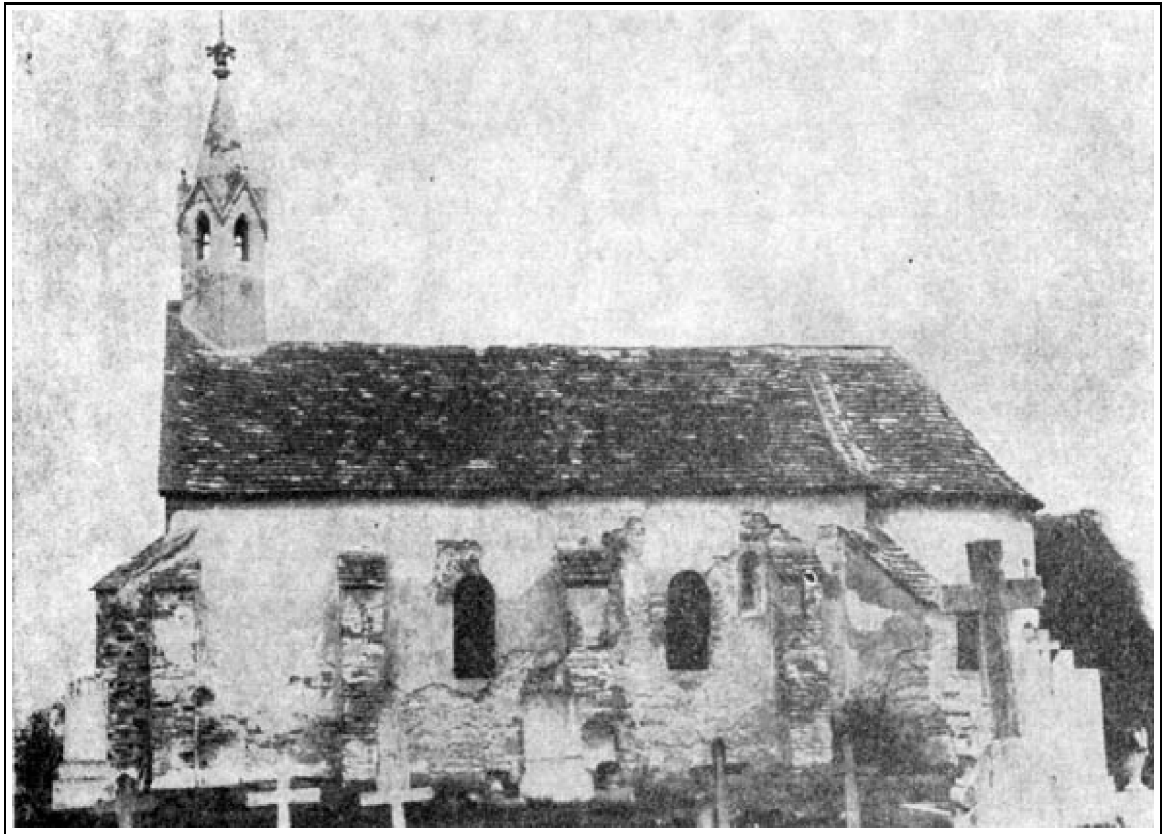
A kutatás során kirajzolódott előttünk a román kori falusi plébániatemplom képe, megrajzolhatóvá vált általánosnak éppen nem mondható építéstörténete. Igen értékes ismeretanyagra tettünk szert a környék XVI–XVII. századi középnemesi viseletéről is.³⁽³⁾

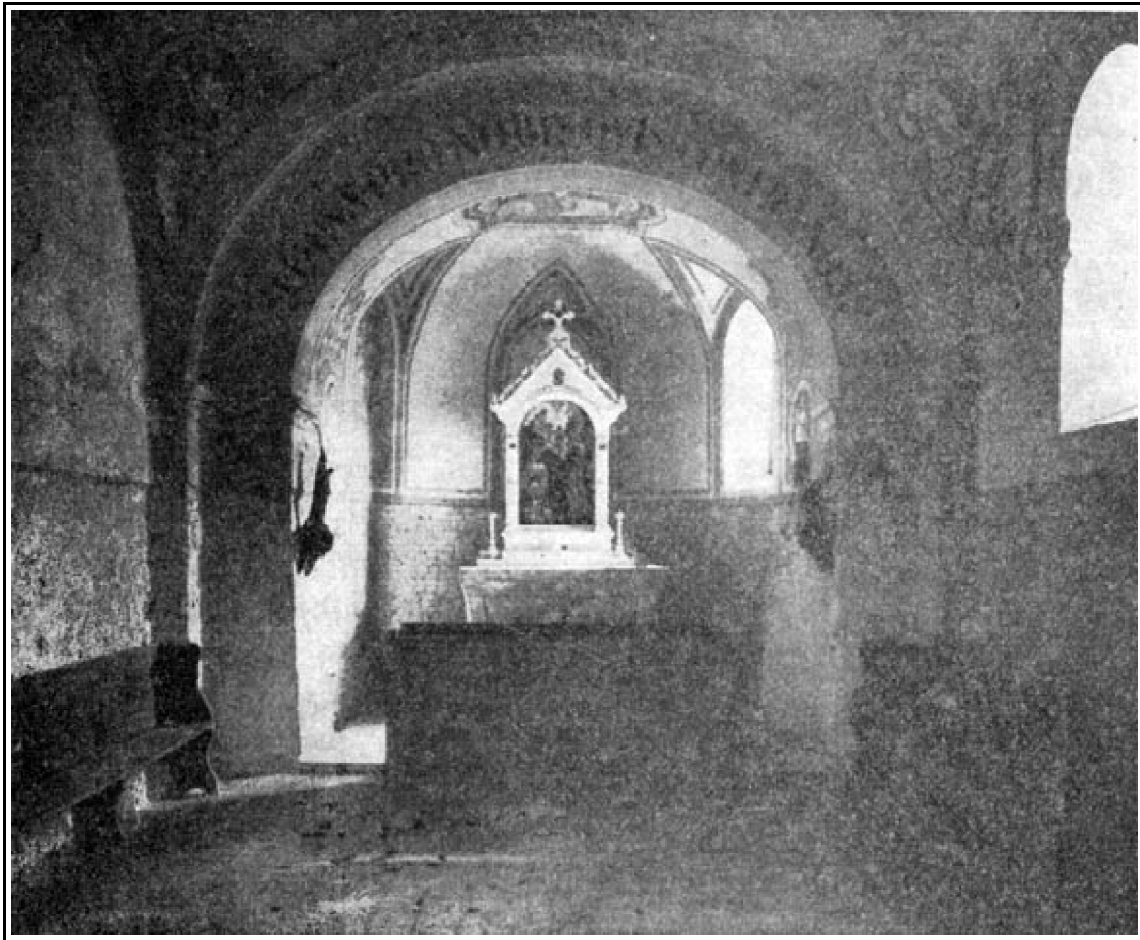
2. *A román kori templom*

[290](#)1-2. A templom a kutatás előtt délkeletről és délnyugatról

2913–4. A templom délről, belülről az 1966. évi kutatás után

Az egykori Lózs község Árpád-kori történetéről biztosan csak annyit tudunk, hogy a soproni ispánsági vár földje volt és lakói a várnak szolgálatot teljesítő várnépek lehettek.⁴⁽⁴⁾ A falu házai a mai temetőkápolna alatt húzódó, ma már elmocsarasodott völgyben feküdtek, egy vagy két sorban a patak mentén. Mint általában mindenütt, itt is egy kiemelkedő ponton építették fel a falu templomát, mint a falusi közösség legfontosabb, magas eszmei rendeltetésű középületét. ²⁹²A mai temetőkápolnát, pontosabban annak legelső formáját ezzel a plébániatemplommal azonosíthatjuk.

Ez a templom olyan lehetett, mint románkori falusi templomaink többsége: csupán egyetlen síkmenyezetes, nyeregtetős, téglalap alaprajzú hajóból és félköríves, valószínűleg boltozott szentélyből állt. A templom főhomlokzata délen volt, itt nyílt az egyszerű, félköríves bejárat, felette pedig szabályos elrendezésben három félköríves, tölcseres résablak. Ugyanilyen ablakok lehettek az alacsonyabb szentély déli és keleti oldalán is (5/1., 6–9. kép).

A hasonló templomoknál rendkívül ritka, hogy az északi oldalon is találunk ablakot. Nagylózsón azonban két ablak is előkerült a hajó északi falában. Ezeknek csak a belső oldaluk mutatta a szokásos, a déli ablakokkal megegyező formát. Kifelé végig rézsűsen szűkültek és a külső falsíkban igen keskeny réssel áttört kőlappal zárultak (10. kép).

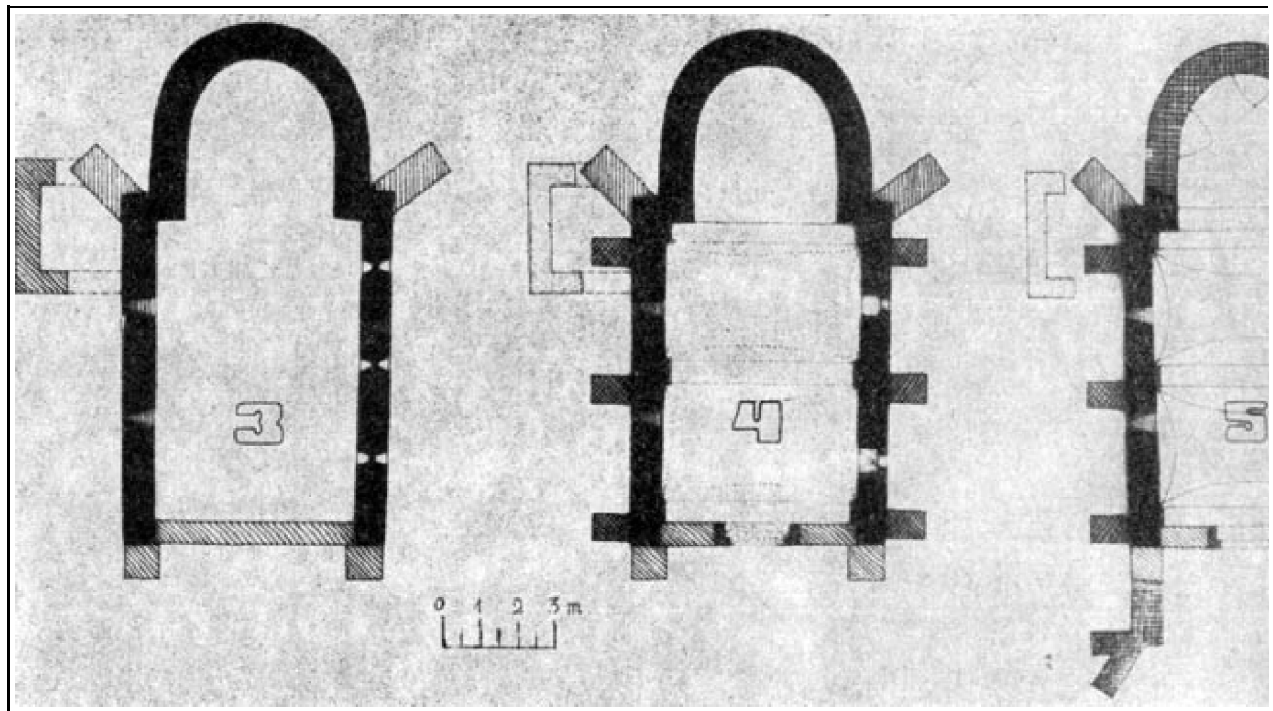
A templomnak egy másik, egyedülálló jellegzetessége is van: felmenő falai teljes egészében kis, szabálytalan kőlapokból, ún. halszálkakötéses technikával készültek (6. kép). Ezt az antik eredetű falazási módot számos más, elsősorban dunántúli román kori épületnél is megfigyelték, azonban mindenütt csak néhány sorban, kis foltokban fordul elő. Tudomásunk szerint templomunk az egyetlen, mely teljes egészében ilyen falazással készült, párhuzamára egyelőre még a szomszédos országokban sem bukkantunk.

Ezzel a technikával nem tudták kialakítani a sarkokat, nyílásokat és más, statikai szempontból fontos részeket, ezért itt kisebb-nagyobb kvádereket használtak. Nagyméretű kváderekből készült az egyszerű diadalív két szára is, maga az ív kiugró, élszedett kis vállkövekről indult. A két falrakásmódot nem tudták mindig szépen és főleg jól megoldani, ez különösen a sarkoknál jelentett problémát. Valószínűleg a szentély íves fala sem sikerült elég szilárdra, bár vizsgálataink szerint a templomot építő kőművesek általában igen gondos munkát végeztek.

Nem sikerült adatokat szerezni arra, hogy vajon vakolt volt-e a templom, használatának első időszakában. A külső és a belső falsíkokon egyaránt megfigyelhetjük azokat a vízszintes habarcs-sávokat, melyek bizonyára a falazás során keletkeztek. Rajtuk meszelés vagy egykorú vakolat nem mutatkozott (8. kép). Csupán a belsőben, a járószint közelében találtunk vakolatszerű, ujjal kifügázott felületet a román kori falon. Ez azonban valószínűleg nem volt jellemző az egész templombelsőre s így nem kizárt, hogy a halszálkás falszövetet eredetileg nem fedte vastag vakolat.

A későbbi, folyamatos temetkezés ellenére a szentélyben megmaradt a legelső, döngölt agyagpadló, s valószínű, hogy a hajó burkolata is ilyen volt.

Az eddig leírt templomból sajnos csak, kevés maradt ránk. Jelentős magasságban, de az eredeti falkorona nélkül áll a hajó déli és északi fala. A nyugati falnak csak az alapozása román kori s ugyanezt mondhatjuk a szentélyről is, bár ennek a hajóhoz csatlakozó részén két kisebb, halszálkás rakású részlet is megmaradt. A déli ablakok közül a keleti teljesen ép, a másik kettőből csak kisebb részletek maradtak ránk. Erősen rongált állapotban van a kapu is, keleti felét még nem sikerült teljesen kibontanunk, erre a helyreállítási munkák során nyílik majd lehetőség (6–8. kép). Közel ép állapotban tártuk fel viszont az északi ablakokat. Ezek lezárását különösen szép kváderekből készítették, köztük a fűgát hófehér mésszel húzták ki.

2935. A templom építési periódusai

A templom korát közelebről nem tudjuk meghatározni. A vidék településtörténete még nem tisztázott eléggé, így csak annyi bizonyos, hogy a templom 2941083, azaz István király szenttéavatása után keletkezett, mivel az ő tiszteletére emelték. Maga a templomforma a XIII. század végéig igen kedvelt volt, így pontosabb korhatározásra nem alkalmas. A halszálkás falazástechnika szórványos alkalmazása elsősorban olyan épületeken figyelhető meg, melyeket a kutatás a XI–XII. századra, legkésőbb a XIII.

század első harmadára helyez. Valószínű tehát, hogy a templom még a XIII. század közepe előtt felépült.

A halszállkakötéses falrakásmód alkalmazásának okait, körülményeit még nem tisztázta az építészettörténeti kutatás, annyi azonban bizonyos, hogy nem kell feltétlenül a technika továbbélésére, a római romok hatására gondolnunk. Román kori építészetünkbe pl. Lombardiából az államalapítás után is átkerülhetett ez az érdekes technikai megoldás.⁵⁽⁵⁾

3. Az Osl-nembeli Vicai és Lózsé-családok birtoklástörténete Nagylózson

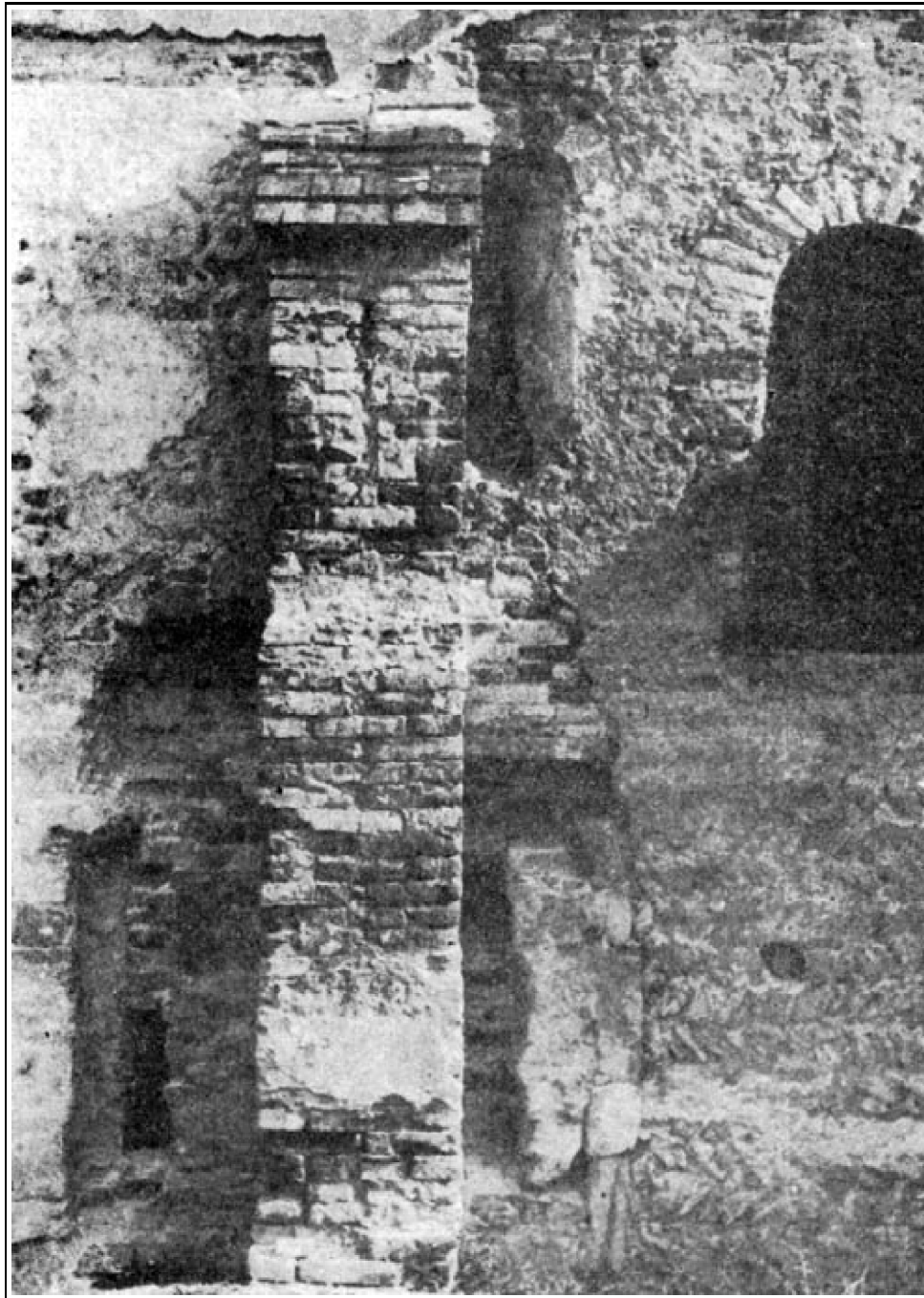
1276-ban IV. László király a németek és a csehek elleni harcokban tanúsított vitézségéért az Osl-nemzetségbeli Belednek adományozta a hét házhellyel rendelkező Lózst, a soproni vár két másik földjével, Loblóval és a lakatlan Tarddal.⁶⁽⁶⁾

A középkori Sopron megye legjelentősebb nemzetségével, az Oslakkal a történeti kutatás sokat foglalkozott. Valószínű, hogy ez a nemzetség, mely a XIII. század elején már számos ágra bomolva jelenik meg az írott forrásokban, egyike volt a megye ősfoglaló nemzetségeinek.⁷⁽⁷⁾

Az említett Beled ága az 1230-as években Vica faluban lakott, mely talán a nemzetség legkorábbi szerzeményeinek egyike volt. A XIII. század folyamán Lózs mellett más birtokokat is szereztek az ősi földek mellé. A XIV. század első felében Beled leszármazottai kezén már a következő falvakat vagy azok részeit látjuk: Vica, Széplak, Beled, Lala, Lúzs, Lobló, Tard, Kalács és Család (9. kép). Mivel az ekkor élt nemzedék tagjait is általában Vicáról nevezték – csupán egyetlen alkalommal említenek az oklevelek „Belid de Los”-t – valószínű, hogy továbbra is Vica maradt a fő lakhelyük. Birtokaikat közösen, osztályos atyafiságban birtokolták, a testvérek és unokatestvérek részei nem voltak egymástól elhatárolva.⁸⁽⁸⁾

Falvaikon csak 1355-ben osztozkodtak meg, ekkor azt is elhatározták, hogy közösen váltják vissza az előző években elzálogosított birtokrészeket. Ugyanis pl. 1350-ben Lózs és Kalács egy része zálog címén negyven évre a Hermányi-családhoz jutott. A visszaváltásra azonban nem került sor, sőt a különösen rossz gazdának bizonyult Vicai Tamás ezután is sorozatos zálogosításokra kényszerült. ²⁹⁵Lózsi részét ő is a Hermányiaknak kötötte le, majd végül szinte minden birtokát elveszítette.⁹⁽⁹⁾

6. A déli románkori kapu a kibontás után

A zálogban lévő javakat azután 1368 körül egy újabb nemzedék, Vicai Péter fiai szereztek vissza. De már 1377-ben arról értesülünk, hogy ők akarták elidegeníteni Lózs és Vica részeit az Ebergőci-családnak. Ezt azonban megakadályozták az Osl-nemzetség legjelentősebb családjának, a Kanizsai családnak a tagjai. Rokoni kapcsolataik révén nekik is lehettek itt közösen bírt részeit, ezért tiltakozhattak a jogügylet ellen.

Rajtuk kívül már ekkor bírhatott telkeket Lózsón a nemzetségi monostor, a valószínűleg 1180 körül alapított csornai premontrei prépostság. Beled valamelyik leszármazottja adományozhatott számára földet a faluban.[10\(10\)](#)

296 Az 1381-től ismert Imre vagy másnéven Beled (jól megfigyelhető a nemzetség hagyományos névhasználata), Vicai Péter fiának, Jakabnak utódja volt az első, kiről biztosan tudjuk, hogy már Lózsón lakott. Számos oklevél említi az 1425 körül bekövetkezett haláláig, általában *lózsi*, néha *beledi* melléknévvel. Egy oklevélből pedig közvetlenül értesülünk lózsi kuriájáról. Eszerint 1406 körül a betörő németek feldúlták itteni birtokát, itt álló házát, elvitték ingó javait és birtokbiztosító okleveleit.[11\(11\)](#)

Az írott forrásokból egy jellegzetes középbirtokos nemes képe rajzolódik ki. A vele egy őstől származó, tehetősebb Hóflányi Gergellyel a pestisjárvány miatt kölcsönös örökösödési szerződést köt, az említett Vicai Tamásnak János nevű fiától zálogba veszi annak maradék Józsi részeit, hogy az az örökös rabságtól megválthassa magát. Eladja kisebb, értéktelenebb birtokait, majd Csornán jut örökség révén földekhez. A szomszédos Pinnyei-családból való felesége megölése miatt csak hosszas perlekedés után hajlandó sógorainak vérdíjat fizetni. Végül ahhoz is hozzájárul, hogy a pinnyei templom a lózsi anyaegyházról elválva önálló plébániatemplom legyen. Ekkor, 1402-ben és 1409-ben említi először oklevél Lózs falu plébániatemplomát.

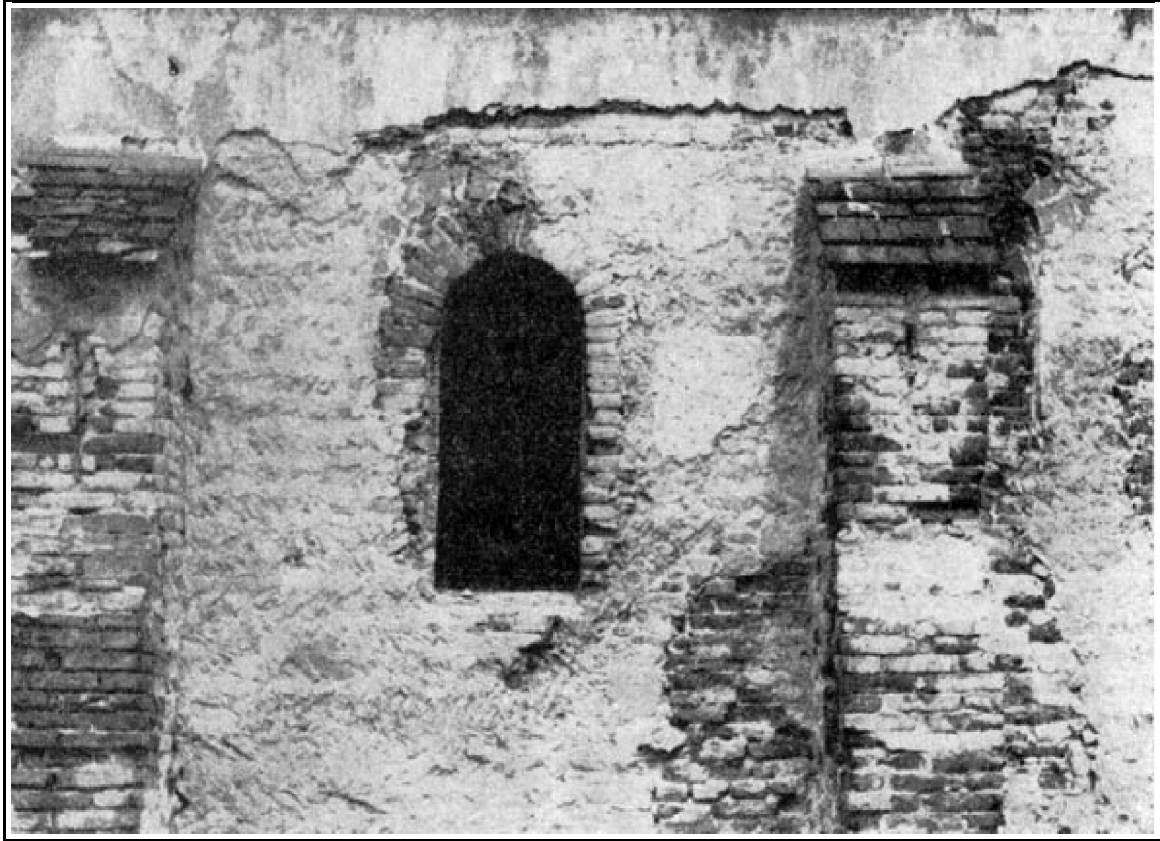
A Pinnyeiekkel azonban később is számtalanszor pereskedik, összeütközésbe kerül másik szomszédjával, az Ebergöczi-családdal is. Hatalmaskodik a Vicával szomszédos Mihályi birtokon, a saját távolabbi falvait viszont a Fraknóiak foglalják el. A Pinnyeiek ugyanekkor a csornai prépostság lózsi részein hatalmaskodnak.[12\(12\)](#)

Imre halála után fia, Gáspár az említett Hóflányi Gergelytől Horpácson örököl birtokokat, s így 1430-ban már Lózs, Széplak, Bala, Vica, Lobló, Csorna és Horpács birtokokban valamint Kalács, Kislózs és Szőrekér pusztákban erősíti meg a király – a család javai tehát szépen szaporodtak. A középkori feudális birtokosok jellemvonásától, a hatalmaskodó kedvtől Gáspár sem mentes, anyjával együtt a Kanizsaiak két szomszédos falvában, Kövesden és Cenken foglalja el az egyház szőlőjét illetve a vámot.

Ha felsorolt birtokai nem is tették lehetővé, hogy jelentős országos vagy akár megyebeli szerepet is játsszon, tekintélyét mégis jelzi, hogy 1431-ben Zsigmond király vásártartási jogot engedélyezett birtoka, Lózs számára. A faluban ezentúl Szent István király napján – tehát a plébániatemplom búcsúján, a település legnagyobb ünnepén – országos vásárt, minden hétfőn pedig hetivásárt tarthattak.[13\(13\)](#) A földesúri központtá vált Lózs így kedvező földrajzi körülményei között a következő évszázad során jelentős településsé, oppidummá, mezővárossá fejlődött.

7. A hajó délkeleti sarka a kutatás után

2978. A hajó nyugati része délről kutatás közben

Lózsi Gáspár jellemvonásaihoz az is hozzátartozott, hogy nem felejtkezett el rendkívül elszegényedett rokonáról, Vicai Jánosnak György nevű fiáról sem. 1434-ben lemondott György javára vicai birtokának feléről, s ez az adományozás nagyban hozzásegítette Györgyöt ahhoz, hogy két év múlva, Lózsi Gáspár magtalan halála után megszerezze annak birtokait. Rokonságára, osztályos atyafiságára hivatkozva beleült a birtokokba, melyeket azonban a király a szintén Osl-nembeli Csornaiaknak adományozott. Több éves per kezdődött ezzel, melynek során György hét oklevéllel bizonyította igazát. A nádor helyettese ugyan megróttá 298önkényes birtokfoglalásáért, de végül 1439-ben a Csornaiak lemondtak javára Lózs, Vica, Bala, Széplak, Kalács birtokokról, Csorna, Beled és Horpács birtokrészekről. Az örökség legnagyobb részét tehát sikerült megszereznie.¹⁴⁽¹⁴⁾

Vicai György 1440 körül Pálóczi Simon szolgálatába lépett, s mint annak familiárisa, Kőszeg várának kapitánya lett. Lózsi birtokán azonban egy ideig nem lakhatott, alig ért ugyanis véget az említett per, Ulászló lengyel várkapitányai elfoglalták tőle Vicával, Beleddel és Balával együtt. Hiába szólította fel őket 1441-ben az uralkodó a falvak visszaadására, ennek csak 1444-ben tettek eleget.

Hogy mennyire élt még ekkor is a számtalan ágra szakadt Osl-nemzetség tagjaiban a közös származás tudata s hogy ez főleg a nemzetségi monostor támogatásában nyilvánult meg, azt jól jelzi, hogy Vicai György „kegyúri jogán” adományozott 1450-ben, majd 1453-ban egy-egy telket a csornai prépostságnak horpácsi birtokából saját és családja lelki üdvéért.¹⁵⁽¹⁵⁾

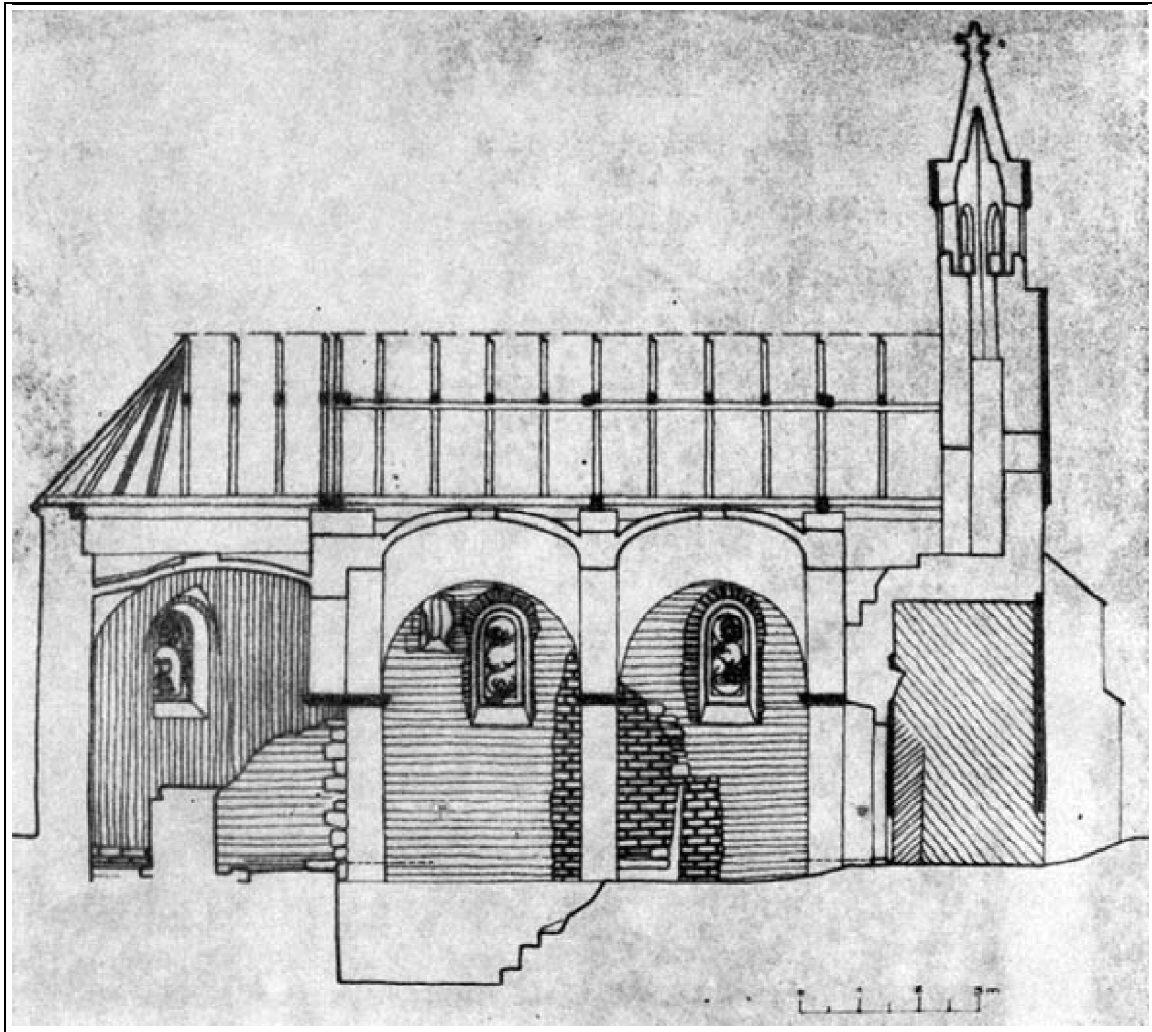
A hatalmaskodásoktól Vicai György sem volt mentes, ezek tárgyai sem változtak elődeihez képest. Emberei a Pinnyeiek jobbágyságait verték meg, az ő kárukra épített malmot, majd más birtokosokkal együtt a Kisfaludi-család javait pusztította. Saját vicai részei viszont több alkalommal a Kanizsaiak hatalmaskodásait szenvedték meg. Élete vége felé súlyos betegségbe esett, melynek gyógyítása igen sokba került, s mindezt még számos, részleteiben ismeretlen kára tetézte. Nehéz helyzetében veje, a vele élő Himfi Miklós segítette.¹⁶⁽¹⁶⁾

Halála után három fia osztozott az örökségen, melynek jelentős része ekkor már a csornai prépostságnál volt zálogban. Horpácsot nem is tudták visszaszerezni, majd pedig úgy egyeztek meg, hogy csornai birtokrészüket átengedik a prépostság lózsi része fejében. Vicai Istvánról, Mihályról és Jánosról nincs sok adatunk, de idejünkben tovább csökkent a család birtokállománya. Lehetséges, hogy a falvak egy része elnéptelenedett.

A XVI. század közepén élt következő nemzedék tagjai, Vicai Gáspár és Balázs Lózson kívül mér csak Vicán és Széplakon birtokoltak, s csak a már pusztá Ebergőcöt tudták megszerezni hozzá. 1588-ban már várkastélyként, castellumként írták össze Gáspár lózsi kuriáját. Lózs ekkor a megye legnagyobb települései közé tartozott, fejlődését tehát nem akasztotta meg a földbirtokos család egyébként is csak ideiglenesnek bizonyult hanyatlása.¹⁷⁽¹⁷⁾

4. A templom későközépkori átalakításai

Mint láttuk, Lózs falu helyzetében az 1276. évi eladományozás után közvetlenül nem következett be jelentős változás. Lakói csupán új földesúr jobbágyságai lettek, aki nem fordított különösebb gondot az egyébként is elég távol fekvő birtokára, s ha megszorult, hosszú időre elzálogosította más családoknak. Mindez nem segítette elő a falu fejlődését, lakosságának növekedését. Valószínű egyébként, hogy a XIII–XIV. század folyamán nem következett be olyan gyökeres változás falvaink lélekszámában, mely feltétlenül szükségessé tette volna új templomok építését vagy a régi épületek bővítését. Ezt bizonyítja az is, hogy az 1300-as években épült templomok sem nagyobbak a XII–XIII. századi egyházaknál.¹⁸⁽¹⁸⁾

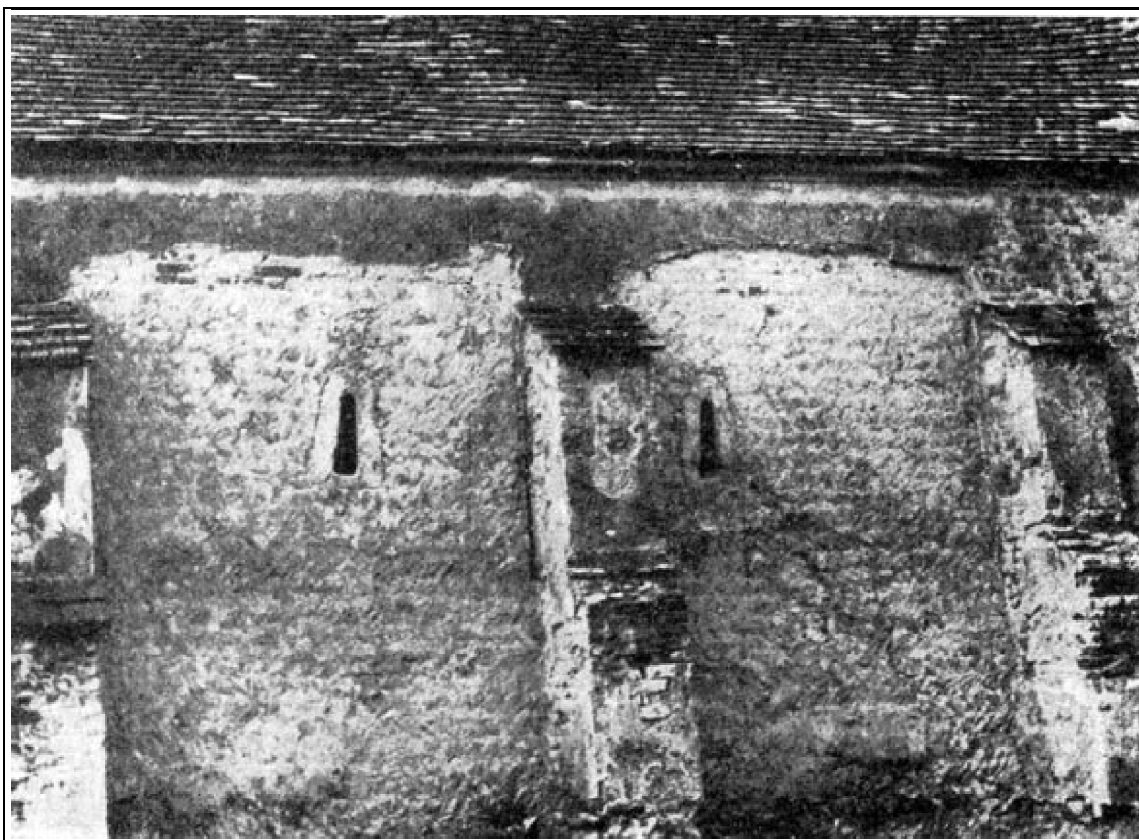
9. A templom keleti-nyugati metszete a kutatás eredményeivel

Lózs falu előzőkben leírt temploma tehát a XIV. században is megfelelt az igényeknek. Nem vált szükségessé jelentősebb átalakítása még akkor sem, amikor a század végén a falu Beled majd fia, Gáspár birtokaként földesúri központ és lakóhely lett. Az 1402-ben és 1409-ben említett parochiális templom a mai temetőkápolnával azonosítható, s hogy még 1431-ben is ez volt a plébániatemplom, arra az utalhat, hogy az országos vásárt épp Szent István király napján tartották.

Kutatásaink szerint ebben az időben a szükségessé váló tatarozásokon kívül csak néhány kisebb változtatást hajtottak végre a templomon. Lehet, hogy már ekkor befalazták a két északi ablakot, kivakolták a belsőt, emelték a padlószintet. Emellett legalább a szentélyt, de lehet, hogy az egész templomot ki is festették. [300](#)A szentély keleti fala előtt, a románkori padlószint feletti törmelékből ugyanis több falfestés-töredék került elő. Ezekből a pontosabb mintát, ábrázolást, s főleg a készítés korát nem tudjuk megállapítani. Bizonyára már kőoltárt is építettek ekkor.

Jelentősebb változtatásra csak a XV. század második felében, vagy talán a XVI. század elején került sor. Már a XIV. században megkezdődhetett a szűk völgyben létrejött település terjeszkedése a síkság felé, ahol

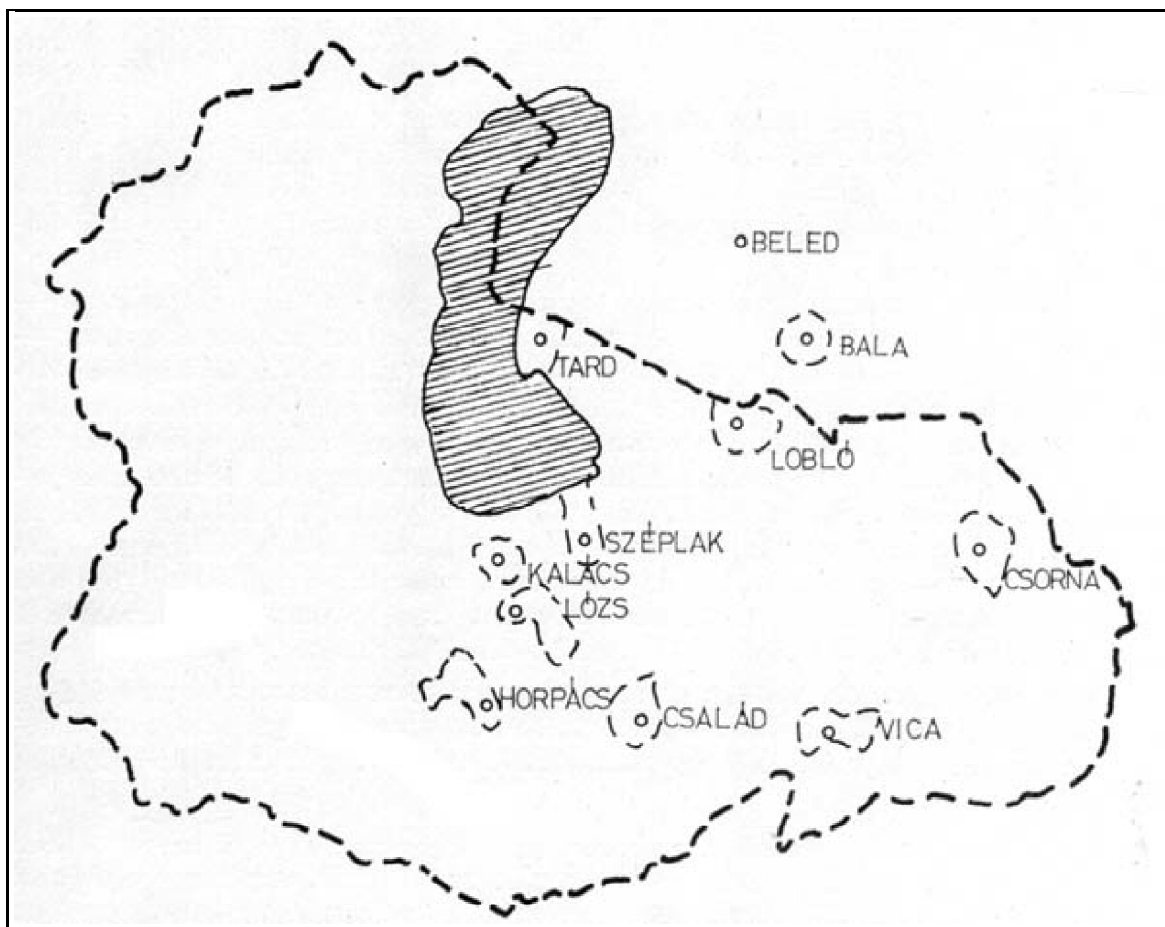
az új építkezésekhez kedvezőbbek voltak a körülmények. A Lócsi–Vicai-család 1410-ben említett kúriája is már minden valószínűség szerint a síkság peremén, a falu új központjában épült fel. A plébániatemplom így egyre távolabb került a falutól.

10. A hajó északról a kutatás után

Az egész országban megfigyelhető, hogy a kibontakozó mezővárosi fejlődés megfelelő plébániatemplom építésével járt. A legnagyobb oppidumok hatalmas csarnoktemplomokat hoztak létre, a kisebbek gyakran megelégedtek a régi templom méltó átalakításával, bővítésével. Lózs esetében a régi templom ekkor már a falun kívül állt, nem volt érdemes átépíteni. Helyette inkább új templomot építtetett a földesúr a település közepén, a várkastélyá – castellummá – átépített kúriája közelében. Ezt a templomot a mai plébániatemplommal azonosíthatjuk. Igaz ugyan, hogy csak a XVII. századtól rendelkezünk róla írott forrásokkal, de ekkor már a földesúr mint családja ősi temetkezőhelyét említi. Keletelt, sokszögzáródású szentélye szintén középkori eredetre utal, s bár a XVIII. századi több átépítés miatt a ma látható összes műrészlete barokk, egy falkutatás bizonyára számos gótikus részletet hozna napvilágra. A templom alaprajzi elrendezése is megfelel a XV/XVI. század fordulóján az egész országban kedvelt templomstílusnak.¹⁹⁽¹⁹⁾

³⁰¹Ugyancsak ebben az időben a mai Solymossy-kastély helyén állt földesúri lakóhelyen is építkeztek. Írott adat ugyan csak 1588-ból van az azelőtt kúriaként említett épületről, de egy érdekes és szerencsés megfigyelés egy korábbi építkezés mellett szól.

11. A Vicai-Lócsi családok középkori birtokai Sopron vármegyében

Ezidőtájt történt ugyanis a románkori templom említett átalakítása. Nem tudjuk, hogy ez csak egy kisebb pusztulás utáni, elkerülhetetlen újjáépítés volt-e, vagy pedig egyúttal tervszerű javítás-módosítás, annyi biztos azonban, hogy a templomot kápolnaként továbbra is használták. A lehullott falfestés-töredékek azt jelzik, hogy ekkor a szentély felső részén, boltozatán építkeztek, majd a hajó két keleti sarkát egy-egy hatalmas, nagyméretű, alig megfaragott kőhasábokból összerótt támpillérrel támasztották meg (5/b., 7. kép). Valószínű tehát, hogy a templom keleti részének falai valamilyen okból – talán épp a halszálkás falrakásból adódóan – megrepedtek, kidőléssel fenyegettek, a szentélyboltozat talán be is szakadt. Ugyanekkor, vagy nem sokkal később három oltárt építettek a templomban, a hajót és a szentélyt téglapadlóval burkolták és legalább a belsőt ki is vakolták (12. kép).

A szentélybe épített oltár nagyrészt ép állapotban maradt ránk. Alsó, zömök része különböző méretű kváderekből készült, öt, részben szabályos kőlapokból álló oltárlapjának kiugró széléit élszedéssel alakították ki. Az egyik kőlap egy korábbi oltár lapjának széle volt, kissé eltérő profillal, talán egy ugyanitt állt korábbi oltárhoz tartozott. Az oltárfelület középső részén megfigyelhető az [302](#)ereklye elhelyezésére szolgáló mélyedés, a lefedésére használt kőlap hornyával. Az oltár hátsó részén az oltárlap az oltártesthez képest kissé visszaugratott. Valószínű, hogy nem későbbi átalakítás eredményéről van szó, hanem ide illeszkedett be egy faszerkezetű felépítmény, azaz bizonyára egyszerűbb szárnyasoltárról lehetett szó. A

sírbeásások miatt nyugat felé megbillent oltár előtt lépcső vagy oltárdobogó volt, de ezt később nagyrészt elpusztították (13–14. kép).

A két mellékoltár a hajó észak- és délkeleti sarkában állt. Mivel csak az alapozásuk maradt ránk, csupán méretük határozható meg, s azt tudjuk, hogy az északi oltár felmenő része vakolt volt. E két oltárhoz tartozhattak azok az oltárlap-töredékek, melyek a későbbi szentélylépcsőből, oltárdobogóból és más helyekről kerültek elő (15. kép).

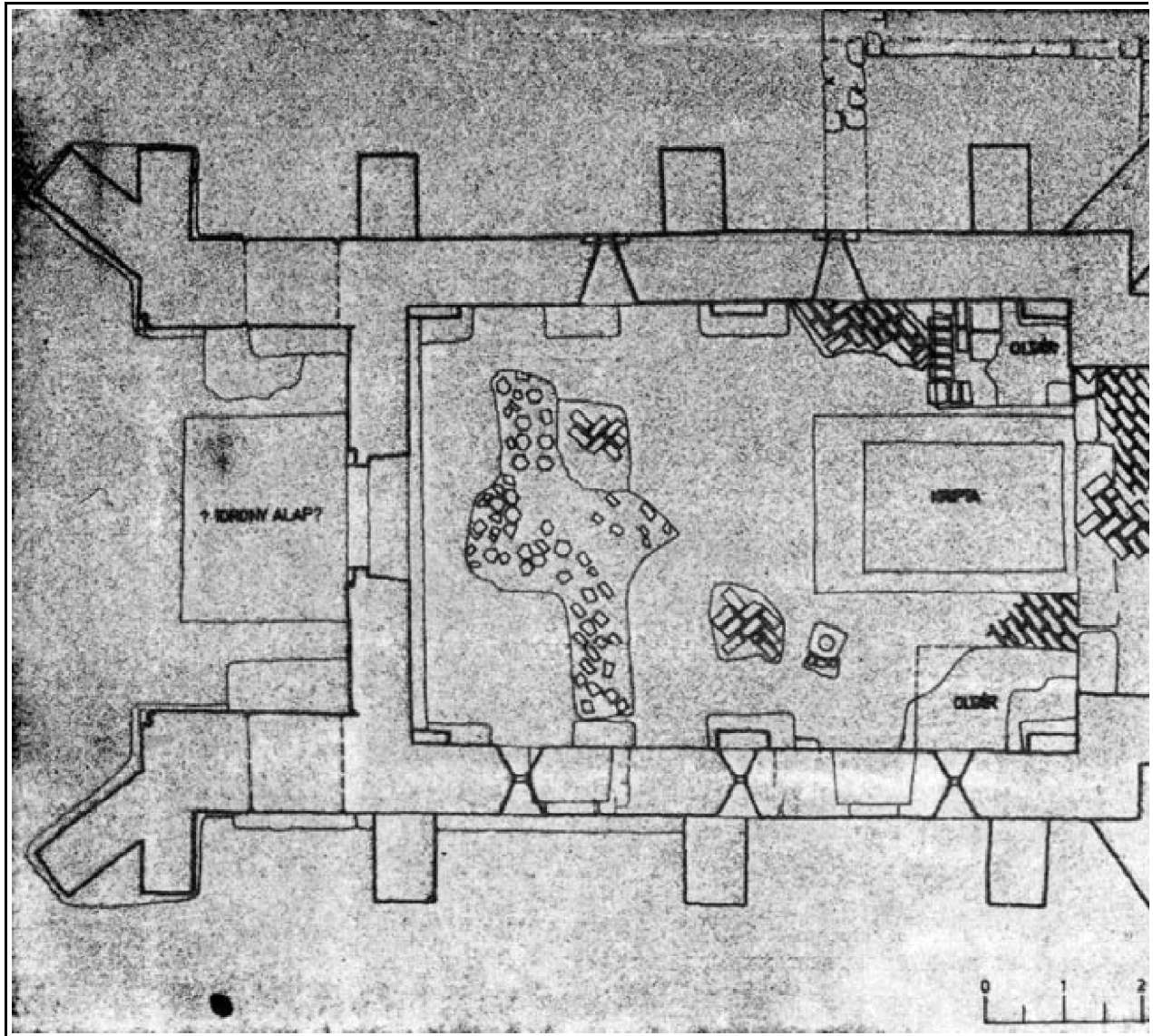
Feltűnő, hogy három oltár állt egy ilyen kis templomban, főleg akkor, ha a faluban – azaz akkor mezővárosban – még egy másik templom is volt. Figyelembe véve azonban a más templomok esetében ismert nagyszámú oltáralapítványt, ez nem számít különlegességnek, hiszen ekkor már több köznemesi család is élt Lózson.

A főoltár és az északi mellékoltár biztosan egykorú az új téglapadlóval – alapozásukban előfordul ez a típusú téglák, a padló ráfut az alapkiugrásra – a déli oltár lehet korábbi, vagy későbbi is. A téglaburkolat készítésére elsősorban azért volt szükség, mivel a templomban folyó temetkezések következtében a padló egyenetlen, hepe-hupás volt. Ezt kellett kiegyenlíteni s ezért került 20 cm-el magasabbra ez a padló a románkori szintnél. A padló készítéséhez jellegzetes, igen jóminőségű téglákat használtak, melyeken kereszt alakú bélyeg található. Ugyanezt a téglafajtát figyelték meg a mai kastély elődjének 1880. évi bontásakor – ez bizonyítja egyértelműen, hogy közel egyidőben folyt az építkezés a templomban és a kastélyban. Mint ez a további építéstörténetből kiderül, erre legkésőbb a XVI. század első felében került sor.[20\(20\)](#)

Nem tudjuk pontosan meghatározni, mikor készült a templom cserépfedése, a XVI–XVII. századi sírokból mindenesetre nagy mennyiségű tetőcserép-töredék került elő. Elképzelhető, hogy már a XV. század végén cserepes tetőszéke volt az épületnek.

A templom tehát a késő-középkorban is megőrizte lényegében románkori formáját, tömege, nyílásai nem sok változást szenvedtek. Az, hogy a fejlődő település új központjától távol esve elveszítette plébániatemplom-funkcióját, egyben törvényszerű továbbfejlődésének végét is jelentette: építéstörténete ettől kezdve nem egyezik meg falusi templomaink többségének építéstörténetével. Nem került sor az egyébként elkerülhetetlen bővítésekre és átalakításokra. Végző soron ennek köszönhető, hogy ránkmaradt románkori falainak többsége.

5. Az evangélikus templom

30312. A templom kutatási alaprajza

A XVI. század közepén, bizonyára a vidék legnagyobb földesura, a Nádasdi-család hatására a környék legtöbb nemesi családjá, így Lózs urai, a Vicaiak is a reformáció hívei lettek. Az első biztos adatunk Lózs protestáns lelkészségéről 1588-ból származik, s a század végén már az egész település evangélikus. Valószínű, [304](#) hogy 1576–78-ban, amikor megalakult a sopron-vasvármegyei egyházkerület, már mindkét templom az új vallás híveinek a birtokában volt. [21\(21\)](#)

Bizonyára különösebb konfliktusok nélkül zajlott le ez az átalakulás, mely nem járt különösebb építészeti változtatásokkal sem: az új liturgia csak kisebb mértékű átalakításokat kívánt meg. Egy levéltári adat és egy régészeti megfigyelés alapján jól meghatározhatjuk a mai temetőkápolna evangélikus átalakításának idejét. 1576-ban ugyanis a lózsiaiak Sopron város tanácsától fát kértek a kápolnában folyó munkákhoz. [22\(22\)](#) A kutatás során pedig a főoltár előtti megsüllyedt keresztbélyeges téglapadló feletti törmelékből, egy újabb

téglapadló alól egy 1572. évi ezüstdénár került elő. Mivel ez az utóbbi téglapadló ráfutott az ugyancsak megsüllyedt északi mellékoltár megmaradt alapozására is (15. kép), megállapíthatjuk, hogy 1576 körül elbontották a feleslegessé vált két mellékoltárt – a továbbra is használt főoltárt meghagyták – és új téglapadlót készítettek. Az az igen rossz minőségű téglákból álló burkolat a korábbi padló szintjét tartotta meg, elsősorban ugyanis az újabb temetkezések során történt padlóátvágásokat, megsüllyedéseket akarták vele elüntetni. A XVI. század folyamán már nem csak a hajóban temetkeztek: a főoltár két oldala mellett és közvetlenül előtte is találtunk ebből az időből sírokat. Bizonyára ezek voltak a legelőkelőbb sírhelyek.

Igen érdekes, hogy a templom keleti felében falazótéglából készült az új burkolat, a nyugati részen viszont főleg hatszögletű padlótéglákat figyeltünk meg. Ezek itt egy 10–20 cm vastag réteget alkottak, valószínű, hogy az erősebb igénybevétel miatt gyakran kellett a padlót javítani.

A templom képe tehát alig változott. Az evangélikusoknál a templom berendezését, felszerelését illető toleranciája nemcsak abban mutatkozott meg, hogy meghagyták a főoltárt, hiszen a reformátusokkal ellentétben oltárra nekik is szükségük volt. Az 1630. évi püspöki látogatás jegyzőkönyvéből azt is megtudjuk, hogy ekkor még igen sok katolikus jellegű felszerelés, mint papi ruhák (kámzsák, stóla, parochiák), monstrancia, régi kehely volt az egyházközség tulajdonában.²³⁽²³⁾

Nagylózsa a XVI–XVII. században különösen jelentős település volt. A Vicaiak kastélya mellett ekkor több nemesi kuriát is összeírtak. A földesúr 1599-ben a város hírnevéhez méltó papot kért. 1630 körül egyházi kisgyűlést és lelkipásztor-avatást is tartottak Lózsón.²⁴⁽²⁴⁾

Kutatásunk szerint a XVII. század eleje körül kidőlt a temetőben álló templom nyugati fala, beszakadt a diadalív és bizonyára jelentős károsodás érte a szentélyboltozatot is. Írásos adatok hiányában nem tudjuk eldönteni, vajon leégett-e a templom – talán épp valamilyen háborús esemény következtében – vagy szerkezeti hibáról, talán az agyagos domboldal megcsúszásáról volt-e szó.

Az újjáépítésre az ekkor készült vakolatba bekarcolt évszám tanúsága szerint 1644 előtt került sor. Az új, téglakő-anyagú nyugati fal keskenyebb lett a korábinál és mivel a megmaradt románkori alapokra építették, hamarosan ez is kifelé dőlt. A felhasznált téglanyag tanúsága szerint ekkor készült a ma ³⁰⁵is álló diadalív, mely magasabb lett az elpusztult korábinál. Talán ekkor készült a későbbi írott adatokból ismert szentélyboltozat is, melyből semmi sem maradt ránk.

13. A főoltár a kutatás után

Az újjáépítés után készítették a hajóban az ugyancsak írott forrásokból ismert, *U*-alakú fakarzatot is. Ennek egyik, középkori kövekből kialakított tartóoszlop-alapozása a déli kapu közelében került elő (12. kép). Az itt felhasznált egyik kő valószínűleg a románkori diadalív része volt. A karzat egykori formájára utalnak az átlag 3 m magasan található, téglával elfalazott gerendafészkeken kívül azok a vakolatba karcolt feliratok és rajzok, melyeket csak karzatról lehetett elkészíteni. Az említett évszám mellett egy nehezen olvasható név (*Michcel Ga ...*) a déli, egy másik név (*Johannes Wolf*) a nyugati, és több monogram (*HFM*,

HFOM) az északi falon.

Ezek a típusú bekarcolások elég gyakoriak templomainkban, keletkezésüknek nem kell különösebb jelentőséget tulajdonítani. Más jellegűnek tűnik viszont az a sok név és évszám, melyet a szentélyben álló oltár lapján fedeztünk fel. Szinte az egész oltárlapot beborítják azok a sokszor nehezen olvasható [306](#) bekarcolások, melyek közül a legkorábbi egy 1595-ös évszám. 1637-ben véste be ide a nevét *Joseph Mertzuschlag, Gabriel Hrabow, Johannes Rüber* és mások. Nem tudjuk, kik voltak e nevek viselői, miért vésték bele épp az oltárlapba, hiszen az oltár az evangélikusoknál is bizonyos fokú tiszteletben állt (14. kép). Erre talán levéltári kutatás, a mezőváros XVII. századi történetének beható vizsgálata adhat majd választ.

A nyugati fal újjáépítése után nem készült új padló, a szükséges javításokat csak döngölt agyaggal végezték el. Lehetséges, hogy a nyugati falban már ekkor kialakítottak egy kaput, de erre nincs adatunk. Az azonban biztos, hogy a románkori déli ablakok és a kapu továbbra is használatban maradtak, ha az utóbbit részben át is alakították.

Hamarosan kiderült, hogy a nyugati fal, különösen a sarkok nem elég szilárdak és kifelé dőlnek. Hogy az újabb falomlást elkerüljék, a nyugati sarkokat egy-egy, a hajófalak síkjában maradó támpillérral támasztották meg. A téglapilléreknek hatalmas téglakő alapozást készítettek, a helyzetet tehát igen veszélyesnek ítélték. A téglaméretek egyezése alapján ekkor építették a templom északi oldalához azt a falazott osszáríumot, melynek megmaradt részében egy 30 cm vastag csontreteget figyeltünk meg. Építését bizonyára a szűknek bizonyult temető indokolta. A támpillérek és az osszáríum korhatározása nem volt lehetséges, lehet, hogy építésükre csak a XVII. század második felében került sor (5/3. és 16. kép).

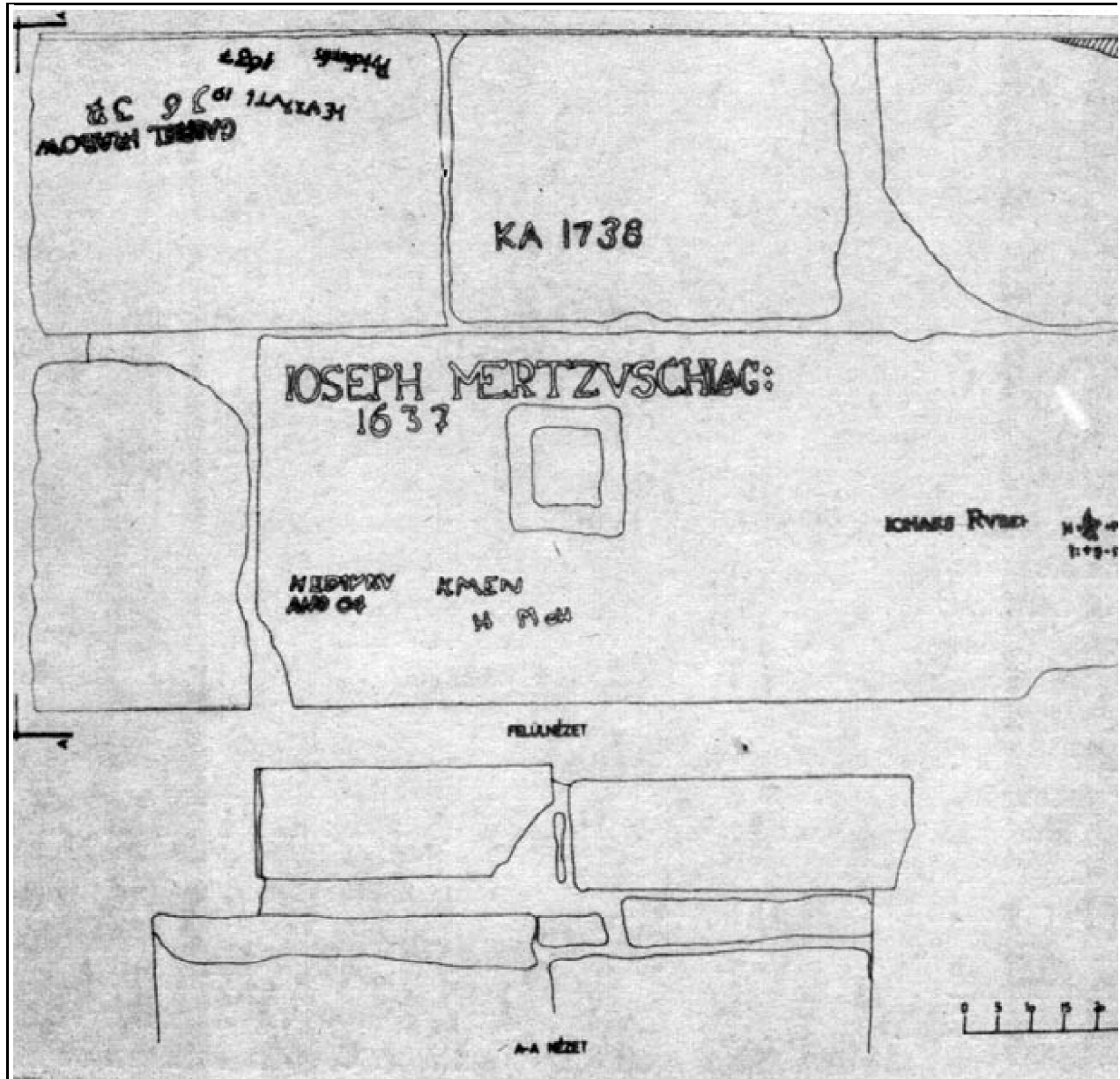
Az így kialakult templomról ismerjük az első leírásokat az 1660 utáni katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvekből. Ugyanis Nagylózt is elérte a XVII. század közepén az ellenreformáció hulláma. Földesura, Vicai Ádám nagyjából egyidőben rekatolizált Nádasdi Ferencel és azonnal támadást indított az evangélikusok ellen. 1645-ben elfoglalta „úgy a városban lévő parochiális, mint a városon kívüli, a temetőben épült templomot”, az iskolát és a paplakot az evangélikusoktól, a lelkészt elűzte, helyére plébánost ültetett. A város lakosai ekkor az uralkodóhoz fordultak, a helyszínre érkező királyi bizottság pedig igazságot szolgáltatott az evangélikusoknak. A távozásra felszólított plébános Vicai Ádám nevében tiltakozott az ellen, hogy a parochiális templomot is visszaadja, mert ezzel a bizottság Vicai Ádám őseinek, feleségének, elhalt gyermekeinek sírboltját is a jobbágyoknak ítélte oda.²⁵⁽²⁵⁾

Vicai Ádám azonban, aki ezidőtájt kapott bárói címet, és akinek fia, János a Hédervári-család utolsó tagját, Katalint véve feleségül, jelentős vagyon birtokába is jutott, nem törődött bele a kudarcba. 1650-ben bottal akarta kényszeríteni evangélikus jobbágyait lelkészük elűzésére, 1651-ben, majd 1659-ben pedig már arról olvashatunk, hogy csak a városon kívüli Szt. István templom van a lutheránusok kezén. 1660-ban azután Nádasdi Ferenc egyik szolgálja az utolsó lózsi evangélikus lelkészt is elűzte.

A temetőben álló templom ekkor, bizonyára a sok oda-vissza-foglalás miatt, igen rossz állapotban volt. Részletes leírását először az 1663-ban készült vizitációs jegyzőkönyvben olvashatjuk. Ekkor még nem volt helyreállítva és felszentelve. Nem volt sekrestyéje, az első része – a szentély – boltozott, a hátsó – a hajó – síkfedésű. Egyetlen, egyszerű oltárán nem volt tabernákulum. Kettős fakarzata volt és bizonyára egy fából készült huszártornya. Tornyában nem [307](#) találtak ekkor harangot és hangsúlyozzák, hogy a tetőzet állapota különösen rossz.

A következő időszakban azután sor került helyreállítására, ez azonban csak a legszükségesebb munkákra

korlátozódott. Pénz nem jutott sok a kápolnára, hiszen ebben az időben építették át a plébániatemplomot is. Az 1697. évi jegyzőkönyv szerint azonban a temetőben álló templomban új, fából készült szószék állt, tornyában már volt harang, a tető zsindegyel fedett. Ekkor, majd 1713-ban is említik Szt. István oltárát és kettős fakarzatát. Sok felszereléséről nem tudunk, de az annak is betudható, hogy először a rákok pusztítottak Lózson, majd pedig Heister égette fel a várost.²⁶⁽²⁶⁾

14. Az oltárlap felmérése

6. A XVIII. századi átalakítás

Falusi templomainkra a XVII–XVIII. század fordulóján elsősorban kisebb renoválások-javítások

jellemzőek, a XVIII. század közepe-második fele viszont már a jelentősebb barokk átalakítások, gyakran teljes átépítések kora. Az ideológiai-művészeti háttér mellett ennek oka a konszolidálódott helyzetben bekövetkezett [308](#)gazdasági fellendülés lehetett, hiszen egy templomépítés mindig jelentős összegeket emésztett fel.[27\(27\)](#)

Ez templomunknál természetesen másképp jelentkezett, mint egy plébániatemplomnál. A kegyurak, az ekkor már főleg Hédervárott lakó Vicaiak a kor igényeinek és a család fényének megfelelően temetőkápolnává kívánták átalakítani, de bizonyára élt bennük a templom ősi eredetének, családi temetkezőhely voltának hagyománya is.

A XVII. századi renoválás szerény voltát jelzi az is, hogy 1733-ban már ismét romos állapotban találták a templomot az egyházlátogatók. Lehet, hogy ezidőtájt hosszabb ideig használaton kívül is állt, másképp nehezen kerülhetett az ekkor már különösen tisztelt oltár lapjára a bekarcolt 1738-as évszám és a K. A. monogram (14. kép). Részletes levéltári kutatás hiányában csak annyit mondhatunk, hogy 1754 előtt került sor az újjáépítésére. Ebben az évben kelt ugyanis a locsmánci egyházkerület összeírása, mely szerint a temetőben lévő Szt. István király kápolna patrónusa jóvoltából felszenteltetett, kijavítottatott és ellátták minden szükséges felszereléssel.[28\(28\)](#)

Ez az építkezés a templom legjelentősebb átalakítása volt felépítése óta. Befalazták románkori nyílásait, a nyugati ablakot a déli hajófal két új, nagyméretű, félköríves ablakának egyikével semmisítették meg. Ha a XVII. századi nyugati falban eredetileg nem volt bejárat, ekkor alakították ki ott egy kaput.

Nem tudjuk, elkészült-e teljesen az a kétszakaszos boltozat, mellyel a mindaddig síkmennyezetes hajót kívánták lefedni. Ugyanis csak a boltozat tartására szolgáló 3–3 falpillér maradt ránk, melyekre ma egy későbbi boltozat támaszkodik, későbbi pillérfejezetekkel. Ekkor készült a templom képét meghatározó 3–3 lépcsős támpillér, mely a boltozat nyomását volt hivatva ellensúlyozni. A támpillérek és a belső falpillérek érdekes módon nem esnek egyvonalba, ennek okát azonban nem ismerjük. Eddig a boltozatnak semmiféle maradványát, lenyomatát nem sikerült megfigyelni, az ekkor készült vakolat a későbbi boltozat mögé fut, így, ha elkészült egyáltalában a boltozat, az a mainál magasabb volt. A nyitott kérdésekre végleges választ csak a helyreállítással kapcsolatos bontási munkák során nyerhetünk.

Ekkor alakították ki a mai falkoronákat is, bizonyára a román kori falak kisebb visszabontásával. A szentélyben valószínűleg csak egy ablakot nyitottak, elbontották viszont a fakarzatot és új karzatot építettek a nyugati fal előtt. Ez mintegy 2,5 m széles volt, s a hajó terében egy igen lapos ív, vagy pedig csak két alacsony pillér tartotta. Valószínű, hogy felső része fából készült, mellvédrésének lenyomata az északi falon figyelhető meg (5/4. kép).

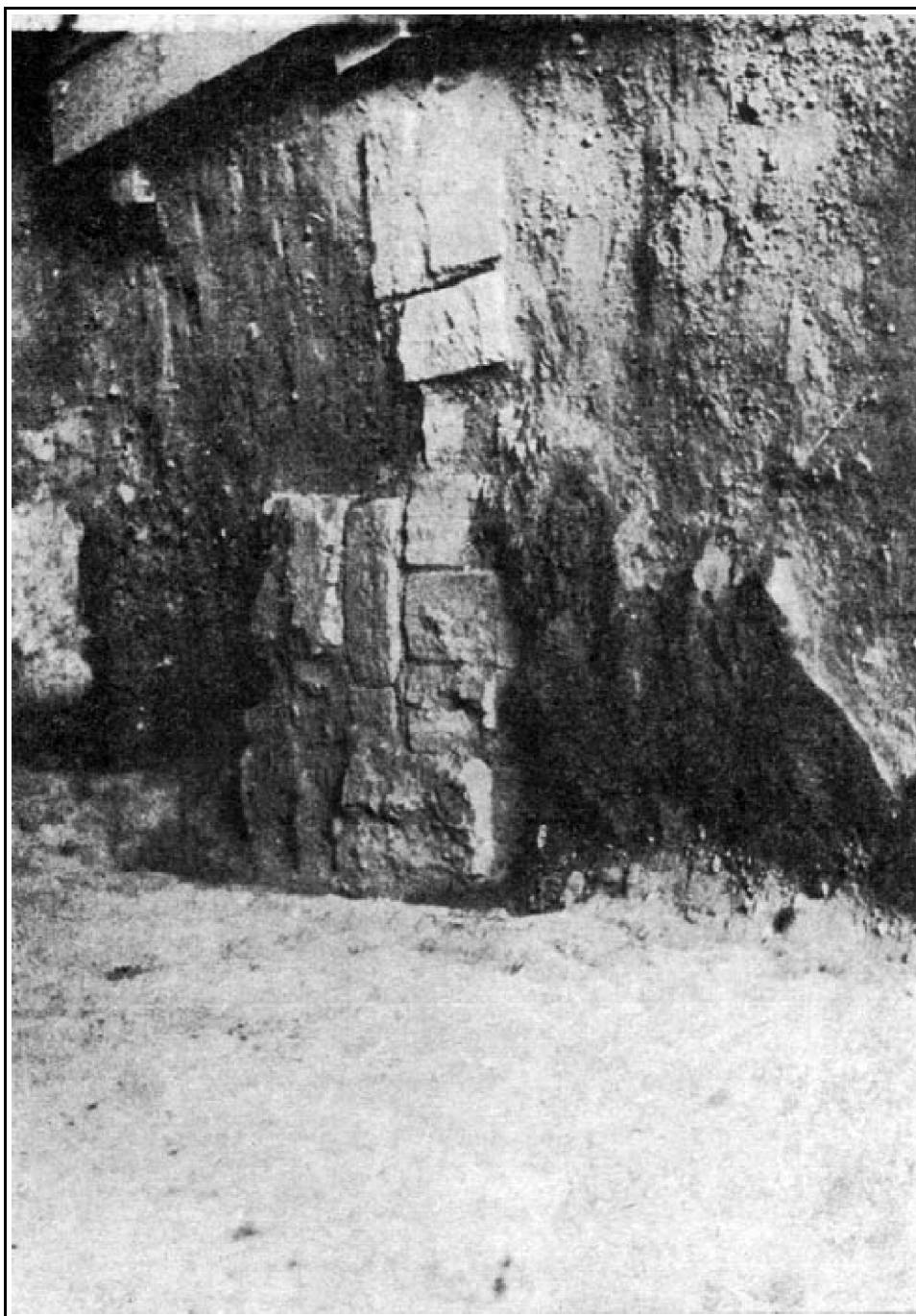
Nem bukkantunk egy erre az időre tehető padló nyomaira. Lehet, hogy ezt később felszedték, de valószínűbb, hogy csak döngölt agyagpadlója volt ekkor az épületnek, ilyen fut rá a falpillérek alapozására is. Csupán ezekben az alapozásokban találunk nagyobb, bizonyára középkori falakból származó faragott köveket, egyébként az összes ekkor készült falazat anyaga igen nagyméretű, jóminőségű, jellegzetes téglá, mely igen jól elkülöníthető a más időkben használt tégláktól.

A talán teljesen be sem fejezett építkezés során a templom olyan formát kapott, mely támpillérei miatt inkább gótikus, mint barokk jellegűnek tűnt és a további építkezések is ezt a jellegét hangsúlyozták.

[309](#)7. A XIX. századi építkezések

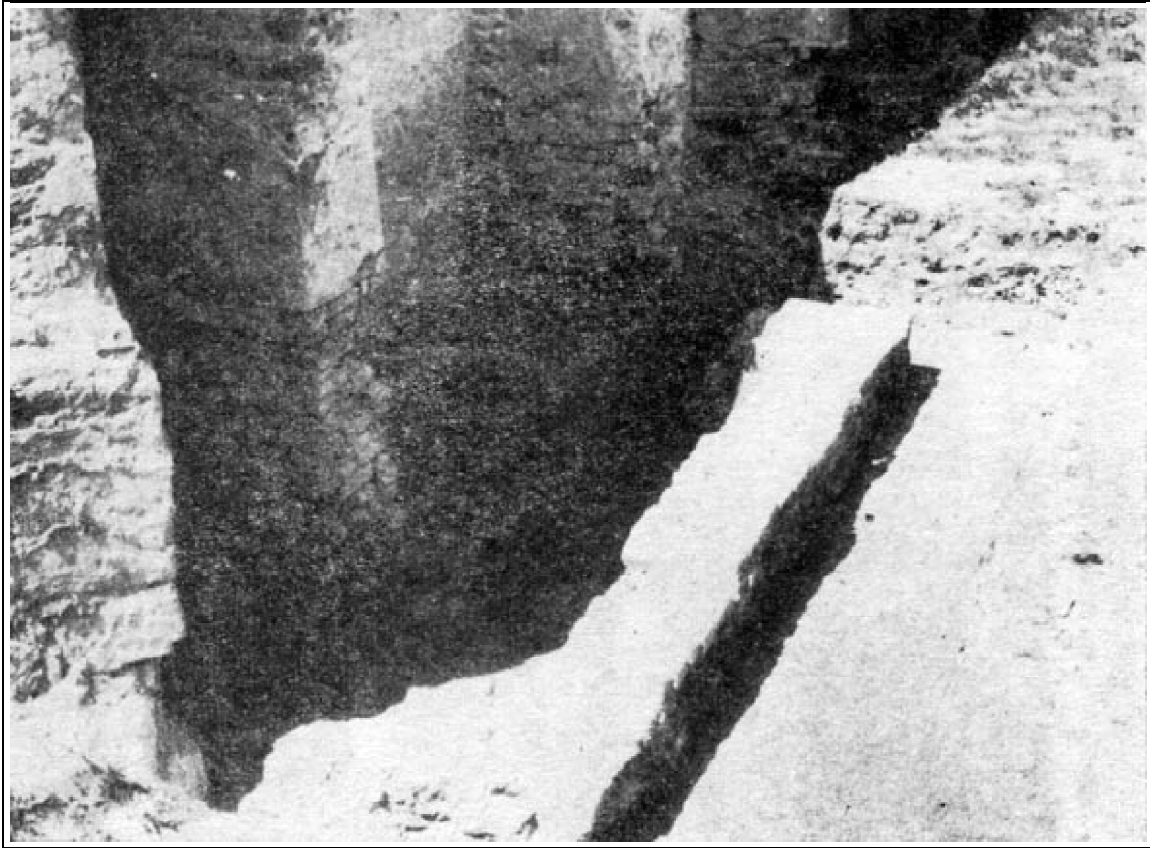
Az első XIX. századi építkezés pontos idejét nem ismerjük. Annyi biztos csupán, hogy 1832-ben a templom ismét olyan rossz állapotban volt, hogy az egyházlátogatást végző püspök még a szokásos Szent István napi istentisztelet megtartását sem engedélyezte.²⁹⁽²⁹⁾ Bár közelebbit nem tudunk, valószínű, hogy a legnagyobb problémát, a nyugati fal további dőlése okozta. Erre abból következtetünk, hogy az új építkezések későbbiek folyamán elsősorban ezt a részt érintették. Ugyancsak problémát jelenthetett a templom falainak vizesedése is, hiszen az épület szinte belesüllyedt a földbe: a románkorhoz képest egy métert emelkedett a külső terepszint.

15. Az északi mellékoltár maradványai a XVI. század közepe után készült padlóval

310A Vicai-Hédervári család ekkor nemcsak a hibák megszüntetését tűzte ki célul, hanem egyúttal reprezentatív családi kriptává akarta átformálni az épületet. A nyugati fal elé kis toronnyal koronázott csúcsíves előcsarnokot építettek, gótizáló támpillérekkel és az egész templomot vízvezetőrendszerrel vették körül.

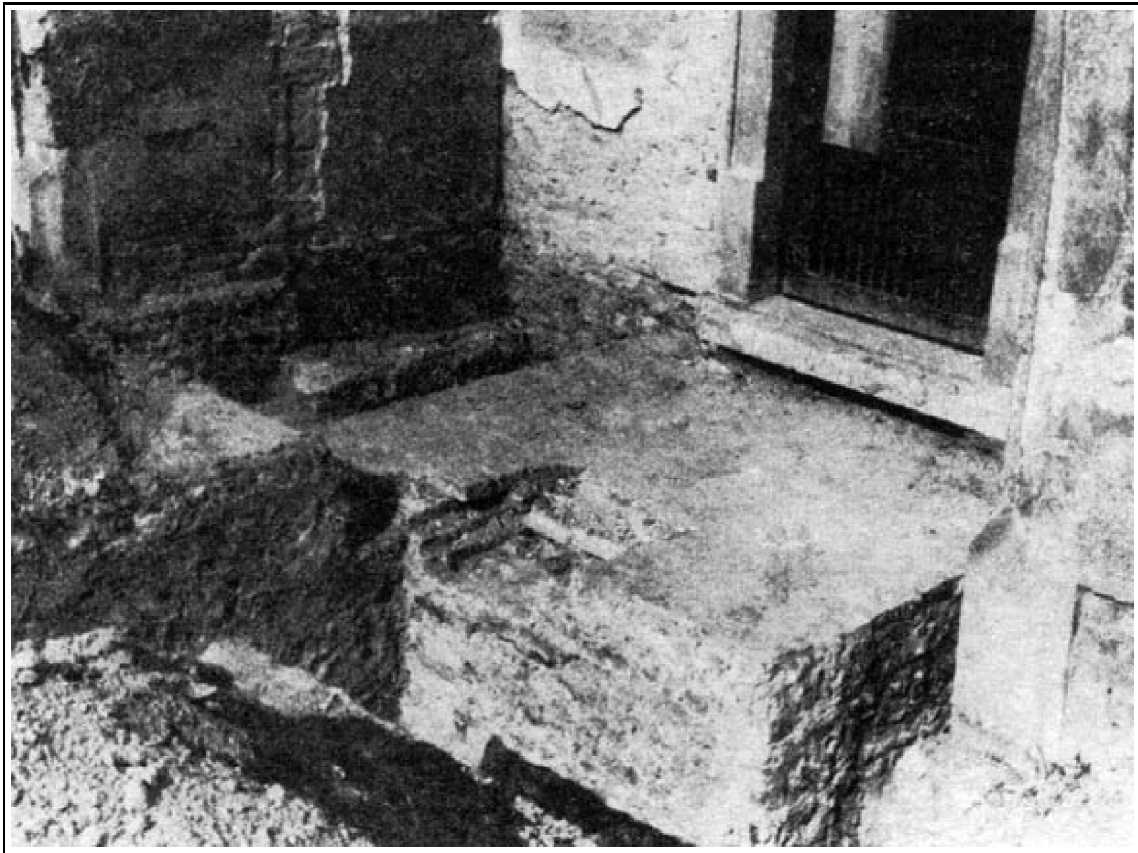
16. Az osszárium maradványai a barokk támpillérekkel

Építészettörténeti szempontból igen fontos lenne pontosan korhoz kötni ezt a neogótikus építkezést. Erre vonatkozó írásos adatot egyelőre még nem találtunk. Nem tudjuk, volt-e köze az építkezéshez a soproni Stornó Ferencnek, de valószínű, hogy a kis tornyot a sopronbánfalvi Mária Magdolna templom vagy a soproni Szent Lélek templom ihlette. E hatszögű tornyot (csak felső része készült kőből) kutatásunkig eredeti gótikusnak tartották. Kőanyaga és részletformái alapján mutatta ki róla Kőfalvi Imre, hogy neogótikus munka.³⁰⁽³⁰⁾ Valószínű, hogy az építkezésre az 1850-es évek körül került sor, mindenesetre 1867 előtt, ekkor ugyanis kihalt a Vicai-Hédervári család, melynek címere az ekkor készült nyugati kapu felett ma is megvan.

Kiderült kutatásunk folyamán, hogy az építkezés során nem az eredeti elképzelést valósították meg. Eredetileg ugyanis valószínűleg teljesen tömör tornyot akartak építeni, el is készítették az ehhez szánt, két méter mély, 2×2,5 méteres alapozást (17. kép). Ez a torony azután mégsem épült fel, nem tudjuk, vajon a nyugati fal megtámasztására tartották-e alkalmatlannak, vagy a kapu elhelyezése jelentett-e problémát. Helyette a nyugati támpillérek meghosszabbításában egy széles, csúcsíves dongával fedett előcsarnok készült (2. kép). Ennek boltozatára támaszkodik az említett tornyocska, melyet bizonyára még az első elképzeléshez ³¹szántak. Az előcsarnok falait ugyanolyan mélyre alapozták, mint a tervezett toronyét, ezzel azután sikerült is megfelelő szilárdságot elérni.

Azt is szerkezeti problémák indokolták, hogy a nyugati kaput ki kellett cserélni (a barokk keretezés helyére ekkor került a mai neogótikus). A kapukeret és az előcsarnok párkánya éppúgy fertőrákosi mészkőből

készült, mint a torony felső része, szemben a korábbi építkezéseknél felhasznált, bizonyára ausztriai (nagyhőflányi?) eredetű kőanyaggal. Az előcsarnok sarkait egymásba metsződő kettős támpillérekkel támasztották meg, melyek formájukat a XVIII. századi pillérektől kölcsönözték.

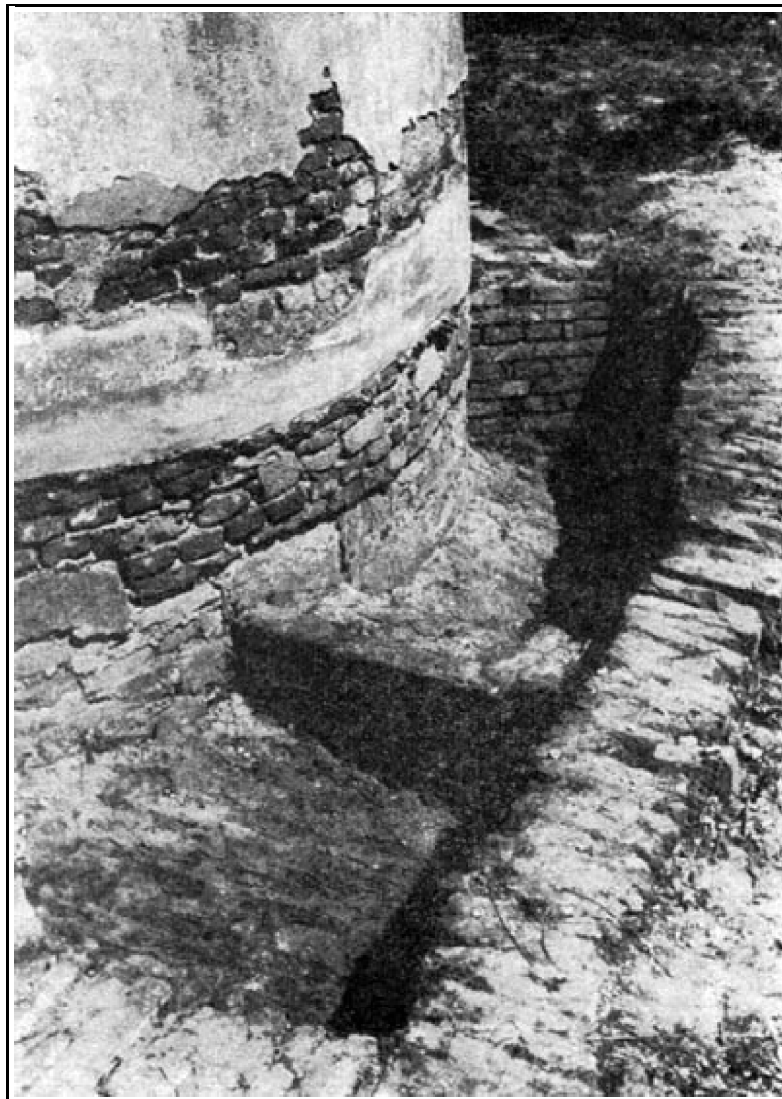
17. A tervezett nyugati torony alapozása

A hajó keleti részében megépült kriptából csak a 2,5×1,5 m-es alsó részt ismerjük, egykori lezárása nem maradt ránk. Az ugyanekkor épült vízvezető rendszer tulajdonképpen egy 1 m mély, 2 m széles nyitott árok, mely az épület falai mellett fut körbe (18. kép). Külső oldalát függőleges téglafal alkotta, ennek aljához futott a templomfaltól induló, enyhén lejtő téglaburkolat. Ez a téglafalhoz vezette a csapadékvizet, mely azután a támfal és a támpillérek között kialakított átfolyókon keresztül nyugat felé folyt el, s az előcsarnoktól már zárt csatornába jutott. Ez az ötletes rendszer azonban hamarosan eltömődött s mivel nem tisztították, lassan megtöltötte a törmelék.

Az előcsarnok, a kriptá és a vízvezető ugyanabból a kétfajta – *WH* és *X CVH* monogramos – téglából készült, melyet valószínűleg a Vicai-család helyi téglavetőjében készítettek. A két típus meglétét két téглаégetőhely vagy eltérő égetési időpont feltételezésével magyarázhatjuk.

1886 és 1890 között folyt le az utolsó építkezés. Lózs ősi birtokos családjának kihaltával az építető ekkor már a Vicaiak örököse, gróf Khuen-Héderváry Károly volt. Ő lett ugyanis a templom kegyura, annak ellenére, hogy maga a birtok ekkor már a Solymossy családé volt, amely a plébániatemplom patronátusát is gyakorolta. Ez csak azzal magyarázható, hogy továbbra is élt a templom [312](#)ősi temetkezőhely voltának

hagyománya és ennek őrzését az örökösök is fontosnak tartották. Némileg ellentmond ennek az, hogy Khuen-Héderváry a csupán néhány évtizede épített kriptát megszüntette és a koporsókat a hagyomány szerint Hédervárra szállította.³¹⁽³¹⁾

18. A vízvezető-rendszer a szentély falával

Tevékenysége ezenkívül kiterjedt a szentély teljes újjáépítésére és a hajó beboltozására, azaz a templom ekkor nyerte el mai képét. Lehet, hogy e munkákat már korábban is tervezték s elmaradásuknak épp a Vicai-család kihalása volt az oka. Az sem kizárt, hogy valamilyen okból ezidőtájt rongálódtak meg a korábbi szentélyfalak s a legegyszerűbbnek látszott lebontásuk s a régi alapokon való újjáépítésük. Az új szentélyfalhoz középkori kőanyag mellett minden, a helyszínen található téglanyagot felhasználtak. Korának meghatározását az tette lehetővé, hogy előfordul benne olyan tégl is, melyből a teljes mai hajóboltozat ³¹³áll. Ez a jóminőségű tégl a Széchenyi család birtokán készült, a család monogramja mellett olvasható rajta készítésének éve (1886) is. Az új kegyúr tehát – elsősorban a legkényesebb

szerkezeti részekhez – a szomszédos birtokostól vásárolt téglát. Maga a boltozat jellegtelen, hevederes csehüveg-megoldású lett, mely a XVIII. századi falpillérekre támaszkodik (5/5, kép).

Az 1886 körüli építkezés során a szentély falai éppoly magasak lettek, mint a hajófalak. Ekkor készült az azonos gerincmagasságú, alacsony tetőszék, mely igen előnytelen képet kölcsönzött a templomnak. A belsőben a kripta betöltése után elbontották a nyugati karzatot és új burkolatot készítettek. Igen érdekes, hogy megfigyelésünk szerint a szentély és az előcsarnok hatszögű téglaburkolata pontosan ugyanolyan méretű téglákból készült, mint a XVI. századi hajóburkolat nyugati része. Végül ekkor készült a szentélylépcső és az oltár felső része egy neoromán műköfelépítménnyel. Később már csak tatarozták a templomot, majd 1938-ban cementlappal burkolták a belsőt és ki is festették az épületet.

8. A nagylózsi temetőkápolna jellemző példája egy olyan románkori eredetű templomnak, mely a XV. században kikerülve a fejlődés sodrából, lényegében nagyobb bővítés nélkül, középkori tömegében, jelentős középkori részletekkel maradt ránk. A Kissné Nagypál Judit által tervezett helyreállítás ennek megfelelően a román falusi templomot fogja bemutatni, a neogótikus előcsarnok érintetlenül hagyásával.³²⁽³²⁾

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Varga Gyula: Pusztacsalád a két világháború között¹ (1918–1945)

Varga Gyula: Pusztacsalád a két világháború között¹⁽³³⁾ (1918–1945)

1. Az első világháború után gyász és fokozottabb szegénység volt a faluban. A háború szótlannul is beszélő emléke a templom bejáratának előterében található. Itt olvasható a harctéren elesettek márványtáblába vésett neve.

Harminchárom név. A kis községtől nagy áldozat. A falu gyászolta halottait, de az élet nem állhatott meg. Mély bánatában és szegényen is talpra kellett állnia, hogy az életben maradottnak meg legyen a mindennapi kenyere. A mérhetetlen szorgalom, az asszonyok és gyermekek munkája, az egymást segítség gondoskodott a férfi nélkül maradottakról is. A szűkös megélhetésért nagyon sokat kellett dolgozniok akár a saját földjükön, akár az uraságnál cselédként. Amikor a magyar proletárság 1919 tavaszán le akarta rázni a kizsákmányolás bilincseit, Pusztacsaládon is akadtak, akik beálltak az emberi életért harcolók sorába. Harcoló vörös katona volt a pusztacsaládiak közül pl. Pethő Ferenc, Poós József és Molnár József. A proletár forradalom megvalósult hatalmát a fehérterror leverte és a népnek újra a szűkös megélhetésért való kegyetlen ³¹⁴küzdelem útját kellett járnia. A cselédek munkájának hasznát Pusztacsaládon is az uraság látta, és a saját földdel rendelkező paraszt is reggeltől-estig dolgozott a mindennapi betevő falatért.

A pusztacsaládi parasztságnak az első világháború után kettős éhségérzete volt: a szoros értelemben vett mindennapi kenyérért folyó harc és a földéhség. Az országosan jelentkező igényt igyekezett lecsillapítani Nagyatádi Szabó Istvánnak, a Teleki kormány földművelésügyi miniszterének 1920-as földreformja. A nagybirtok és a törpebirtok volt a két véglet. Sopron vármegye, így Pusztacsalád birtokmegoszlása rosszabb volt az országos átlagnál. Az 1920. évi XXXVI. tc. rendelkezése a földbirtok helyesebb megoszlását szolgálta.

A pusztacsaládi földtulajdonosok (törpe)birtokainak kiegészítésére történt földhözjuttatás a csepregi járás újkéri határában br. Solymosi László uradalmából 400 kat. hold. Soproni Elek 1940-ben (A kultúrsarok gondjai. Sopronvármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása. Bp., 1940, 46) az elosztás szempontjaként ezt jelöli meg: „Nagy gondossággal mérlegelték, hogy a tervezettbe felvett földhözjuttatásnál csak az olyan törpebirtokosok igényei véssenek figyelembe, akik a szükséges felszereléssel, esetleg megtakarított pénzzel rendelkeznek és így a földet meg tudják majd kellőképpen munkálni.” Ennek figyelembevételével az újkéri határban a pusztacsaládi „jobb” gazdák kaptak földet.

2. Pusztacsaládon a birtokmegoszlás kedvezőbb alakulására több, nagyobb birtoktest parcellázása is lehetőséget adott: .Az Országos Földbirtokrendező Bíróság Lőkös Lajos és társai pusztacsaládi lakosoknak az Újhelyi József és Schöpflutner János és társai mezőgazdasági földbirtokára az 1920. XXXVI. törvénycikken alakuló megváltási eljárás megindításának megengedése iránt benyújtott kérvényét a soproni gazdasági felügyelőség meghallgatása után az 1923. évi január hó 5. napján tartott tanácsülésében tárgyalás alá vette és a következő

végzést
hozta:

I.: Az Országos Földbirtokrendező Bíróság az 1920. XXXVI. törv. cikke alakuló megváltási eljárás megindítását megengedi és az eljárás lefolytatásához szükséges adatok beszerzése és az egység megkísérlése végett tárgyaló bizottságot küld ki; a tárgyaló bizottság vezetésével pedig Sikó Endre a kapuvári kir. járásbírósnál működő kir. járásbíró bízta meg, akivel közli, hogy az itteni földbirtokpolitikai célok megvalósítására az 1920. XXXVI. törv. cikk 27. §. értelmében, elsősorban a pusztacsaládi 4. sz. telekkönyvi betétben még az id. Schöpflutner János és társai nevében álló Suess féle birtok és az Újhelyi József birtokából vagyonszállás címén természetben leadandó terület jön tekintetbe. Mert az Schöpflutner János és társai birtokára – a m. kir. Földművelődésügyi Miniszter átengedése folytán – a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége az elővásárlási jogot gyakorolta, de általa a birtokbavétel még nem történt meg [...]

II.: Pusztacsalád község előljárósága köteles, amennyiben ez még nem történt, vagy amennyiben a már foganatosított összeírás a kiküldött bíró megállapítása szerint használhatatlannak bizonyulna, a földhözjuttathatók összeírását a 60 000/1921. F. M. számú rendelet 49. §-a és az 51. §. 1. bekezdése szerint, a földhözjuttatás végett esetleg segélyben részesíthető hadirokkantak stb. jegyzékbe foglalását pedig az említett összeírással kapcsolatos 94 000/1921. F. M. számú (a Budapesti Közlöny 1921. évi 177. számában kihirdetett) rendelet szerint haladéktalanul foganatosítani és az elkészült munkálatokat a netán beadott felszólalásokkal, ha pedig felszólalást nem adtak be, ennek a körülménynek jelzéseivel a kiküldött bírónak felülvizsgálás végett rendelkezésére bocsájtani. Az előljáróság köteles továbbá ezt a végzést a 6000/1921. F. M. számú rendelet 217. §.-a értelmében a községben szokásos módon közhírré tenni és mellékelte egy-egy példányát ugyancsak közhírrététel végett a fent megnevezett szomszédos községek előljáróságainak is megküldeni, és mindezek megtörténtét a kiküldött bírónak s az Országos

Földbirtokrendező Bíróságnak is jelenteni [...]

315 Indokok: A rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy egyfelől vannak az 1920: XXXVI. t. c. alapján megvalósításra váró közérdekű földbirtokpolitikai célok. A Suess-féle birtokra az eljárás megindítását az Országos Földbirtokrendező Bíróság már a herceg Eszterházy féle hitbizományhoz tartozó ingatlanokkal kapcsolatosan a 4756/1922. számú végzéssel megengedte s a tárgyalás vezetésére a rendelkező részben megnevezett bírót kiküldötte. A 4828/1922. számú végzéssel pedig az Országos Földbirtokrendező Bíróság ebben az ügyben az eljárás felfüggesztése iránt tett intézkedést (amely végzést azonban a 4756/1922. számú végzésben kiküldött bíró kézhez nem vette). Minthogy azonban a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének jelen szám alatt tett jelentéséből kitetszőleg a Suess-féle birtok elővásárlási ügye már annyira előrehaladt, hogy annak folyamata az eljárásnak további felfüggesztését nem indokolja; [...] s minthogy különben is a földhözjuttatandók érdemeségének s más kapcsolatos kérdéseknek a tárgyalása már időszerűnek mutatkozik: az Országos Földbirtokrendező Bíróság az eljárásnak további függőben tartását megszüntetendőnek találta, annál is inkább, mert a Suess-féle birtokon kívül más olyan mezőgazdasági földbirtok is jelentkezik, amelynek esetleges megváltásával az említett célok megvalósíthatóknak mutatkoznak. Ezért az Országos Földbirtokrendező Bíróság indokoltnak találta az említett törvény 41. §-a alapján az eljárás megindításának megengedését és az ebből következő rendelkezéseknek megtételét. Budapest, 1923. évi január hó 5-én. Olvashatatlan aláírás s. k. tanácselnök”.²⁽³⁴⁾

1. Az Újhelyi-kastély

A fenti végzés alapján láttak hozzá a parcellázáshoz és az adásvételi szerződések megkötéséhez. E szerződésnek néhány pontját ismertetem, mert felidézi az 1923. évi földhözjuttatás feltételeit. A részleteket eredeti okiratokból emeltem ki:

316., Adásvételi szerződés, melyet egyrészt az 1914. évi XV. t. c. alapján alakult Magyar Földhiteli Intézetek Országos Szövetsége budapesti bej. cég mint eladó, másrésztől ifj. Gazdag István és neje szül. Lőkös Mária pusztacsaládi 21. hsz. lakosok mint vevők az Országos Földbirtokrendező Bíróság 3361/1923. O. F. B. sz. alatt kelt jóváhagyó határozata alapján a következőleg kötöttek:

1. A Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége teher- és igénymentesen eladja, fentnevezett vevők pedig ugyanígy megveszik az eladó Intézet irányában egyetemleges kötelezettséggel az eladó Intézet tulajdonát képező, Sopron vármegyében, Pusztacsalád község határában fekvő a pusztacsaládi 4. sz. telekkönyvi betétben felvett ingatlanokból a tulajdonjog bekebelezésével egyidejűleg lejegyzendő:

1. 113, 203, 224 sorsz. 1602/7, 1636/6, 1637/2. alatt felvett összesen 5 kat. hold 1300 □ területű ingatlanokat.

2. Az 1. pontban megjelölt ingatlanok vételára a 2906 kg azaz Kettőezerkilencszázhat kg dunántúli búzában állapított meg, amely a budapesti áru- és értéktőzsdén jegyzett középárban, mint készpénzbeni egyenértékben és pedig az alanti 3. pontban megállapított feltételek szerint fizetendő.

3. Vevők, a 2. pontban meghatározott vételárra eddig 906 kg búzát, ill. ennek készpénzbeni egyenértékét fizették – míg ellenben a hátralékos 2000 kg, azaz kettőezer kg búza vételárat kötelesek 15 (tizenöt) év alatt 1924. október 1-én kezdődő és minden év április 1-én és október hó 1-én esedékes két egyenlő utólagos félvényként 120 kg, azaz egyszázhusz kg dunántúli búzát kitevő évi 12% annuitásos alapon számított kamatot és tőketörlesztést magában foglaló részletekben az eladó Intézetnél Budapesten megfizetni. Ha a vevők valamely vételár, illetve törlesztési részletet az esedékesség napját 5 nappal meghaladó időben fizetnék a késedelmesen fizetett vételár, ill. törlesztési részlet után az esedékesség napjától a tényleges teljesítés napjáig évi 14% késedelmi kamatot is kötelesek az eladónak megfizetni.

5. A vételár biztosításául a vevők feltétlen bejegyzésüket adják ahhoz, hogy az egyes pontban megjelölt ingatlanokra, ezek tartozékaira és hasznélvezetére az eladó Magyar Földhiteli Intézetek Országos Szövetsége budapesti bejegyzett cég javára 2000 kg, azaz Kettőezer kg dunántúli búzának a budapesti tőzsdén jegyzett középára, mint hátralékos vételár-tőke, továbbá ezen hátralékos búza vételártőke után tőke és kamattörlesztést magában foglaló évi két egyenlő utólagos és 1924. évi október hó 1-én kezdődő, minden év április hó 1-én és október hó 1-én esedékes 120 kg dunántúli búzát kitevő félévi törlesztési részlet, 14% késedelmi kamat és 400 kg búza egyenértéke, mint költségbiztosítéki összeg erejéig telekkönyvileg bekebelezessék.

6. A vevők az adás-vétel tárgyát képező ingatlanok birtokába 1923. április 1-én léptek és ezen naptól kezdve a megvett ingatlanokon a tulajdonost megillető összes jogokat gyakorolják. A vevők az ingatlanokat terhelő összes állami, megyei, községi, egyházi, út- és egyéb közadókat és ezeknek összes járulékait 1923. évi január hó 1-től viselik. Az esetleg kiszabandó vagyonválság a vevőket terheli.

9. Eladó az 1911. évi XV. t. c.-en alapuló birtokpolitikai feladataira való tekintettel kiköti, hogy az 1. pontban körülírt ingatlanok 1933. évi október hó 1-ig az eladó hozzájárulása nélkül sem meg nem

terhelhetők, sem el nem idegeníthetők.³⁽³⁵⁾

A vagyonválsági földek vásárlói e feltételekkel gyakorolhatták a tulajdonosi jogokat. A parcellabirtokok törlesztése nehéz munka, megfeszített szorgalom árán, néha zökkenőkkel folyt 15 éven át míg a gazda eljutott odáig, hogy: „fenti számú kölcsönünk ügyében, tekintettel arra, hogy tartozásunk teljes kiegyenlítést nyert, – van szerencsénk a vonatkozó törlési engedélyünket csatoltan megküldeni. 1939. április 20. Teljes tisztelettel Országos Földhitelintézet.”

Pusztacsalád birtokmegosztása a földreform során juttatott 400 holddal és a Földhitelintézet által 1923-ban parcellázott 1200 holddal jelentékenyen javult. A falu birtokmegoszlása így a következőképpen alakult:⁴⁽³⁶⁾

317200 holdon felüli birtokos	3
40 holdon felüli birtokos	3
30 holdon felüli birtokos	4
20 holdon felüli birtokos	22
10 holdon felüli birtokos	23
5 holdon felüli birtokos	12
3 holdon felüli birtokos	16
1 holdon felüli birtokos	12
1 holdas birtok	4
1 holdon aluli birtok	3

Hátránya ennek a kedvező birtokmegoszlásnak, hogy nem öleli fel az egész lakosságot (701). Aránylag sok (164 fő) a nincstelen a községben, a lakosságnak 23,6%-a. Körülbelül 12–15 kat. hold az az alsó határ, amiből egy átlagos nagyságú és munkabírási család még majdnem megélt. Ez a határ, amelytől jobbra és balra (vagy lefelé és fölfelé) a pusztacsaládi társadalom elrendeződött.

2. Uradalmi cselédlakások

3. A 40 holdon felüli birtokkal rendelkező család a klasszikus jómodú réteghez tartozik. Klasszikus abból a szempontból, hogy kivétel nélkül dolgoztak, nem szakadtak el a földtől. Az asszonyok ellátták az aprójszágot, főztek, mostak, takarítottak, mezőre jártak. Lányaikat is megtanították minden házi munkára. Magatartásuk a megelégedés és a feljebb nemkívánczóság volt. A felső réteg virilista polgár. A következő csoport, a 20–30 holdas, már nem volt ilyen elégedett. A középparasztnak már volt hová néznie. Ezt az igazodást, pontosabban törekvést tartjuk e réteg fő jellemzőjének. 24, 20 holdon is lehetett bővítetten újratermelni. A bővített újratermelésben már benne volt, hogy valamelyest össze kellett húzni a nadrágszíjat. Pl. a lakodalom nem tartott 2 napig, csak egy napig, az étkezés nem volt olyan változatos és bőséges. A 20 holdas legény nem nyálazott 10 pengőst a cigány homlokára, csak egy 5-öst dugott a zsebébe.

318A következő réteg, a 10–20 holdasok határa talán még jobban elmosódik. Egyiknek sincs pénze szórakozásokra, egy-egy gyenge termés évekre visszavetheti. Ebben a rétegben már teljes a célszerű életrend. Mindent a földért, a termésért, vagyis a vagyon növeléséért. Nézetük szerint a földnél nincs jobb befektetés, ráadásul nem csupán kenyeret, és az utódoknak biztonságot ad, hanem rangot, elismerést, nevet is.

5 holdon alul már nem volt ilyen mindenható ez az egy irányba fordulás, vehetjük egyetlen rétegnek, hiszen

osztályhelyzetük szerint mindnyájan agrárproletárok voltak.

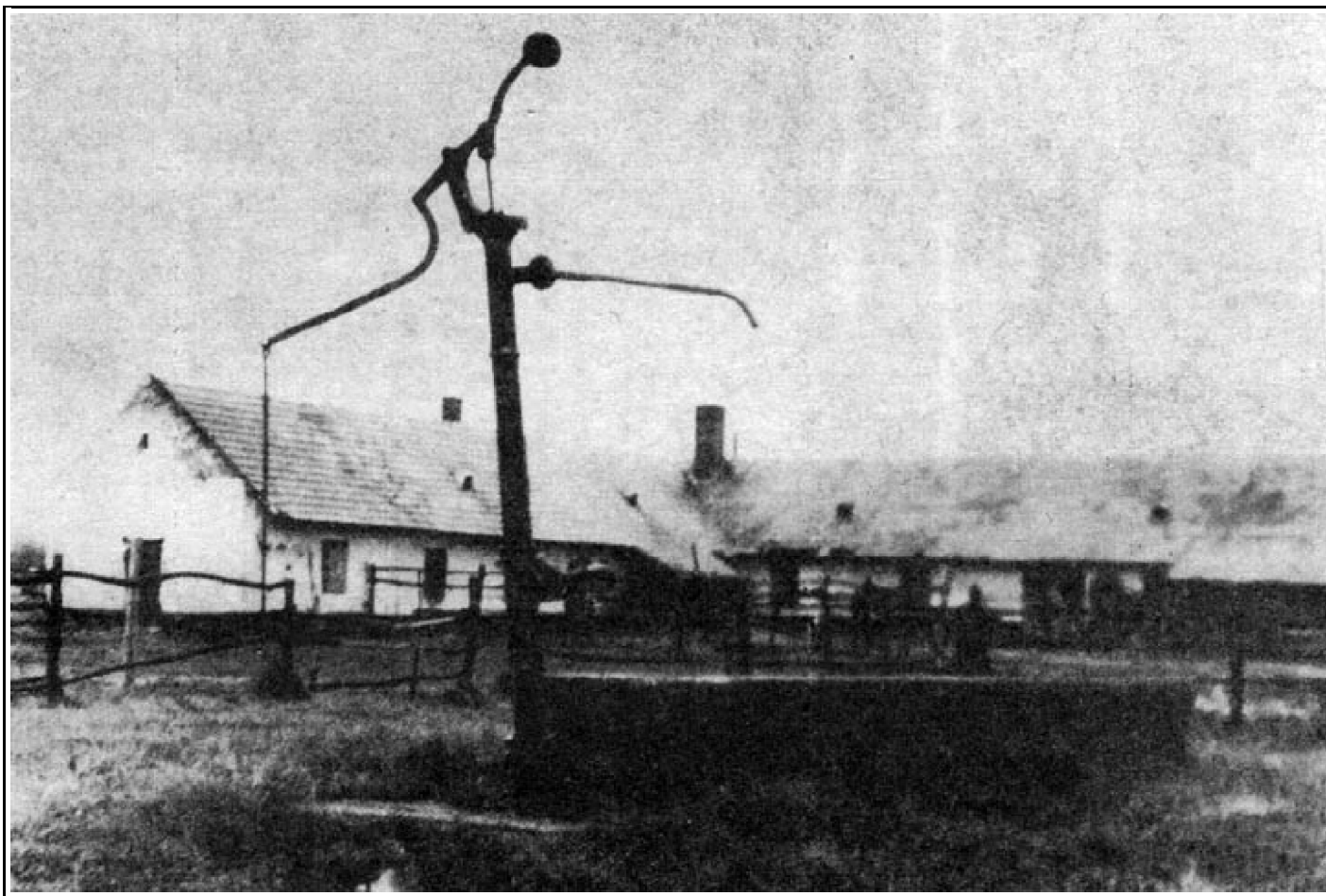
A 3–20 holdasok csoportja volt a legnépesebb. A jellemzett, beszabályozott pusztacsaládi kasztrendszer mindén maradisága mellett arra is jó volt, hogy az embereknek, családoknak, csoportoknak megadja a tartást, meghatározza azokat a kereteket, melyek között tisztességgel élhették életüket, ugyanakkor a továbbjutás útját is kijelölte. Ebből a kasztrendszerből az uradalmi cselédek teljesen ki voltak zárva, a nincstelének. ill. törpebirtokosok pedig jórészt.

Pusztacsalád földbirtokosa 1893-tól az Újhelyi család. A község határának nagy része tulajdonába kerül és ez az állapot az 1945. évi felszabadulásig, pontosabban a földosztásig, ill. államosításig tartott. Az első világháború kitörésekor a Hódmezővásárhelyről származó Újhelyi Lipót fia, József volt az uradalom tulajdonosa. Az 1919-es forradalom idején csak olyan kommün volt a majorban, mint előtte és utána. Az uraságnak nem kellett menekülnie, sőt bent lakott a kastélyban. Béreseiből és kocsisaiból erőszakkal alakított munkástanács őt választotta meg az „urasági javak” kezelőjévé. 1919-ben egész családjával együtt megkeresztelkedett, félreállították a hétágú gyertyatartót, mert többé nem tesznek bele gyertyát, hogy meggyújtsák. Összegöngyöltették a tóra tekercsét, mert többé nem néztek bele, hogy a parancsai szerint éljenek. Újhelyi József humánus magatartású volt. 1932-ben halt meg. A major és a falu apraja-nagyja kísérette a temetőbe. Halála után a birtok két gyermeke, Újhelyi Edit (férjezett Madarasi Endréné) és Tibor között oszlott meg. A harmadik földbirtokos báró Berg Tasziló volt.

4. Ezen az uradalmi birtokon vállaltak arató és cséplő munkát a nincstelének vagy törpebirtokosok. Eleven hagyomány volt az aratóbanda szervezete. Évről-évre kötöttek szerződést az urasággal. Az uradalomnak érdeke volt, hogy helyben, könnyen mozgatható, jó dolgos, szorgalmas munkásokat kapjon. Az embereknek pedig szükségük volt a kenyérre, nem kellett elszakadni az otthontól. Így helyben, a községben szerveződtek össze. Maguk közül bízták meg a banda vezetőjének a legrátermettebbet. Évről-évre állandó maradt a tagság. Az uradalom részéről a majorosgazda magához kérte az aratógazdát és megbeszélte a feladatokat. Mindenki maga főzött otthon, a családtagok kihordták a földre az ebédet. Az aratók hajnalban, napkeltekor indultak, a kijelölt táblánál találkoztak. Először kikalapálták, megfenték a kaszákat, majd beálltak a sorba és megkezdték a vágást. A beállásnak megvolt a maga sorrendje. A jó kaszások jártak elől, a gyengébbek a sor végén. Vágás közben mindenki akkor köszörült, amikor a kasza vagy az ember kívánta. Általában három rend után álltak mag egy kicsit pihenni, rágyújtani. Délután odaért az ebéd. Az ebédidő egy órát tartott. Aztán újra beálltak és hat óráig arattak. Ezután kezdték összehordani a kévét. Ebben mindenki résztvett. A kaszások rakták a keresztet, kepeltek, a többiek a kévét hordták. Úgy nyolc-kilenc óra körül végeztek. Másnap ugyanúgy kezdődött, illetve folytatódott a munka, míg el nem fogyott az aratnivaló.

Aratás után nemsokára megkezdődött a cséplés. A takarulást az uradalom cselédei végezték. A cséplést reggel hatkor kezdték. Nyolc óra tájban reggeliztek és délben ebédeltek. A reggeli félóra, az ebédidő egyóra volt. Sötétedéskor hagyták abba a cséplést a balesetveszély miatt. A cséplés is addig tartott, míg el nem fogyott a szérún minden asztag gabona. Az arató minden tizedik mázsából kapott egy mázsát. Ebben benne volt a cséplés is és a marokszedő része is. A marokszedő az összes munkáért 1 mázsa búzát, 1 mázsa rozsot és 1 mázsa árpát kapott. A munkásság állandó jövedelmét a harmados vállalás, az aratás és a cséplés, télen pedig a favágás nyújtotta. Természetben, részért végezték a famunkát is. Az irtást, fadöntést, ágazást, rönkölést negyedikért. Az 319 éves gazdasági cselédek javadalmazása, valamint az aratási és cséplési szerződések a cselédeknek, illetve munkásoknak szerény megélhetést biztosítanak. A cselédjárandóság értékelésénél a következő számítás szolgált alapul:

1 q búza	20 P
1 q rozs	15 P
1 q árpa	17,5 P
tehéntartás	106 P
sertéstartás	15 P
1 liter tej	0,12 P
1 m ³ tüzifa (puha, kemény, rőzse átlaga)	8 P
lakás	80 P
gyógykezelés	25 P
kert (100 □-öl)	10 P
szántófield (1400 □-öl)	80 P

3. Urasági major

Pusztacsaládon a gazdasági éves cselédek javadalmazása:

Madarasi Endrénénél 703.3 P

Újhelyi Tibornál   715.4 P
báró Berg Taszilónál   730.6 P

A gazdasági éves cselédek az alábbi járandóságot kapták: 18 q kenyérgabona; 1600 □ konvenció föld, 8–10 kupac fa = 9–10 m³; 150 □ kert; naponta 1.5–2 liter tej; gyógykezelés és lakás. A pelyhes állú legény fél konvenciót kapott.

A gazdasági cselédek – így a pusztacsaládiak is – mint az ország népességének egyik legszaporább rétege, nem a munkaadó kénye-kedvétől függő méltányos segítyt [320](#)kér, hanem az ipari munkásokhoz hasonlóan várja a családi munkabérrendszer intézményes megoldását. Szomorú, hogy még mindig hiányzik az az érdekképviselői szerv, amely a társadalmilag legelhanyagoltabb és legelesettebb réteget sokszor jogos érdekeinek védelmére megfelelően képviselhetné. Teljes az ellentmondás abban, hogy miért éppen a földbirtokosoknak, a társadalmi súllyal rendelkezőknek legyen érdekképviselője, holott a gyengék, a munkások erre inkább rászorulnak. A cselédbérek legkisebb mértékének szabályozására az 1940. évi XV. tc. teremtett lehetőséget.

Tudjuk, hogy mind a mezőgazdasági munkások, mind a gazdasági cselédek jogos panasztétel esetén is általában kitették magukat az elbocsátás veszélyének. Sokszor a munkaadó jóindulatától és emberséges belátásától függött a megélhetésük.

Sopron vármegye középső részén elterülő Cser homokos kavicsvilága sülevényes talajával nyomot hagy a vidék állattenyésztésén. Hövej, Himod, Csapod, Pusztacsalád és Iván, továbbá részben Vitnyéd, Gyóró és Cirák községek határa tartozik ide. Az állattenyésztés és marhahízlalás vármegyét jellemző arányai elkerülik ezt a vidéket. Ugyanezt mondhatnók az állattartásról általában. A talaj és takarmány átfómáló hatása folytán a pusztacsaládiak marhaállománya szemmel láthatóan alacsonyabb termetű, kisebb testű, mint másutt. A takarmány silányabb, a borjú és növendék marha kevesebb táplálékban részesül, úgyhogy fiatal korától kezdve a fejlődésben visszamarad. Csak fokozza ezt a körülményt, hogy a Cser községei szegényebbek, mert termőtalajuk a munkát rosszul hálálja meg. Pusztacsalád rendkívül szorgalmas népe kemény küzdelmet folytat a megélhetésért. Az a szívós küzdelem, melyet a ma élők elődei folytattak évszázadokon át a létért, ma is jellemzője az itt élő embereknek.

A mai Cser néven ismert kavicsvilág – a vármegye középső része – egyetlen nagy kiterjedésű erdő volt. Himod, Csapod, Pusztacsalád és Iván körül kisebb-nagyobb irtások voltak. Ezekből az irtásokból csaknem az egész, az 1879. évi erdőtörvény előtti időre esik. Azóta a mezőgazdasági kultúrát hajhászó erdőirtás bizonyos tekintetben megbosszulta magát. Olyan területeken is irtották az erdőket, ahol a talaj mezőgazdasági művelésre kevésbé alkalmas. A Cser kavicsvilága az erdőirtás után elveszítette az erdő lombzatával és korhadó gallyaival évenként visszatérő humusztáplálékát, aminek következtében mezőgazdasági kultúrájával a rajta élő népnek soványabb kenyeret ad.

Pusztacsaládon a búzatermés átlaga 6–7 q. Annyi, amennyi haszonbért pl. Kapuvár határában a jó szántóföldek holdjáért fizetnek. Az erdőterületek kiterjedése és a szociális problémák összefüggése, hogy az erdei munka télen a falu szegény néprétegének szerény, de biztos munkaalkalmat ad. Több-kevesebb munkaalkalmat ad az erdő a pusztacsaládiaknak is. A szegénysorú lakosság részére szociális szempontból nagy jelentőségű a szárazgallyszedési lehetőség. Az egy-egy évben összeszedett famennyiség igen jelentékeny anyagi segítséget jelent. Aki maga szedi össze és viszi haza a tüzelőfáját, az tudja, hogy

komolyan kell érte megdolgozni. Gallyszedésre csak az vállalkozik, aki valóban szegény.

5. Pusztacsalád a csepregi járáshoz tartozott. Az 56 045/1927. XII. 11. BM. rendelet alapján került a kapuvári járásba. Így a két világháború közötti időben az 1920-as népszámlálási adatok a csepregi járás, az 1930-as és 1941-es népszámlálási adatok a kapuvári járás községei közt találhatóak. Pusztacsalád mezőgazdasági jellege kétségtelen. Az iparosok legnagyobb része is foglalkozik mezőgazdasággal. A faluban az alábbi iparosok találhatóak: cipész, kőműves, kovács, bognár és szabó. 1930 után két vegyeskereskedés és két kocsmát van a községben. Egyik vegyeskereskedést és kocsmát a Hangya üzemelteti. A Galambos-kocsmát és a Som-bolt a másik: Pusztacsalád lakossága foglalkozási főcsoportok szerint⁵⁽³⁷⁾ a következőképpen tagozódik:

Év	321 ÖSSZES NÉPESSÉG			ŐSTERMELÉS		IPAR		KERESKEDELEM HITEL		KÖZLEKEDÉS	
	kereső	elt.	együtt	kereső	elt.	kereső	elt.	kereső	elt.	kereső	elt.
1920	275	421	696	235	351	20	42	1	–	2	
1930	311	390	701	265	319	11	31	1	4	4	

4. Községi kút

Év	KÖZSZOLGÁLAT ÉS SZABADFOGLALKOZÁSÚAK		NYUGDÍJASOK TŐKEPÉNZESEK		HÁZI CSELÉDEK	
	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott
1920	2	4	6	9	9	8
1930	5	11	11	14	14	8

322Az 1930-as népszámláláskor Pustacsaládon még a Hangyának nem volt kocsmája és a Som-bolt is csak 1932-ben nyílt meg. Sajnos a második világháború miatt elmaradt feldolgozás hiányában az 1941-es népszámlálás foglalkozási adatait nem tudom ismertetni.

6. A pusztacsaládi építkezési mód megegyezik a nyugat-magyarországi formával. Az átlagos típusban épült ház és annak berendezése a következő: az utcára néz az oldalhomlokzat. A telek szalagszerűsége miatt a helyiségek (szoba, konyha, kamra, istálló) az utca irányára merőlegesen, egymás után sorakoznak. A szélesebb telkű gazda rangosságát és tehetőségét az ún. keresztház hirdeti. A házakat fehérre meszelik. Régebben sok volt, a két világháború között egyre csökkenő a kontyos házak száma. A huszas években épített házak egészségügyi szempontból nagyjából már megfelelnek a követelményeknek. A tehetősebbek házaikat csinosabb kivitelben, a szegényebbek simán, egyszerűbben építették fel. A falak anyaga többnyire téglából, de található tömésfal is.

Az ablakok már majdnem megfelelő méretűek. Barnára festik a kereteket. Az oromfalban gyakori valamelyik szent szobra. A házak elejét a fal mellett téglával, vagy cementlappal rakják ki, hogy az eső a sarat fel ne verhesse a falra. Ezért a fal alsó részét is 3/4 m magasságig sötétebb színnel, általában feketével, vagy sötétszürkével festik be. A tornác utcára nyíló végén, a kapuval egyvonalban van az ajtó. Az ajtó és a kapu színe fekete, vagy barna. A tornác a módosítást is kifejezi. A módos gazda tornáca köoszlopos, a kevésbé tehetőse falás, a szegényé nyitott. Az épületben két ajtó van. Az első ajtón át a konyhába, a másik ajtón az istállóba lehet jutni. Az első világháború előtt még volt nyitott tűzhely. A két világháború között már közkedvelt az ún. „fújtott” konyha. A rakott tűzhely mellett mindenhol ott találjuk a kemencét is. Ugyanis a pusztacsaládiak otthon sütötték a kenyeret. Az ajtóval szemben itt-ott még meghagyott mestergerendára aggatták a cifra, virágos ún. pingált tálakat. A tűzhely felső peremén sorakoztak a poharak. Vizespad még a szegényebb háznál sem hiányzott. A konyha tehetőség szerint földes, téglás vagy cementlappos. Falát meszelik, az alját pedig más színnel húzzák el.

A ház legtisztább része a konyha. A konyhából – legtöbbször az üvegajtón át – jutunk az első szobába. Ez a gazdáknál padlós, a szegényebbeknél földes. A fal mellett állnak az ágyak, megrakva ágyneművel. Előttük sorakoznak a székek. Régebben az egyik sarokban állt, újabban a szoba közepén áll a tölgyfából készült asztal, amelyet ünnepnapokon abrosszal terítenek le. Fölötte van a „lógós” lámpa. Megszokott bútordarab a „sublót”. Az ágy végében van az almárium, amiben a háziasszony a kalácsféléket tartja. A pénzüket is ott őrzik. Kulcsa mindig az asszonynál van. Az első szoba ablakában gondosan ápolt cserepes virág díszlik. A csipkefüggöny sem hiányzik az ablakról. A hátsó szoba ablaka gyakran tárva van, az elsőét csak nagytakarításkor nyitják ki. A kevés szellőztetésnek tudható be, hogy az amúgyis nedves szobák dohosak. Szegénységet lehelnek.

A hátsó szoba ablaka az udvarra nyílik. Ebben a szobában zajlik le a napi élet. Itt alszik a fiatal pár a gyerekekkel, elől pedig az üregszülők. Ahol sok a gyerek, az ágy alá „tuli” kerül. A keményfa asztal mindig

a szögletben áll. Almárium a hátsó szobában csak kevés helyen van. Inkább a nagyobb ládát láttuk itt, amibe a gyermekek ruháját rakták. Mind az első, mind a hátsó szobában sok a szentkép. A szobában a két ablak között a nagytükör. Körötte fényképek, búcsúi emlékek. A tükör mögött a húsvéti barka. A húsvéti barka a hagyományokat jelképezi. A mestergerendára rakták olvasókönyveiket. Egyik gerendára, amely a szögletben van, a hevedert erősítették, amire ruhájukat, csizmájukat aggatták. A virágot szeretik. A szegény házaknál is van virágos kert. Főként a rózsát, orgonát, a pünkösdi- és őszirózsákat kedvelik. Több ház udvarán a konyhabejárat előtt leándert is találunk. Asszonyaik rendelkeznek a háztáján. Sok is a tennivalójuk. A ház asszonya reggel elsőnek van talpon és utolsónak tér nyugovóra. Az 1930–34-ben a tüzesetek száma feltűnően megsaporodott. A szándékosság fennáll nemegy esetben. Így váltak emlékké a kontyos házak és a zsuppal [323](#)fedett ház is kevesebb lett. Piros cseréptetős, nagyobb ablakú házak épültek helyettük.

A cselédlakásoknál egy épületen három ajtó van. A bejárati ajtó a közös konyhába vezet. A konyhából jobb- és baloldaltól is egy-egy szoba nyílik, amelyben egy-egy család lakik. A szobának egy ablaka van. A közös konyhán külön tűzhely áll a családok rendelkezésére. A konyhában nincs ablak. A lakások földesek. Az úgynevezett iparos lakásoknál már külön konyha és kamra is van. A konyha téglával van kirakva. Kenyérsütés céljából négy családnak áll rendelkezésre egy kemence.

5. Gazdasági udvar

Az 1920-as években Pusztacsaládon 10 az új házhelyigénylés. A házépítésnél a napszámos és igásmunkát legtöbbszörre ősi szokás szerint a rokonok és ismerősök együttesen biztosítják. A családiház-építésre szokásosan folyósított 1500 P kölcsön még ilyen körülmények között is kevésnek bizonyult. Az anyagárak és munkabérek emelkedése miatt esetenként legalább 2300–2500 P rendelkezésre bocsajjtása lett volna kívánatos. Így a juttatottak közül általában kevesen építettek házat a saját erejükből. Az ekkor kölcsönökkel épült házakat FAKSZ-házaknak hívták (Országos Falusi Kislakásépítő Szövetkezet).

A FAKSZ-kölcsönökkel felépített házak lakóinak adóssága a keresetükkel arányban nem álló magas törlesztő részek miatt egyre szaporodott. A FAKSZ-osokhoz hasonlóan rossz helyzetben csak a nincstelenek találhatók. A gazdáknál bérért lakó szegény nincstelenek évi 60–65 P-t fizetnek egy szoba-konyhas lakásért. Ha elmaradnak a lakbérrel, könyörtelenül kiteszik őket.

324 Pusztacsalád lakóházairól az alábbi statisztikai adatok adnak tájékoztatót.⁶⁽³⁸⁾

ÉV	ÖSSZESEN	KŐ, TÉGLA	VÁLYOG SÁRFAL	KŐALAP, VÁLYOG SÁRFAL	CSERÉP PALA	ZSINDELY	NÁD, ZSUP
1920	109	61	7	41	50	10	49
1930	112	71	16	25	73	2	37
1941	121	90	13	18	103	–	18

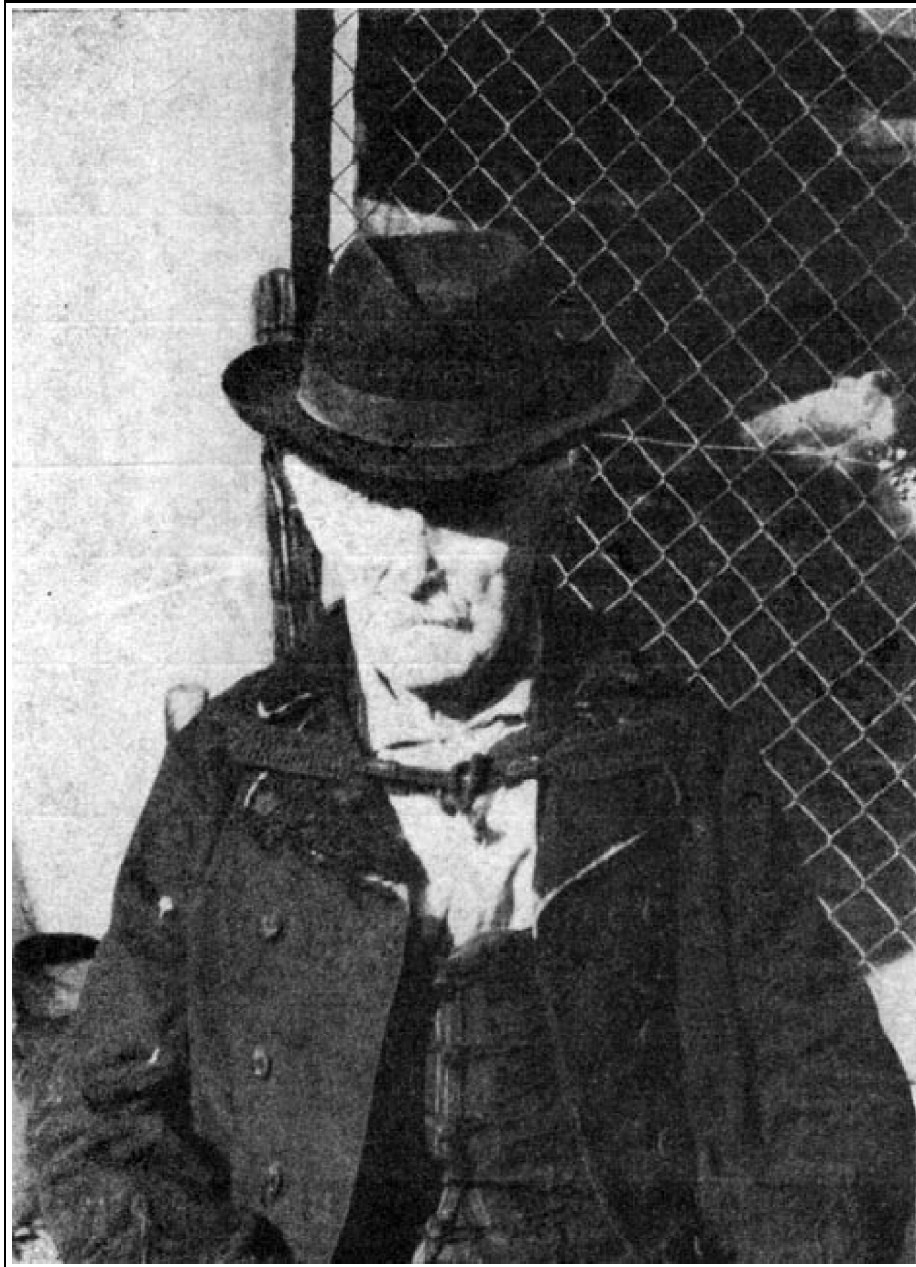
7. Az embereknek nemcsak lakásra, hanem ruhára, élelemre és egészséges ivóvízre is szükségük van. Pusztacsaládon nincs népviselet. Az első világháború után a régi öregeken még néha ünnepnapokon látható volt a feketeszínű, szilvakék posztóruha. A kiskabát, a rövid dolmány (mántli) és a mellény (lajbi) alól szép fehér ingük világlik. Télen-nyáron csizmát viselnek. Hidegebb időkben bárányszőrűből való „asztrigán” sipkát hordanak. Jobb időben a fekete felhajtott karimájú kalap a kedvelt. Az idősebb asszonyok több szoknyát is viselnek. Keszkenőjük alatt úgynevezett átkötő van. A sötétebb színeket, mint pl. a feketét, kéket és a kávébarnát kedvelik. Blúzszerű ruhájuk a majkó, rékli és a „totya”. A majkót és réklit a hidegebb időben, a totyát inkább melegben hordják. Legtöbbször puhaszárú csizmát viselnek. Télen a vállkendő, a nagykendő sohasem hiányzik, a fiatalabbak öltözete már az idők folyamán változott. A lányok télen és hétköznap csizmát húznak, nyáron félcipőben járnak. Dologtévő nap a „kékföstő” ruhát hordják; ünnepeken selyem, vagy bársony ruhát vesznek fel. Fejkendőt csak télen és gyász idején hordanak, egyébként a hajadonfőtt a divat. A menyecskék most már csak fél, egy évig hordják az átkötőt. A városban szolgáló lányok hozzák be a faluba a divatot. Hajukat rövidre vágatják, bodorítják. Élénk színű, virágos ruhát vesznek.

A legényeknek téli és nyári ruhájuk van. Munkában pantallót „cájj” nadrágot viselnek. A kékfestő kötény sohasem hiányzik előlük, amit a balsarkánál fogva „félrevágnak”, mert ez a legényes. Télen priccnes nadrágban és csizmában járnak. Nagy hidegben a bekecset is felveszik. Télen ők is az „asztrigán” sipkát hordják. Nyáron a világosabb színű, legyűrt szélű kalap járja. Már találkozunk nadrágos, nyakkendőes falusi legényekkel is.

A pusztacsaládi szegény népréteg táplálkozása egyoldalú és hiányos. Általában a burgonya és kenyér fogyasztás lép előtérbe. Hús inkább a jobb anyagi viszonyok között élő családoknál, többször vasár- és ünnepnap kerül az asztalra. A cukor, nemkülönben a tejtermék fogyasztása rendkívül csekély és a szegénység növekedése arányában csökken. Főzelékek közül a burgonyafőzeléket nagyobbára kivétel nélkül

ismerik. Burgonyával általában mindenki ellátott. Téli főzelék még a bab, káposzta és a kerekrépa. Ritkábban főznek sósót, tököt. Szegényebb helyen a főzeléket hús nélkül eszik, a főzelék mellett a tészta, főleg a főtt tészta jut nagy szerephez. A búzalisztet kukoricaliszttel pótolják. Húsétel leginkább télen, disznóöléskor kerül nagyobb mennyiségben a nép asztalára. Nyáron friss húst alig fogyasztanak, a disznóölés többnyire az egész évi szükségletet biztosítja. A füstölt hússal igen takarékosan bánnak, hogy maradjon a nyári nagy munkaidőre, mert így a család és a munkások ételmezése táplálóbb, változatosabb. A legszegényebb néposztály disznóölés híján a húst alig ismeri. Oly ritka a szegény ember asztalán a hús, hogy a gyermekeknek szinte idegenszerű. Előfordult, hogy mikor a 10–12 éves gyermeket hússal kínálták, nem fogadta el, mondván, hogy azt nem szereti. Többre becsülnék egy nagy darab kalácsot, vagy hatalmas tál főtt tésztát, mely zsírozva csemegezámba megy.

325A tej és tejtermék, valamint a tojás fogyasztása az értékesítéssel függ szorosan össze. A háziasszonyok a tojás árából fedezik a konyhai fűszerek költségeit. A tejet gondosan összegyűjtve a tejszarnokba viszik. A gazda gabonája után csak egyszer egy évben, a tej, aprójóság és tojás után ellenben rövidebb időközökben juthat pénzhez. A gyümölcsöt, mivel nem terem meg, drágasága miatt a nép alig vásárolja. Kivétel a dinnye. Az élelmiszerek téli eltevése az ecetes uborkára, paprikára és főleg savanyúkáposztára korlátozódik. Ezeken kívül leginkább a szilvalekvárt ismerik és használják, a bolti vegyes ízt is. Reggel a szegénységben tej helyett a főtt étel, lebbencsleves vagy rántottleves dívik. Kukoricakását, krumplikását, babot, krumplit vagy tésztát esznek.

6. Fekete zsinóros, kék posztó kabát

Szeszfogyasztásban Pusztacsalád a legkevesebbet fogyasztó községek soraiban a hetedik helyen szerepel. Lélekszám 1930-ban 701 fő, borfogyasztása 4500 liter, 1 lélekre eső 6,4 liter éves szinten. A vármegye egészséges ivóvízzel való ellátása a geológiai viszonyok alakulása miatt több nehézségbe ütközik. Hátráltatta a mélyfúrású kutak létesítését az a körülmény, hogy az artézi kutak vize sokkal mélyebb rétegekből szökken fel. Fúrásuk költségesebb volt (2500 pengő). Ez a közegészségügyi feladat Pusztacsaládon csak terv maradt.

3268. Pusztacsaládon is minél nagyobb a nagybirtok terület a kisgazda kezén lévő területnél, annál kisebb a népsűrűség. Pusztacsalád népsűrűsége 29,1. Az ezer holdon felüli birtok százalékos térfoglalása 82,4.

A századfordulón megkezdődött és az első világháború kitöréséig kisebb nagyobb arányban folytatott elvándorlás Pusztacsaládon is visszhangra talált. Ha elindulunk keresni őket, a nyomokon a városokba és Amerikába jutunk. A pusztacsaládiak nem végleges szándékkal vándoroltak ki, hanem gazdasági helyzetük megjavítása céljából. A 1912–13. évben többen visszajöttek, hogy otthon földet, házat vásároljanak az összegyűjtött pénzből. Ma ezeknek legfeljebb egy kis házuk van, a pénzük többi része a földrevárás közben elúszott a háború alatt. A háború alatti képet a férfiak távolléte és azok eleste alakítja ki. Ennek velejárója a háború utáni házassági láz, több a gyerek. Nem hanyagolható el ez időszakban a gazdasági helyzet javulása következtében beálló hatás sem. A huszas évek végén gazdasági válság akasztotta meg a születések számát. A fontosabb demográfiai adatok áttekintésére közlöm az alábbi táblázatokat:⁷⁽³⁹⁾

Év	Terület kat. hold.	Jelenlevő összes nép	Nem férfi	Nőtlen nő	Házason hajadon	Házasság	Özvegy	Törv. elv.
1920	5411	696	345	351	371	284	39	2
1930	4182	701	363	338	382	273	45	1
1941	4182	655	345	310	348	252	55	–

Korosztályok szerint:

Év	15 évnél fiatalabb	15–39 éves	40–59 éves	60 éves és idősebb	Ismeretlen
1920	250	262	124	59	1
1930	247	260	129	65	–
1941	223	242	119	71	–

A városba tódulás jeleivel is találkozunk. A lányok szolgálni Sopronba és Budapestre mennek. A legények többnyire rendőrnek, csendőrnek, fináncnak, vagy vasutasnak állnak be. A 30-as évek végén 10 fő Ausztriába is járt dolgozni, és akadt, aki oda is nősült.

A népszaporodást befolyásoló tényezők közül közelebbi érdeklődést érdemel az élveszületések számának alakulása, valamint a fertőző betegségek közül a szociális betegségnek is nevezhető tüdőbaj elterjedtsége. Pusztacsalád a vármegye legmagasabb élveszületési arányszámait feltüntető községekből a harmadik. Lélekszáma 701. Élveszületés ezrelékben 30. Sajnos a faluban a tuberkulózis viszont bőségesen szedte áldozatait. Ebben az időben a községben elhaltak 17%-a pusztult el tuberkulózisban. Az országos átlag 15%. A betegség elterjedését elsősorban a földes szobák, nedves falak, aránylag kicsiny ablakok segítették elő. Egy szobában élte le a család az életét. A szoba levegője, ha szellőztettek is, nem egészséges mert télen itt főznek, mosnak. Befolyásolta a betegség elterjedését az egyenetlen, kevés és gyenge táplálkozás.

Ilyen körülmények között nem csodálható, hogy a tüdőbaj szedte áldozatait. Annál is inkább, mert a falu népe a tüdőbaj esetében (mert ez általában lassan támadja meg a szervezetet) kereste fel legkevésbé az orvost. Legtöbbször azt gondolták, hogy majd kigyógyulnak belőle. Rendszerint olyankor fordultak vele orvoshoz, amikor már késő volt. Pusztacsaládon három család szinte teljesen kihalt e betegség következtében. Volt, amikor a lélekharang kongásakor két testvér feküdt halva. Egészségügyi szempontból

kifogásolható, hogy nem rendelkeznek ravatalozó helyiséggel. Rendkívül káros, hogy az egy szobában meghúzódo család együtt virraszt a halottal.

327A nép szellemi színvonalának emelésére az iskola és az iskolán kívüli nevelés hivatott. Ezt a hivatást az 1909-ben két tantermessé lett iskola teljesítette. A tanítói állásokat pályázat útján töltötték be. A pályázó megkereste az egyházközségi képviselőket és kérte szíves pártfogásukat. Az előző idők több tanítóváltása után Fűzi Margit lett az osztálytanító, aki 1920. december 22-ig – Kisfaludra távozásáig – működött Pusztacsaládon. A megüresült állásra jelentkezők közül Malek (Murai) Károlyt választották meg, aki 1928-ig tanított a faluban. Malek Károly tanító innen Tápiószelére került. Az állást Pellet Imréné szül. Könczöl Margit nyerte el, aki a felszabadulás utáni nyugdíjbavonulásáig, 1957-ig tanított Pusztacsaládon. 1928. szeptember hó 1-én Schubert Károly kántortanító 43 évi tanítói működés után nyugalomba vonult. Pusztacsaládra 1891. június hó 1-én Monostorról (Komárom megye) került, 37 évig tanított a községben a falu népének teljes megalégedésére. Egyúttal ő volt a postaügynökség első vezetője. Az ügynökség működésére a Soproni Posta Igazgatóság már 1915. július 12-én engedélyt adott, de ez csak 1922. július 21-én valósult meg. Schubert Károly 1933-ig volt az ügynökség vezetője. Utóda 1933–1944-ig leánya, Schubert Mária, férjezett Egyed Istvánné. Utódjául Szarvas László nagyivási (Heves megye) tanítót választották meg. Őt tanulmányai alatt helyettesítette Molnár Béla, majd mikor Szarvas véglegesen eltávozott, 1945-ben, utóda lett mint kántortanító.

8. Szent István szobor

A mezítlás tarisznyás gyerekek szívesen jártak iskolába. Amint már említettem kéttantermes, kéttanerős iskola működött Pustacsaládon. Az iskola berendezése: négyülékes padok. Jobb és baloldalt 5–6 sor tantermenként, tábla és térkép. A gyerekek [328](#)délelőtt és délután is iskolában voltak. A nagyobbak a jobb idő beálltával a mezőre mentek dolgozni, vagy napszámba jártak az uraság földjére.

Pustacsalád két világháború közti közműveltségi állapotáról ad képet az a néhány adat, amely az írni-olvasni tudók számát tünteti fel:[8\(40\)](#)

Év	Jelenlevő összes nép	6 évesnél idősebb	60 évesnél idősebb	Ír, olvas	6 évesnél idősebb analfabéta
----	----------------------	-------------------	--------------------	-----------	---------------------------------

1920	696	546	59	551	54
1930	701	533	65	577	21
1941	655	472	71	532	11

Az írni-olvasni nem tudók zöme a 60 évnél felüliekből tevődik össze. A vármegye vezetősége az iskolán kívüli népművelést elsősorban az ifjúság továbbképzésének szolgálatában állította. Úttörőként gondoskodott arról, hogy minden ifjú legalább 21. életévéig rendszeres továbbképzésben részesülhessen. Pusztacsaládon in novembertől márciusig a levontköteles ifjúságot egészen felölélő oktató és nevelő munka folyt. Tulajdonképpen a nyolcosztályos elemi iskola hiányát igyekezett pótolni a tanköteles koron túl levő ifjúság további népművelése. Erről Soproni Elek ezt írta: „Különösen hiány mutatkozik a gazdasági előadások tartásában. A népművelődési előadásokat gazdasági irányba kellene fejleszteni. Kevés az olyan előadás, amelyben a nagyobb részt gazdákból álló hallgatóság foglalkozásával, kenyérkeresetével összefüggő gyakorlati kérdésekről hallanak majd szakembereket beszélni. A gazdákat a nagyobb keresetet biztosító, életbevágó kérdések, mint a borjúnevelés, az állatértékesítés, gyakorlati növénytermelés, takarmányozás, tejtermelés stb. érdekli. Sajnos ezeket a jogos kívánságokat a társadalom intelligens rétegei alig ismerik és még mindig nem történik megfelelő gondoskodás arról, hogy a gazdatársadalom pótlólag a kívánatos ismeretek birtokába jusson. Ezért a felnőtt férfiak a hallgatóságnak csak a 7%-át tették ki.” „A kultúrsarok gondjai”-nak fenti megállapításai részben Pusztacsaládra is érvényesek. Szerencsére a falu azon kevesek közé tartozik, ahol a gazdálkodással kapcsolatos szakelőadás is volt. A közvetlen felszabadulás előtt mártírhaltalt földbirtokos – aki Mezőgazdasági Akadémiát végzett – az 1940-es években tartott Pusztacsaládon szakszerű, a mezőgazdaságra vonatkozó ismeretterjesztő előadásokat. A levanteoktatás inkább szolgalelkűségre, vakfegyelmre, a szomszéd népek elleni gyűlöletre, félrevezetésre és nem felvilágosításra igyekezett nevelni. Itt említem meg az iskolával szembeni téren lévő Szent István szobrot, a talapzatán jelenleg olvasható szöveg miatt: „Készült a XIX. században. Megújította a Pusztacsaládi Szent István Leventeegyesület.” A szobrot 1860-ban gróf Széchenyi Béla állíttatta. Készítője Höller György soproni kőfaragó mester. (A szobor számlája Sopronban a Liszt Ferenc Múzeumban található). A hagyomány szerint a szobor Széchenyi István emléket hirdeti. Széchenyi halálakor (1860) gyermekei elhatározták, hogy apjuk emlékére szobrot állítanak. Az akkori Habsburg elnyomás miatt a család ősi székhelyén, ahova apjukat eltemették, nem állíthattak fel szobrot, ezért úgy határoztak, hogy a hajdani Széchenyi birtok legeldugottabb helyén állítanak emléket apjuknak. Így esett a választás Pusztacsaládra, hogy a figyelmet eltereljék: I. István alakjába öntötték apjuk vonásait. A fej, az arcvonások Széchenyi Istvánt mintázzák.

A megújítási ünnepséget 1938. május 15-én Szent István halálának 900 éves évfordulója alkalmával tartották. A szobor talapzatára ekkor került a fenti felírás. A restauráláshoz szükséges összeget Pusztacsalád és a környező falvak népe zászólószegmegváltással adta össze. Maga a gondolat az akkori kántortanító érdeme.

329A községnek az iskolában lévő könyvszekrényben 200 kötetes népkönyvtára volt. Újságot is olvastak: az „Igazság”-nak volt a legtöbb (7–8) előfizetője; a „Kis Újság”-ot és a „Sopronvármegye”-t 2-2, a „Pesti Hírlap”-ot és a „Szabad Szó”-t 1-1 előfizető járatta. Az iparosság a „Kisiparos”-t olvasta.

A közműveltségi állapotokra jellemzők a műkedvelői előadások is. A gyermekek angyalok, tündér, és törpés mesedarabokat játszottak. A felnőttek népi jellegű, humoros témájú népszínműveket, vallásos és hazafias darabokat adtak elő. A pusztacsaládi leánykör és legények előadásai, színdarabjai nemcsak saját

szórakozását, hanem a falubeliek kellemes időtöltését is szolgálták.

7. FAKSZ-ház az Új utcában

A leánykör az országban az elsők között a 30-as évek elején alakult. Célja a lányok iskolán kívüli nevelése. A varró-, szövő tanfolyam keretében megtanulták a törülköző szövést, párnák, ágyneműk hímzését, kivarrását. Szép formás tortákat sütöttek, fagylaltot gyártottak. Elsajátították a szaloncukor házilag való elkészítését. Népi táncokat tanultak és résztvettek a falvak egymás közti versenyén. A község szellemi és erkölcsi nevelése a tantestület lelkiismeretessége révén a megyében az első helyen állt.

Ebben a haladó vármegyében csak minden negyedik községben akadt közzádió. A kapuvári járásban Fertőendréd, Pusztacsalád, Hövej, Vásárosfalu, Petőháza és Vitnyéd mezőgazdasági lakosságának ekkor nincs rádiója.

9. Pusztacsaládon a rábaközi nyelvjárást beszélnek. Népszokásaik is a Rábaközre, vagy a régi vármegyére egyaránt jellemzők. A ma is élő népszokásokat csak felsorolom, ezeket a felszabadulás utáni részben ismertettem. Ilyenek: a lucázás, betlehemezés, lakodalom és búcsú. A betlehemezéskor és a búcsú napján a két világháború között a vallásos jelleg került előtérbe. A farsang, különösen a húshagyókedd régebben tek a látogatásról. Farsangi fánkkal, úgynevezett púposfánkkal (szép szalagossal) és különböző ételekkel halmozták el a vendégeket, amíg meg nem szólalt az éjféle harangszó, jelezve a nagyböjt kezdetét. A májusfa állítás is mindinkább kimegy a divatból. A ház elé, melynek lakóit a fiatalság meg akarta tisztelni, gallyaitól megtisztított és a csúcsáig színes pántlikákkal díszített, hosszú fenyőfát állított. A fenyőfák

beszerzése [330](#)rendszerint erdei kihágással járt, de a ház népe ajándékozással, a leány csókkal kárpótolta a legényeket.

Mikor a fiúk legénysorba kerültek – 6 elemi s három ismétlő befejezése után – nagy multság közepette legényavatást és ezzel kapcsolatos „keresztapa” választást tartottak.

A búcsút megelőzően, a búcsúnap délelőttjén a legények összejöttek a Mózes-, későbbi Galambos-féle kocsmában: az új, felavatandó legények személyenként 2 liter bort fizettek, amiért befogadják a legények sorába, no meg valamit a keresztapák is. Ezzel a borral kínálták meg az avatandót. Pethő Gyula (szül. 1885) adatközlőm szerint az ő idejében a keresztapa fizetett. Összekaroltak a felavatandó „keresztfiú”-val és úgy itták a pertut. A keresztapa közölte a keresztfiúval: „Eddig kert alól jártál lányokhoz, most elmehetsz utcáról is.” Gazdag József adatközlő szerint, aki 1900-ban született, a fenti legényavatási szokás megmaradt, de ők már a felavató beszédbe egy kis pajzánságot is vittek: „Ha nem tudsz valamit (a lányoknál), majd én kiségtlek.” A tréfás beszédet komoly szavak váltották fel: „Mindig legényhez méltón viselkedj. A tegező kapcsolat után is légy tisztelttudó idősebb legénytársaidhoz. Más legénytársaddal előforduló ügyes-bajos dolgod esetén fordulj az első legényhez, aki hivatott a problémád rendje, módja szerinti megoldásra, elintézésre.”

A felavatott, „bekeresztelt” legénynek joga volt lányokhoz járni. Udvarolhattak, nem kellett estharangszó után hazamenni. (A fel nem avatott legényt, ha ilyesmin érték, mint gyereket elfenekelték.) A búcsúkor a cégérfa felállításánál segédkeztek. A cégérfa, a búcsú helyiségének megjelölésére szolgált. Ők szedték a lányoktól a cégérfára a szalagot, ők kísérték a lányt a búcsúba, kezükben borosüveggel, amellyel a lány édesapját megkínálták.

Aki a búcsú után a cégérfáról a bort elsőnek le tudta hozni, azt meg is ihatta, és annyit kapott még, amennyit meg bírt inni. Lakodalmaknál résztvehetek a „három” kikérésben. Rendszerint vacsora után egy céhes legény vezetésével illő köszöntés után kéri ki a hármat. A lakodalmi három kérés: három liter bor, három kalinkó, [9\(41\)](#) és három tánc.

Ha vidéki vitte el a lányt, akkor a menyasszonyt még inkább a falu legszebb lányának nevezték, hogy a lány kiváltási értékét emeljék. Ha nem kapták meg a kiváltási díjat, a tejes fazekakat hamuval rakták tele és a vőlegényi kocsikerékhez vágták. Így hamuporlással fizették vissza a vőlegény viselkedését. Csóka (Paksi) János leányának Vitnyédre való férjhezmenésekor sem akarta a vőlegény a kérést teljesíteni. Kötelet húztak keresztül az úton és a kordont addig tartották a legények, míg mindent ki nem adtak.

A legények másik nagy napja a sorozás volt. Kocsin, nótaszóval mentek el Kapuvárra. Büszkeség volt beválni és szomorkodott az alkalmatlan. A regruták, amikor visszaérkeztek a faluba, ezt énekelték:

„Sírt az anyám, mikor reggel felkeltem,
De még jobban, mikor regruta lettem,
Ne sírj anyám, szép a magyar regruta,
Illik annak a nemzeti pántlika...”

Vasárnap már pántlikás kalappal mentek a templomba. A szalagok között a legkedvesebb az, amelyiket a szeretőjük ajándékozott. A pántlikás kalapot bevonulásig hordták.

Általánosan kedvelt szokás volt az áldomás. Vételnél, eladásnál néhány pengőt mindig áldomásra kötöttek

ki. Előfordult, hogy a megállapodott összeg nem volt elegendő áldomásra.

Évről évre ismétlődő szokás volt az aratókoszorú.¹⁰⁽⁴²⁾ A rozssaratásnál még nem tartottak ünnepséget, de amikor az első tábla búzát kezdték aratni, kijött az uraság is. ³³¹Búzából jó erős kötelet csináltak és azzal az uraságot mint a kévét összekötötték. Az aratók felemelték és éljeneztek, hogy több aratást is megérjenek. Az uraságnak fizetnie kellett, hogy kioldozzák, elengedjék. Délben azon a napon a pihenő alatt a marokszedő lányok koszorút fontak rozsból, búzából, árpából és zabból. Vettek egy széles nemzeti szalagot és szép bokrétát kötöttek a koszorúra. Az első kaszás – az aratógazda – az első marokszedővel bevitte a feldíszített koszorút a kastélyba, és ezekkel a szavakkal adta át: „Szeretetünk jeléül aratótársaink nevében átadjuk koszorúkat. Az Isten éltesse sokáig nagyságos urunkat!” Az uraság köszönettel fogadta és jó erős pálinkát hozott. Töltött az aratógazdának. Aztán a földbirtokos fizetett minden aratópárnak másfél liter bort. Egyet az aratónak és felet a marokszedőnek.

10. A vármegye 112 községének háromnegyede – köztük Pusztacsalád is – szociális gondoskodásra szorult. A munkanélküliség enyhítéséről komoly munkaalkalmak, közmunkák létesítésével kellett gondoskodni. Ez lett volna a támogatás egészséges és természetes módja. A kavicstalajú Pusztacsaládon is leginkább a tél munkaalkalmi hiányoztak. Ennek keretében épült a makadám út, melynek pusztacsaládi szakasza mint a Vitnyédet, Csapodot, Pusztacsaládot és Ivánt összekötő út része munkát adott a falu népének. Az addigi fahíd helyén szép betonhíd létesült. Az a híd, melyet a németek 1945-ben menekülésükkor felrobbantottak.

A munkaalkalmak további biztosítására elkerülhetetlen volt az iparosítás elősegítése. A petőházi cukorgyár csak néhány család gondját csökkentette. A probléma megoldásában a legközelebbi lehetőség a Pusztacsaládon létesítendő szövetkezeti szeszgyár volt. Erről Soproni Elek 1941-ben a következőket írta: „Csapod és Pusztacsalád körül elterülő homokos talajú községhatár indokolja, hogy a szociális viszonyok javítása céljából a gazdák együttesen Pusztacsaládon szövetkezeti szeszgyárat létesítsenek, ahol ennek a vidéknek jórészt szeszgyári nyersanyagul szolgáló burgonya, rozs, tengeri és répatermését szeszé dolgozhatnak fel. A szövetkezeti szeszgyár felállítására érdekelné Dénesfa, Gyóró, Himod, Hövej, Vitnyéd, Fertőszentmiklós és Rőjtökmuzsaj községeket is.”¹¹⁽⁴³⁾ A terveket azonban elmosta a második világháború.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Szabó Jenő: Pellican Ignác Lőrinc városi fegyvertáros számadása az 1692. évről

Szabó Jenő: Pellican Ignác Lőrinc városi fegyvertáros számadása az 1692. évről¹⁽⁴⁴⁾

1. Sopron hadfelszereléséről a XVII. század végén pontos adatokat szolgáltat Pellican Ignác Lőrinc városi fegyvertárosnak (*Bürgerlicher Zeugwarth*) az 1692. évről szóló számadása. A fegyvertárosnak még a neve

is stílusos volt: a *pelican* katonai szaknyelven hat és fél láb csőhosszúságú ágyút jelent, amelyből hatfontos golyókat lőttek ki. Pellican fegyvertáros érthetett a lakatosmesterséghez is, valószínűleg az ő keze munkái azok a szép kivitelű, vasból kovácsolt kapu-kopogtatók, amelyeken a pelikán díszítő elemként fordul elő s egy példányuk a Storno-ház kapuján is látható.

A számadásból kitűnik, hogy Sopron hadfelszerelése tekintélyes volt, vetekedett más fontos erődítményekével. Ha puszkaporból nem is tartott a város állandóan nagyobb [332](#)készletet, – ez csendesebb időkben felesleges volt, – az előállításához szükséges anyagokat valószínűleg tárolta s a helyi gyártáshoz szükséges berendezéssel rendelkezett. Már Moser Osvát polgármester 1440. évi számadásából kitűnik, hogy a város kádakat és kőagyagedényeket szerzett be a puszkapor gyártásához, [2\(45\)](#) a fegyvermester 1546. évi szerződése szerint a puszkapor előállítása is a városi fegyvermester feladata volt. [3\(46\)](#)

A számadás szerint a város tüzérségi felszerelése 41 darab kisebb-nagyobb kaliberű ágyúból állott, puszkaporkészlete 7 mázsa, azaz 37 és fél font, ólomkészlete 14 mázsa, azaz 72 font, kanóckészlete 1 mázsa, azaz 37 font volt. Tekintélyes mennyiség ez akkor, amikor a török hadak már nem veszélyeztették Sopron vidékét. Összehasonlításképpen: egy 1661-ből való kimutatás szerint [4\(47\)](#) Szatmár 31 különböző kaliberű ágyúval és 318 mázsa puszkaporral, Kassa csupán 16 ágyúval és 172 mázsa puszkaporral volt ellátva. Megjegyezzük, hogy a város ágyúinak számát a kuruc háborúk előestéjén, 1705 december 6-án I. József császár által küldött, hat – fémből való – mozsár is növelte. Dobner Nándor polgármester a „Fasti Consulares”-ában (II. kötet 493. lap) émelyítően hízelgő szavakkal mond érte köszönetet.

A számadásból más szempontból figyelmet érdemlő adatok is kitűnnek. Így megtudjuk, hogy a puszkaport a Lackner-toronyban („Lakhnerischer Pulfer Thurm”, feltehetően a mai Tábornok-ház hátsó traktusában) tárolták, amelyet 1692. június havában bővítettek. Az országos vásárok alkalmával a város hét jobbágyközsége őrséget állított az országutakra, az őrséget a város látta el lőszerrel. Ilyen alkalomra adott ki 1692. február 25-én a városi fegyvertáros 84 ember részére 12 font puszkaport és 12 font ólmot. Az országos vásár kezdetét puszkalövésekkel jelezték, ilyenkor két font puszkapor fogyott. Úrnapi körmenet alatt, „régí szokás szerint”, 45 ágyúlövést adtak le, 80 font puszkapor felhasználásával, a muskétások (*Mousquetier*) és az iparossegédek (*Handwerks-Purschen*) 30 font puszkaport kaptak sortűz leadásához (*Salve-Schiessen*).

Nagyvárad visszafoglalásakor (jún. 15.) a város tanács parancsára az összes ágyúk háromszor szólaltak meg. A nagy öröm 215 font puszkaporba került.

A szüret ideje alatt Kőhidánál (*Stainern Prikhl*) felállított őrség október 16-án 8 font puszkaport és 16 font ólmot kapott. November 30-án, Batthyány Ádám és menyasszonya Sopronba érkezésekor a tanács az összes ágyúkat megszólaltatta. Száz font puszkapor és a vendégvárás háromnapí készenléte miatt tizenkét font kanóc fogyott. A fegyvertárba kerültek a régi hóhérpallosok pengéi és itt őrizték a régi városháza tetőormáról levett aranyozott vörösrézgombot, amely hasonló lehetett a mai Storno házon lévő, szintén vörösrézből való gombhoz.

Pellican Ignác Lőrinc 1688-tól 1720-ig viselte a fegyvertárosi tisztséget, nehéz időkben, mert nemcsak a kuruc ostrom, hanem a szatmári béke utáni évek is töméntelen munkát jelentettek számára, amint ezt egy 1713-ból való tanácsi utasítás is jelzi. Ez megparancsolja neki: „die verwichene Kuruczen Rumel ausgegebene Morgenstern und all andre übrige Sachen auf zusuchen und widerumb in das Zeughaus zu bringen”. [5\(48\)](#) Nehéz feladat. Mutatja az is, hogy még 1723-ban is hozat vissza a tanács Szentgotthárdról két mozsarat, amelyeket „in verwichenen hungarischen Kriegen Troublen” vittek oda (Tjvk. 1723, 149).

Pellican 1700. évi számadásáról Dobner Nándor Fasti Consulares-ában (II. kötet, 77. lap) azt olvashatjuk, hogy az ellenőrzést végző Unger Mátyás, Artner Vilmos, Koaschitsch György és Petrák János tanácsosok, valamint Baumgartner Bálint városkapitány mindent „in gueter richtigkeit” talált.

A gondosan vezetett, 31×20,5 cm méretű merített papírra írt, 27 levelet tartalmazó számadás voltaképpen kezdő és záróleltár, amelyben feltüntették a kiadott és bevett [333](#) anyagot. Csak az 1–16 levélig terjedő részt közlöm, mert a 17–21. levél a végleltár, azaz ismétlése az első résznek. Ahol a végleltár a kezdőtől eltér, ott jegyzetben utalok az eltérésre.

2. Zeüghausz Raittung De Anno 1692

Zeüghausz Raittung Über dero Khäniglichen Freystatt Ödenburg Burgerliches Zeughausz, Unnd darzue gehörige Grosz und kleine Geschüz, auch Kugl und Cordatschen, Kriekhswöhrn, Pulfer, Bley und Lunthen, feuerwehrs Matheriallien und Allerley Zeugs Requisiten auf diszes Aindauszenth Sechshunderth Zwey und Neunzigste Jahr, Anno 1692 (az 1. lap vége)

ERSTLICH NIMB ICH IN meinen Empfang Alles das Jenige, So mir in der Anno 1691-ig Jährigen Eingeraichten Raittung Pro Resto verbliben und diszes Anno aindauszent Sechshundert Zwey und Neunzigste Jahr Zuver-Raithen obligt.

Gefastes Geschütz. Gross und Klein Mettallenes toppeltes Falkhaneth, 6(49) so drey Ptundt Eisen schiest Gueth an Rohr, Lafethe Gefäßztruhen, äxen, Röttern und Lathzeug einz, id est	1
Eiszerne Cammer von 12 Pfundt Stein werfenden Mordirl 7(50) eine, id est	1
Zerbrohenes Eisernes Scharpfendindl, 8(51) so 3/4 libra Eisen schiest in seinem Gefäßz 9(52) unbrauhbahr, eins, id est 10(53)	1
Eisernes Mordirl, so 1 1/2 libra stain Wirft, einz, id est	1

Latus 4 Stuckh (2. lap vége)

Kurzes Mettallenes Einfahes Falkhaneth so 1 libra Eisen schiest, vorgewihtig an Rohr in Zindloch ausgebrand, Gueth an Lafeth, äx, Röttern und Lathzeug, ainsz, id est	1
Mettallenes Wolf Unverzagtisch, 11(54) 1599 gegossenes toppeltes falkhaneth, so 2 libra Eisen schiest, in Zindloh ausgebrand, gueth am Rohr, Lafeth, Gefäßztruhe, äx, Röttern 12(55) Lathzeug, eins, id est	1
Mettallene Falkhaune mit den alhirig Stadt Wappen, 1557 Gegossen so 7 libra Eisen schiest in Zindloh ausgebrand, Gueth an Rohr, Lafethe, gefäßztruhe, äx, Rödn und LathZEug, eines, id est	1
Mettallenes Einfaches Falkhaneth von Ostfy, so 1 1/2 libra Eisen schiest, in Zindloch ausgebrand, vermoderth an Lafethe, Gueth an äx, Rödn und LathZeug, eins, id est	1
Toppelte Eiserne Hagenstickhl, so Jedes 1/2 libra Eisen schiest, vorgewihtig an Rohr auf Eisernen Pökhen und Gabln, Gueth an äx, Röttern und LathZeug, zwey id est	2

Latus 6 stuckh (3. lap vége)

334 Metallene Falkhaune, so 4 libra Eisen schießt, mit den alhirigen Stadt Wappn, 1551 Gegosn, in Zindloh ausgebrand, Gueth an Rohr, Lafethe, gefäßztruhen, äx, Röttern und LathZeug, eine, id est	1
Eisernes Stikh1, 13(56) so 1/2 libra Eiszen schießt, schadhaft in Mundt, 14(57) Gueth an Gefäßz und LathZeug, 15(58) eins, id est	1
Eisernes Scharpfendindl, so 20 loth Eisen schießt, Gueth an äx, Röttern und LathZeug, vermoderth an Gefäßz, eins, id est 16(59)	1
Metallene Falkhaune von Kayser Rudolpho, 17(60) so 6 Lbra Eisen schießt, 1580 Gegosen, in Zindloh ausz Gebrand, Gueth an Lafeth, Gefäßztruhe, äx und LathZeug, vermodt an Röttern, 18(61) eine, id est	1
Metallenes toppeltes Falkhaneth so 20 libra Eisen schießt, 1579 Gegossen, in Zindloh ausgebrand, vermoderth an Lafeth, Gueth an äx, Röttern und LathZeug, eins, id est	1

Latus 5 Stukh (4. lap vége)

Eisernes Einfaches Falkhaneth, so 3/4 libra Eisen schießt, schifrig in einlauf, Unbrauchbahr, vermodt an allen Gefäßz, eins, id est	1
Eisernes toppeltes Falkhaneth so 3 libra Eisen schießt, Gueth an Lafethe, äx, Röttern, Und LathZeug, eins, id est	1
Metallenes toppeltes Falkhaneth, so jedes 2 libra Eisen schießt, Imperatoris Rudolphy, 17(62) in Zindloh auszgebrand, eins schadhaft in Mundt, doh Gueth an Lafethe, äx, Röttern und LathZeug, zwey, id est	2
Metallene Quarthirschlange, so 14 libra Eisen schießt, mit dem alhirig Stadt Wappen, 1569 Gegosn, in Zindloh ausgebrand, schadhaft in Mundt, Gueth an Lafeth, Gefäßztruhe, äx, Röttern und LathZeug, eine, id est	1
Metallene Falkhaune, so 7 libra Eisen schießt, mit den alhirigen Stadt Wappn, 1515 Gegosen, schadhaft in Mundt, ind Zindloh ausgebrand, Gueth an Lafethe, Gefäßztruhe und LathZeug, vermoderth an Röttern, eine, id est	1

Latus 6 Stukh (5. lap vége)

Kurzes Eisernes Stikh1, so 1/2 libra Eisen schießt, Gueth an all Gefäßz, und LathZeug, eins, id est	1
Metallenes Einfaches Falkhaneth, so 1 libra Eisen schießt, in Zindloh auszgebrand, Gueth an Lafeth, Gefäßztruhe, äx, Röttern und LathZeug, eins, id est	1
Metallenes toppeltes Falkhaneth, so 2 libra Eisen schießt, 1644 Mit den alhirig Stadtwappn Gegosen, Gueth an allen Gefäßz und LathZeug: eins, id est	1
Kurzes Eisernes stikh1, so 1/2 libra Eisen schießt, ist Ganz Zerbrohen an Gefäßz, doch Gueth an Röttern und LathZEug, eins, id est	1
Mehr ein kurzes Eisernes stikh1, so 1/2 libra Eisen schießt, Gueth an allen Gefäßz und LathZEug, eins, id est	1

Mettallenes Scharpfendindl, so 3/4 libra Eisen schiest, Gueth an Rohr, Gefäß, äx
Röttern und LathZEug, eins id est 1

Latus 6 Stukh (6. lap vége)

335Eisernes Hagnstikhl, so 1/4 libra Eisen schiest, Gueth an allen Gefäß, Und
LathZeug, eins, id est 1

Langes Eisernes toppeltes Falkhaneth, so 3 libra Eiszen sehiest, schifrig in einlauf,
Gueth an Lafeth, äx, Röttern und LathZeug, eins, id est 1

Mettallenes toppeltes Falkhaneth, so 2 libra Eisen schiest, Imperatoris Rudolphy,
1595¹⁷⁽⁶³⁾ Gegosen, Gueth an Rohr, Lafethe, Gefäßtruhe, äx, Röttern und LathZEug,
eins, id est 1

Eisernes Scharpfendindl, so 1/2 libra Eisen schiest, Inwendig schifrig in Lauf,
Gueth an Gefäß, äx, und Röttern, ohne LathZeug, eins, id est 1

Mettallenes Mordirl, so 2 1/2 libra stain schiest, Gueth an allen Gefäß, Und LathZEug,
einsz, id est 1

Mettallenes Mordirl, so 7 libra stain schiest, Gueth an allen Gefäß Und LathZEug 1

Latus 6 Stukh (7. lap vége)

Eisernes Mordirl so 4 libra stain schiest, Gueth an allen Gefäß und LathZeug eins, id est 1

Aufgerihte toppelhagn Orgln¹⁹⁽⁶⁴⁾ Zerbrohn an Gefäß²⁰⁽⁶⁵⁾ Gueth an Röttern und
LathZeug, drey id est 3

Mettallener Lustfeuermorser auf einer Platten, einer id est 1

Kleines Mettallenes stikhl Gueth an allen Gefäß und LathZeug eins, id est 1

Kleines Lust Pöller²¹⁽⁶⁶⁾ 1

Summa an gefasten Geschüz Grosz und klein 21 Stukh

Latus 7. Stukh (8. lap vége)

UMBFANG²²⁽⁶⁷⁾ AN ALLERLEY SORTHEN STUCKH Und toppelhaggen Kugln auh Cordätschen

Grosze HagenKugl 15 Centner 50 libra

Kleine HagenKugl 16 Centner 12 libra

Halb Pfünttiger scharpfendindl Kugl 1865 Stukh

3/4 Pfünttige scharpfendindl Kugl 590 Stukh

Anderthalb Pfünttige Einfahe Falkhaneth Kugl 1038 Stukh

Zwey Pfünttige doppelte Falkhaneth Kugl 1519 Stukh

Drey Pfünttige doppelte Falkhaneth Kugl 260 Stukh

Sechs Pfünttige Falkhaunen Kugl 784 Stukh

12 Pfünttige Vierdl Carthaune Kugl 235 Stukh

Siben Pfünttig mit Bley übergosne Falkhaune Kugl	97 Stukh
Vier Pfünttig mit Bley übergosne Falkhaune Kugl	91 Stukh
3 lb ig mit Bley übergosne toppelte ²³⁽⁶⁸⁾ Falkhaneth Kugl	70 Stukh

Latus Haggenkugl 31 Centner 62 libra

Stukh Kugl 6549 Stukh

(9. lap vége)

Zwey Pffünttig mit Bley übergosne doppelte Falkhaneth Kugl	686 Stukh
Ein Pfünttig mit Bley übergosne einfache Falkhaneth Kugl	201 Stukh
Halb Pfünttig mit Bley übergosne Scharpfendindl Kugl	160 Stukh
Falkhaunen Cordätschen	48 Stukh
³³⁶ Toppelte Falkhaneth Cordätschen	106 Stukh
Scharpfendindl Cordätschen	10 Stukh
Eisen schrödt	175 Stukh
Von Eisen gehakte Cordätschen schrödt 6 Centner	
Lemb Eisen ²⁴⁽⁶⁹⁾	480 Stukh

Summa an Allerhand Sorthen Stukh und doppelhaggen Kugl auch Cordätschen

Doppelhaggen Kugl 31 Centner 62 libra	
Stuckh Kugl	7596 Stukh
Cordätschen	164 Stukh
Cordätschen schrödt 6 Centner	
Eisen schrödt	175 Stukh
Lomb Eisen	480 Stukh

(10. lap vége)

Empfang²⁵⁽⁷⁰⁾ an Kriekhs Wöhrn

Muszquedten	1326 Stukh
Toppelhaggen mit feuerschlösser	4 Stukh
Toppelhaggen mit schrammenschlosz	32 Stukh
Schadhafte toppelhaggen ohne schlösser	17 Stukh
Schadhafte zersprungene Muszquedten	58 Stukh
Schlaht schwerder	22 Stukh
Guethe kurze Gwör ²⁶⁽⁷¹⁾	28 Stukh
Zerbrohne kurze Gwör	72 Stukh
Pärthesänen ²⁷⁽⁷²⁾	2 Stukh

Morgenstern ²⁸⁽⁷³⁾	223 Stukh
Rundätsche ²⁹⁽⁷⁴⁾	3 Stukh
Gemahlne Rundätsche	1 Stukh
Türkische Tartschen ³⁰⁽⁷⁵⁾	26 Stukh
Trumbln ³¹⁽⁷⁶⁾	4 Stukh
Pistolln Baar	6 Stukh
Hulfter Baar	8 Stukh
Patrontaschen	9 Stukh
Toppelhagn Lauf ohne schlöser	140 Stukh

(11. lap vége)

Feuer Röhr ³²⁽⁷⁷⁾	25 Stukh
Jänitschärn Rohr ³³⁽⁷⁸⁾	1 Stukh
Lange doppelhagn Lauff	15 Stukh
Piquen ³⁴⁽⁷⁹⁾	34 Stukh
³³⁷ Säbl ³⁵⁽⁸⁰⁾	482 Stukh
Alte unbrauhbare Säbl	26 Stukh
Alte Dögen	15 Stukh
Spring stökh Pix ³⁶⁽⁸¹⁾	3 Stukh
Kleine Eiserne Knall Pixn	1 Stukh
Scharpfendin auf den Pokh	1 Stukh
Pänthelien ³⁷⁽⁸²⁾ theils Guethe, theils schlechte	1314 Stukh
Guethe und schlechte Pulfer Sökh	10 Stukh
Alte Roth Leinwathene Panzer hemeder	6 Stukh
Ganze Harnisch mit Caszquedt ³⁸⁽⁸³⁾ und Halsring, sambt arm und Bainschinen	61 Stukh
Harnisch Vorther und hinther geräth	41 Stukh
Item Vorther und Hinther geräth sambt underschidlihen armb und Bainschinen und zwayen Einschihtig hinther geräth harnisch	15 Stukh
Caszqued besonders	13 Stukh

(12. lap vége)

Einschihtiger Halsring	1 Stukh
Armschin	1 Stukh
Bainschin	1 Stukh
Musqueden Gabl	13 Stukh
Panzer Hemeder	5 Stukh
Panzer Ermbel Baar	3 Stukh
Eiserner Handschuch	1 Stukh

Empfang³⁹⁽⁸⁴⁾ an Pulffer, Bley und Lunthen

	Centner	pfundt
Pulffer ⁴⁰⁽⁸⁵⁾	1	24 1/2
Bley ⁴¹⁽⁸⁶⁾	11	89
Lunthen ⁴²⁽⁸⁷⁾	1	37

(13. lap vége)

Empfang³⁹⁽⁸⁸⁾ An Feuerwerck unnd dergleihen Matteriällien

	24 Centner:	54: libra
Schwefl		
Mettallener wurf Kolben einer is est		1
Feuer Kugln ⁴³⁽⁸⁹⁾		8
Alte sturmb Kränz ⁴⁴⁽⁹⁰⁾		30
Verdorbene Alte sturmb Spiesz		21
Alte wurf Kolbn		220
Verdorbener Leegfeuer		12
338 Pöh Kränz ⁴⁵⁽⁹¹⁾		75
Alte gestihlte Sturmbhöffel ⁴⁶⁽⁹²⁾		665
Mettallene ungestihlte Handt Cranathen		58
Geprochene Windlichter		31
Verdorbene Pöh Kranz		25
Ein Väszi mit verdorbene feuerwerh Zeug id est		1

(14. lap vége)

Empfang⁴⁷⁽⁹³⁾ an Allerley Zeugs Sahen

Grosze Pfanne zum Bley Gieszen eine id est		1
Eiserne einfache Mödl zum Handrohr Kugln ⁴⁸⁽⁹⁴⁾		14
Eiserne Einfache Mödl zu Musquesten Kugln		11
Eiserne Einfache Mödl zu Toppelhagn Kugln		6
Eiserne Einfache Mödl zu 1/4 Pfüntig scharpfendindl Kugln		2
Eiserner Einfacher Mödl zu 3/4 Pfüntig scharpfendindl Kugln		1
Eiserner zwölfaher Mödl zu Pistolln Kugln		1
Zwölfache Eiserne Mödl zu Handrohr Kugln ⁴⁹⁽⁹⁵⁾		3
Mettallener Hagn Mödl		1
Mettallener Mödl zu 1 Pfüntig falkhaneth Kugln		1
Mettallener Mödl zu 5/4 Pfüntig falkhaneth Kugln		1

(15. lap vége)

Mettallene Mödl zu zwey Pfüntig doppelte falkhaneth Kugln	2
Eiserner Mödl zu 6 Pfüntig falkhaunen Kugln	1
Mettallener Modl zu 5 Pfüntig falkhaunen Kugln	1
Mettallener Modl zu 11 Pfüntig Kugln	1
Ein Groszer Mörszer zum Zeug stoszn, sambt dergleih Mettallenen schuch, id est	1
Ein Groszer Mettallener Kron-Leuchter mit einem Adler und 6 Armbn davon zwey zerbrohen und einer verlohrt	
Läther mit ⁵⁰⁽⁹⁶⁾ Undsez	1
Stigl	3
Schallwaag von Bleh sambt den Palkhen	1
Eiserne Schnellwaag sambt der Bürn	1

(16. lap vége)

Bleyenes stockh gewiht	3 libra
Dergleihen stockh gewiht	1 libra
Item	1/2 libra
Kupferne Crändl zum Pulfer und Kugl faszen	2
Kupferne Pulfer schaufl	1
Kupferne Lath schaufl zu der vierdl Carthaune	1
Hilzerne Pulfer Mäszl	3
Ein von Eisen Trad geflohtnes Gätter	1
Schiesz Nägl sambt den Ring	4
Hilzerne Überlegte Kugl schäfl mit Hilzerne Raiff	2
Roth angestrihne Kugl Trühl	6
Alte dör daffl	2
³³⁹ Neue dör daffl	2
Alter zerbrohne Eiserne Ring	2
Eiserne Hagn Gabl	1
Alte unbrauhbare Bardwisch	2
Litherne Volth stiehl	2

(17. lap vége)

Kugl Ziher zu Muszquedten drey, id est	3
Alte Giesz Löfl	2
Eisen von ein Klokhn helmb	

Ein Zelth von Zwilch inwendig mit Leinwath	2
gefütterth sambt den grosn saill	1
Proz saill Kleiner Gattung	15
Groses Umbschlag saill	1
Handt Milln	4
Lähre Pulffer Thonen	15
Allerhandt Kugl Lehr	32
Felchen zum Stukh Rüttern	150
Spaihn	146
Grosze Klampfen	388
Kleine Klampfen	314
Ring von alten Feuer spriz	4
Grosze Pixen von einem slukh Radt	1
Eiserne Rappier ⁵¹⁽⁹⁷⁾	12
Alte Ruthige Cling darunder drey Henkher schwerds Cling in allen	9
Groszes Leeg Eisen	1

(18. oldal vége)

Kupferner Vergolter Knopf so vorhero auf den Rath Haus Tach gestanden	1
Grosze halbe Brun Ködte	1
Grosze Ködtn zum feuer sprizen fihrn	2
Grosze Gaszn Ködten	2
Grosze Ködten zum stukh umbfihrn	2
Alte Prukhn schinnen	28
Grosze aufzug Zangn	1
Bloz Zapfen	1
Moring Gädter	1
Kleeine Gädter	3
Groszer Stukh Ring	20
Alter Vaasz Höber	1
Kleine Eiserne Kugl	4
Gröszere Eiserne Kugl	4
Mill ober Eisen	1
Grindl Zapfen	1
Eiserne Alte Offen Gätter stangen	4
Kleines Gätter zu einen Wasser Lauf	1

(19. lap vége)

340Haggen in ein aufzug Prukhen vier, id est	4
Grosze ⁵²⁽⁹⁸⁾ Thor Rigl	2
Siz gabl zu einen Koblwagen	2
Schuch zu feuer Lättern	4
Stain Klampfen	5
Thor Kögl	1
Thor Hals Kögl	1
Groszer Gayszfusz	1
Grosze Pindter Saag	1
Prukhn Grindl Bänder	2
Alter groszer salz Waag Pulsche sambt zwey schallen mit Ködten	1
Groszer aufzug Haagn	1
Groszes Fenster Gädter ausz der Rath stuben Cammer Fenster ⁵³⁽⁹⁹⁾	1
Zwey Grosze Aufzugschallen mit Ködten id est	1
Groszes Mälterschaff mit zwey Eisern Rääfn id est	1

(20. lap vége)

Empfang⁵⁴⁽¹⁰⁰⁾ an Schlosser Werkzeugs

Groszer Eiserner Schrauffstokh sambt den schliszl einer id est	1
Eiserner Klobn sambt den schliszl	1
Windt Eisen zu den schwanz schrauffen	1
Kleiner Horn Amposz	1
Zangen	2
Hämmer	3
Räf meszer	1
Schraufen Ziher	1

(21. lap vége)

Neuer Empfang an Pulffer und Bley

Den 2-ten März Empfing ich von Herrn Thomas Zwistler gem. Statt Cammerdienern zum Zunggiesen Rohes Bley	283 libra
Den 14-ten Juny ist auf Befehl E. E. Rath der Lakhnerische Pulfer Thurm gröszneth worden, worausz ih von Hr. Thomas Zwistler Cammerdiener vorgewogner in 4 Thunen ohne Thara Empfang Pulfer	358 libra
Mehr den 3-ten Jully Empfing ich auf Befehl E. E. Rath ausz den Unthern Theill des Pulfer Thurm in grienen Thurm, von H. Thomas Zwistler Cammerdiener vorgewogner in drey Thunen ohne Thara In allen Pulfer	255 libra

Latus Pulfer	613 libra
Bley	283 libra

(22. lap vége)

Summa des Völligen Empfang an Pulfer, Bley und Lunthen

	Centner	Pfundt
Pulfer	7	37 1/2
Bley	14	72
Lunthen	1	37

In Andern verbleibt der Empfang wie vorhero stehet.

Auf Hiervor gemelten Empfang folgt die Ausgab, Ausgab an gefaszten Geschüz grosz und Klein: nihill.
Ausgab an allerley Sorthen, stukh, und doppelhaggen Kugln, auch Cordatsche: Nihill

(23. lap vége)

341 Ausgab an Krichswöhrn

Den 26. Feber auf Befehl E. E. Rath gab ich Herrn Lorenz Pauern Vier und Zwanzger in Zweyten Vierdl, vor einen Neu aufgenommenen Stundt Rueffer

Kurzwör	1
Säbl	1

Auszgab an Pulfer, Bley und Lunthn

Den 16-ten Januäry gab ich der hierigen Quarte ihr Neues Jahr Kraudt⁵⁵⁽¹⁰¹⁾ als

Pulfer	10 libra
Bley	14 libra

Ingleichen denen 4 Reisenden gab ich

Pulfer	1 libra
Bley	2 libra

Ebenfahls Gab ich denen Walth hirdtern, ihr Neues Jahr Kraud als

Pulfer	5 libra
--------	---------

Den 25. febr. Auf Befehl E. E. Raht Gab ich denen zu der Stadt gehörigen Und thenen von 7 dörfer, als 34 Mann, so dise vasten Markht auf denen straszen gewacht haben

Pulfer	12 libra
Bley	12 libra
Latus Pulfer	28 libra
Bley	28 libra

(24. lap vége)

Zum Markht ausz schieszn auf die Toppel hagn ist aufgangen

Pulfer	2 libra
--------	---------

Den 1-ten May auf Befehl E. E. Rath gab ich denen zu der Stadt gehörig Underthanen von 7 Dörfern, so dise Philipyn Markht aut den Straszen gewacht haben,

Pulfer	12 libra
Bley	12 libra

Zum Markht auszschieszen auf die Toppelhaggen ist aufgegangen

Pulfer	2 libra
--------	---------

Den 2-ten May seind 260 Pfundt Rohes Bley zu Zungn gegoszn worden, worausz ohne des Abgang in das feuer worden 36 Zungn, welche Jährlichen gebrauch Nach, neben den 32 libra scheuben Pulfer E. E. Raht Zweyen H. Notäry 4, Walthern 4, Bergleuthn 4, Übergehern, Herrn Stadthauptman, Cammerdiener, Raths diener, Pixenmaister Zeugwarthen sowie auch denen Walthhirdern ausgetheilt worden ist

Rohes Bley	260 libra
Latus Pulfer	16 libra
Bley	272 libra

(25. lap vége)

Den 6-ten Juny auf Befehl E. E. Rath als am Heiligen Fronleichnamstag, Unter dem Umbgang seind alten Gewöhnlichen Gebrauch Nah, ausz den alhirigen stukhen 45 schusz getan worden, darzu aufgangen

Pulfer	80 Pfundt
--------	-----------

Auf die Orgl, Muszquettierer Und Handtwerhs Pursch zum Salue schieszen geben

Pulfer	30 Pfundt
Lunthen	6 Pfundt

Den 15-ten Juny auf Berehl E. E. Rath Wegen Eroberung der Vestung Grosz Warthein seind alle alhirige Stukh drey-mahl gelöst worden. Darzue aufgegangen

342 Pulfer	215 Pfundt
------------	------------

Wie auch auf die 3 Orgl und Muszquettierer zum Salue schieszen geben

Pulfer	20 Pfundt
Lunthen	6 Pfundt

Den lezten Juny auf Befehl Ihro Gestrengen Herrn Burgermeister alhirig quärte ihr quarthall Kraudt geben als

Pulfer	6 Pfundt
Bley	12 Pfundt
Latus Pulfer	351 Pfundt
Bley	12 Pfundt
Lunthen	12 Pfundt

(26. lap vége)

Am 20. Jully zum Markht auszshieszen auf die doppel Hagn ist aufgangen

Pulfer	2 Pfundt
--------	----------

Am 16. 8bris auf Befehl Ihro Gestr. Herrn Burgermeister denen hirig zwey Gefreidten und Muszquettierern so diszes Wein Lesen Bei den stainern Prikhl⁵⁶⁽¹⁰²⁾ gewaht haben geben

Pulfer	8 Pfundt
Bley	16 Pfundt

Den lezten 8bris auf Befehl E. E. Rath Lauth Beigelegter Quittung A habe ich alzeith auf begehren und in Beisein der Herrn Pergleuth denen zu der Stadt gehörig Weingebürg Hiedtern die Wehrunde huedt Hindurh Geben in allen

Pulfer	57 1/4 Pfundt
--------	---------------

Bley 28 Pfundt

Den 19ten 9bris auf Befehl E. E. Rath denen zu der Stadt gehörigen Underthanen von 7 Dörfern, so diszen Ellisabeth Markht auf denen strasz n gewacht haben geben

Pulfer	12 Pfundt
Bley	12 Pfundt
Latus Pulfer	79 1/4 libra
Bley	56 libra

(27. lap vége)

Zum Markht auszschieszen auf die toppelhagn ist aufgangen

Pulfer	2 Pfundt
--------	----------

Zum lezten 9bris auf Befehl E. E. Rath zu Empfangung Ihro Excellenz Herrn Generäll Adam Bontjany mit seiner Braud alle alhirige stukh sambt denen 3 Orgln gelöst, darzue aufgangen

Pulfer	100 Pfundt
--------	------------

In drey Tägicher bereithschaft verbrend

Lunthe	12 Pfundt
Lauts Pulfer	102 libra
Lunth	12 libra

343 Summa der Völligen Ausgab an Pulfer, Bley und Lunthen

	Centner	Pfundt
Pulfer	5	76 1/4
Bley	3	68
Lunthen		24

(28. lap vége)

Summa der Völlig Ausgab an Kriekhsz Wöhrn

Kurze Gwör eins id est	1
Säbl einer id est	1

(29. lap vége)

Volgt Hierauf der Reest, Welcher hiemit Ordentlich beschrieben und Specifficirt wird, wass sich zu Enth Decembris dieses Anno 1692igsten Jahr Pro Resto Befunden und Künftiges Anno Aindausenth Sechshunderth drey und Neunzigste Jahr zuberaiten obligt.

A 30. lap további szövege az 50. lapig az 1–21. lapok szövegének zárószámadásként való megisméltése. Az 50. lap utolsó bekezdése: Ist also diese Raidtung durch mich ents unterschribnen auf dieses Aindausenth Sechshunderth Zwey und Neunzigste Jahr in Gottes Nahmen Beschlossen worden ut supra L. S. Ignatius Pellican Bürgl. Zeugwarth m(anu) p(ropria).

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829–1858), a volt evangélikus tanítóképző elődje

Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829–1858), a volt evangélikus tanítóképző elődje

A soproni evangélikus líceum évszázadokon keresztül vonzotta a tanulni vágyó ifjakat nemcsak Sopron, Vas, Győr megyéből, hanem az ország távolabbi részéről, sőt külhonból is. Innen rajzottak ki az értelmiségi pályákon elhelyezkedők. A líceum megalapítása előtt ezt a feladatot a csepregi kollégium töltötte be a XVI. század közepétől 1643-ig, amikor a katolizált földesúr, Nádasdy parancsára megszűnt.¹⁽¹⁰³⁾ Hasonló sorsra jutott a győri kollégium egy fél évszázaddal később, melyben a kiváló pedagógus, Francke tanítványai: Szeniczei Bárány György, Torkos András és Vásonyi Márton oktattak.²⁽¹⁰⁴⁾ Egyedül a soproni főiskola vészelté át a XVII–XVIII. század válságos időszakát. Az innen kikerült tanítványok közül számosan falusi iskolamesternek mentek. Előbb praeceptornak szegődtek idősebb tanítók mellé, s csak némi gyakorlat elsajátítása után, az egyházi felsőbbség előtt tett sikeres vizsgálat után választhatták meg őket iskolamesternek. A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület 1808-ban instrukciókat ad „oskolamesteri hivatalra menendőknek megvizsgáltatások eránt.”³⁽¹⁰⁵⁾ Kis János költőpüspök 1819-ben körlevelében hat pontban felsorolja, mit kell megvizsgálni: mennyiben jártas a tanító az olvasás, írás, vallásbéli ismeretek, katekizmus, természeti dolgok, föld és történetek leírásában, valamint a deák nyelvben. Itt találkozunk először **344a** pedagógus-rátermettség megvizsgálásának kívánatával.⁴⁽¹⁰⁶⁾ A következő esztendőben a püspök újabb utasítása közvetlenül „az oskolamesterek köteleességeiről” szól.⁵⁽¹⁰⁷⁾

A nagyfokú tanítóhiány miatt azonban az iskolafenntartó egyházak kénytelenek alkalmazni gyakran minden pedagógiai előképzettség és gyakorlat nélküli ifjakat. Ezek a középiskolai tanulmányaikat, valamilyen oknál fogva abbahagyva, tanítói pályára lépnek; iskolai végzettségük syntaxista, jobb esetben rhetori vagy logikai osztály.

Ha a középiskola, történetesen a soproni, a tanítói pályán elhelyezkedni szándékozók számára pedagógiai felkészítést nyújtana, akkor nagyban segítené a tanítás színvonalának óhajtott emelését. Ezt a kívánalmat fogalmazza meg 1826-ban a kemenesaljai esperesség gyűlésén Beliczay Jónás kemeneshőgyészi lelkész és esperes: „bízassék meg a soproni főiskola egyik tanára ott a neveléstannak rendkívüli órákban való előadásával, a gyülekezet kántora pedig az orgonálás tanításával, hogy a tanítói pályára készülő fiatal emberek némi szakképzettséggel hagyassák el az intézetet.”⁶⁽¹⁰⁸⁾ Az utóbbi kívánság a tanítói pályával

összekapcsolt kántorság betöltéséhez szükséges zenei előképzettséget szeretné biztosítani.

Beliczay javaslata hasonló példákból táplálkozhatott. A pedagógiát hazánkban református kollégiumokban 1797-től Sárospatakon, 1823-tól Debrecenben oktatták.⁷⁽¹⁰⁹⁾ Tanítók képzésére korábban az evangélikus egyházban is történtek kísérletek. Tessedik Sámuel evangélikus lelkész Szarvason mezőgazdasági szakiskola jellegű intézetében 1799–1806 között 64 kiválóan képzett tanítót és gazdatisztet nevelt. Tanintézetének könyvtára számára 147 neveléstani könyvet szerzett be, elsősorban tanítói és tanítványai használatára.⁸⁽¹¹⁰⁾ A dunántúli evangélikus egyházkerületben, a Tolna megyei Sárszentlőrincen 1806-ban kisgimnázium nyílt, mely elsőrendű feladatának tekintette felekezete iskoláinak ellátását tanítókkal Tolna, Baranya és Somogy megye falvaiban. Az 1830-ban hozott határozat szerint az esperességben „senki praeceptornak be ne vétessek, míg a syntaxist a senioralis oskolában el nem végzi, vagyis amíg a lőrinci iskolában tanított tárgyakból oktatást nem nyert és a vizsgát le nem tette.”⁹⁽¹¹¹⁾

Tanítóképzés hazánkban önálló intézményben 1828-ig nem folyt. Pyrker László érsek ekkor nyitja meg a két évfolyamos tanítóképzőt Egerben, azonban ott a tanítványok főleg nem pedagógiai, hanem egyházi ismereteket sajátítottak el.¹⁰⁽¹¹²⁾

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829–1858), a volt evangélikus tanítóképző elődje / A soproni Mesterképző Intézet megalapítása

A soproni Mesterképző Intézet megalapítása

A Beliczay Jónás által 1826-ban javasolt tanítóképzés megindítása három évet várat még magára. Előbb meg kellett teremteni hozzá az anyagi alapot. A javaslat összefüggött annak a tervnek valóra váltásával, hogy a soproni líceumban negyedik ³⁴⁵professzori katedrát létesítsenek, melyre a kemenesaljai esperesség gyűjtéssel, a javaslat elhangzása idején, már 1810 forintot készen tartott. 1827-ben jóváhagyják az új állás szervezését, s fizetéséhez 12 000 forint tőkealapot szánnak, melynek összegéből „még sok hibázna”, amit megajánlásokból, adományokból reméltek összegyűjteni.¹¹⁽¹¹³⁾ Így csak 1829-ben valósulhatott meg az állás betöltése, évi 200 pengőforinttal fizetéssel. Borgátai Szabó Józsefet választják a IV. tanszékre; köteles a líceumban tanított tárgyak mellett a Mesterképző Intézet vezetését ellátni. Az iskolabizottság által javasolt és a superintendentiától megállapított rend szerint tanít, évente a közgyűlés alkalmával exament tart, s tudósítást nyújt be a tanulók magaviseletéről és az intézet előmeneteléről.¹²⁽¹¹⁴⁾

A tanítóképzés tehát 1829 őszen megindult a líceum kebelén belül. Működésének minden tanévéről 1848-ig Szabó József professzor Tudósításai-ból értesülünk, utána 1858-ig egyéb egyházi forrásokból.¹³⁽¹¹⁵⁾ A megvalósult terv Beliczay javaslatán túlnőtt, célkitűzése nemcsak a neveléstannak tantárgyként történő tanítása és orgonálás oktatása, hanem mindazon ismeretekkel kívánt foglalkozni, melyek a tanítói pálya betöltéséhez szükségesnek látszottak. Abban az időben a legtöbb falusi tanító egyben ellátta a jegyzői teendőket, így annak végzéséhez szükséges ismeretek megtanítását a soproni Mesterképző Intézet feladatának tekinti.¹⁴⁽¹¹⁶⁾ Így lett a kétéves tanfolyam tulajdonképpen tanítókat és jegyzőket képző intézmény.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829–1858), a volt evangélikus tanítóképző elődje / Tantárgyak

Tantárgyak

A tanfolyam tanítási anyaga néhány esztendő alatt forrott ki. Az első tanév után a superintendentia javaslatot kért az esperességektől az intézet tananyagának megállapítására. Az 1830. évi egyházkerületi gyűlésre a soproni felső egyházmegye és Halasy Mihály kispécsi prédikátor, kiszolgált senior adott be javaslatot, melyből az utóbbiét fogadták el. Szabó József ennek alapján kapott megbízást didaktika, katechetika és disciplina anyagának, valamint az általa bemutatott „pedagogika” kidolgozására.. Tanításukat heti 2 1/2 órában szabják meg.¹⁵⁽¹¹⁷⁾ A katechetika nem a mai értelmű hitoktatás módszertanát jelentette akkor, hanem a kérdve-kifejtést. Később az intézet második igazgatója, Pálffy József erről így ír: Katekizálni mindenféle tárgyról lehet, mely által a tanítvány értelme képeztetik, ítélőképessége élesítetik s ismeretei bővítetnek.¹⁶⁽¹¹⁸⁾ Szabó kezdetben tanította a homiletika „velejét” is, mely könyörgések, magyarázatok, egyházi beszédek felépítésének ismeretével foglalkozott. A professzor 1833-ban kéri, határozzák meg a tanított tárgyakhoz „hozzáadandókat vagy elhagyandókat” és a szükséges vezérkönyveket. Az utóbbiak „elrendelésére” és megbírálására, élén a superintendenssel, bizottságot jelölnek ki. Egy év múlva benyújtott jelentésükben megállapítják, hogy a professzor jeles német és magyar írók munkáit követi, tanítását ezek oktatási szabályához alkalmaztatja. Szükségesnek tartják azonban, hogy mind a külföldi, mind a hazai írók munkáit mindegyik tudomány nemében tanítványai szükségéhez alkalmaztatná, külön munkát készítene a jegyzői hivatalra készülők számára, azért lépne érintkezésbe világi hivatalban működő s a polgári életet ismerő egyénekkel.¹⁷⁽¹¹⁹⁾ A homiletikával pedig teljesen hagyjon fel. A tanítójelölteket tehát nem akarták ³⁴⁶ egyházi szónoklat tanulásával is terhelni. Az 1843/44. iskolai évben Szabó tanította még a „mezei rendőrséget”, vagyis mezőrendőri jogszabályokat, melyek ismeretét a falusi jegyzőktől megkívták.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829–1858), a volt evangélikus tanítóképző elődje / Tanítványok

Tanítványok

Kétéves tanfolyamon a líceum tanulói közül 1829–38-ig csak primanus és rhetor vehetett részt. Az 1837/38. iskolai év elején pedagógia tanulására csupán hatan jelentkeztek, azért és egyéb ok miatt ebben a tanévben oktatása szünetelt.¹⁸⁽¹²⁰⁾ A megfelelő számú hallgató biztosítására következő évtől syntaxistáknak is engedélyezik a részvételt. 1829–37-ig a tananyag évenként váltakozott: elsőben a tanítói, másodikban a jegyzőit oktatta Szabó professzor. Első évben a tanítói tanfolyamon didaktika, disciplinária, katechetika és homiletika, második évben jegyzői tanfolyamon foglalatos irományok, jegyzői számadások és oklevélismeret tanítása folyt. 1839-től megváltozik a tanítás rendje: első esztendőben pedagógia, második évnél első felében a jegyzői, második felében a tanítói-katechetika anyagát tanulták. (Nem mindegyik tanuló hallgatta ilyenkor mindkét félévet: 1836/37-ben 14 jegyzői közül 8-an, 1839/40-ben 17 közül 10-en végezték a katechetikát is.) A tanítói szemináriumot tehát két esztendő alatt lehetett elvégezni, a jegyzői tanfolyam kezdetben egy évig, később csak félévig tartott.

A teológusok számára szintén kötelezővé tették a pedagógia hallgatását. Az 1831. évi kerületi gyűlés határozata szerint „akik prédikatori hivatalra készülnek, szorgalmasan bejárjanak a közönséges vizsgálaton megjelenjenek. Akik az intézet igazgatójától bizonyáglevelet felmutatni nem tudnak, azokat a superintendens a papi rendbe nem veszi fel.” Az iskolák egyházi felügyelői (dekanusok) a papok közül

kerültek ki, azért tartotta a superintendens olyan fontosnak pedagógiai előképzettségüket. Így jutott ehhez a teológiát végzett Müllner Mátyás is, a líceum későbbi igazgatója.

Kimutatás a hallgatókról 1829–1848-ig:

Év	I. évfolyam (tanítói)			Év	II. évfolyam (jegyzői)		
	priman.	rhet.	syntax		prim.	rhet.	syntax.
1829/30	7	17		1830/31		26	
1831/32	1	10		1832/33		10	
1833/34	12	6		1834/35	14	6	
1835/36	5	10		1836/37	5	9	
1837/38	–	–					
1838/39	3	9	6				
1839/40	1	8	1	1839/40	4	12	1
1840/41		9	2				
1841/42		13		1841/42	6	15	
1842/43		12		1843/44	2	15	
1843/44	2	15					
1844/45		6	8				
1845/46		11	2	1845/46	12		2
1846/47		11	1				
1847/48		18		1847/48	22		

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829–1858), a volt evangélikus tanítóképző elődje / Énektanulás

347 Énektanulás

A soproni líceumban az énektanulásnak több évszázados múltja lehetett. A diákok egymástól sajátították el az egyházi és a világi énekeket. Professzoraik, jeles patrónusaik névnapjára felköszöntőket vagy az elhunytuk alkalmával temetési énekeket tanult meg a „kántus” négy szólamban. Szervezett énektanítás azonban csak a Mesterképző Intézet létesítésével indul meg. A kerületi gyűlés 1829-ben erre vonatkozólag így dönt: „Ami pedig az éneklés mesterségét illeti, minthogy ez is a tanítók számára igen szükséges, azért az végeztetett, hogy most a sopronyi tanulók közül választassék ki az arra legalkalmasabb Individium, mely a Superintendentia cassájából veendő 100 ft. fizetés mellett igyekezzék az ifjúságot az éneklés mesterségében tökéletesíteni. Ha pedig utóbb a soproni Conventnek olyan orgonistája lenne, ki az éneklés tanítására alkalmas, akkor ezen fizetés annak adassék.”

Az egyházkerület az énektanítás megszervezésével négyszólamú kar létesítésére gondolt, nemcsak az egyházi énekek dallamának elsajátítására. Az első esztendőben Szabó József professzor jelentése szerint „ezen tanulóifjak az éneklésbe és muzsikálásban az avégett szükséges muzsika mesternek hiányossága miatt ezen esztendőben nem tanítottak.” A második tanévtől az énektanítás megoldódik: „Horváth Dávid primanus az éneklőket mind az énekek nótáinak tanulásában, mind a harmoniás zengedezésben

szorgalmasan gyakorlotta.”

A kerületi gyűlés örömmel veszi tudomásul, hogy a diákok „egy magyar éneklőkart formáltak”, és bemutatkozásukról a legnagyobb dícséret hangján szól: „... különösen pedig a harmoniális éneklésben Horváth Dávid ifjúnak ügyes igazgatása alatt mindenek várakozását felülmúlván.” A karénekevezető fáradozását 50 frt-tal jutalmazták, s ezt a díjazást a következő évekre is megszavazzák. Ettől kezdve az egyházi énektanítás különválik a magyar éneklőkartól. A két énekkar legtöbb tagja azonos, pl. 1832/33-ban egyházi éneket tanuló 17 ifjúból 13 a magyar éneklőkarban is részt vett, melynek akkor 18 tagja volt. Egyházi énekkarban hetente egyszer gyakoroltak, abban minden osztályból részt vettek, előbb önkéntes alapon, később minden tápintézetinek kötelezővé teszik. Így a 15–20, később 30–40 tanuló évente 50–60 egyházi éneket, illetve annak dallamát sajátította el, melyet addig nem ismert. Tanítói kezdetben azonosak a karéneket oktatókkal, később más-más vezeti. Egy személynek terhes lehetett a két feladat vállalása. Oktatója majdnem évente változik. Ehhez nem kellett különösebb zenei képzettség, csupán a dallamok ismerete. 1831-ben az új Győri Énekeskönyv-ben található énekek „nótáit” Zathureczky Sámuel győri kántor „szerkesztette össze” és a Mesterképző Intézetnek ajándékozta. Bedáts Sándor pedig az új énekeskönyv dallamait orgonára lekottázta. A kerületi gyűlés mindkettőt nemcsak a Mesterképző Intézet növendékeinek taníttatására, hanem a szolgálatban lévő mesterek számára is egész „kiterjedésében” alkalmazhatónak minősítette.

Szabó Józsefnek a két munka „kiadatván, meghagyatik, hogy azokat az intézet számára egy példányban, Bedáts Sándorét pedig minden esperességi megyék részére az intézetbeli Tanítványok által leíratni ... az ifjak oktatását pedig mind a kettő szerint eszközölni el ne mulassza.”

A Magyar Éneklőkar évente tanult 3-4 egyházi éneket is négy hangra, főleg temetésre illőket, különben mindig világi énekeket és dalokat „zengedeztek harmoniával.” A kart szerencsésebb esetben 3-3 évig azonos személy vezette: Horváth Dávid, Kis Zsigmond és Kluge Samu, viszont 10 éven keresztül minden esztendőben váltakoztak, ami a színvonal hátrányára szolgált. Ismerjük 1831–1848-ig az énekkarban résztvevők nevét, iskolai osztályának fokozatát. Létszámuk általában 20–25 fő. Volt olyan esztendő, amikor tagjai csak primánusok és rhetorok, legtöbbször azonban syntaxisták és donatisták szerepeltek benne. Hetenként kétszer, szerdán és szombaton gyakoroltak. A korábban tanult dalok felújításával évről-évre újabbakat énekeltek, így 17 év alatt közel 150 művet ismertek meg. Ezeknek szövegét az országban található kéziratos énekeskönyvekből sikerült rekonstruálni. Legkedveltebbek a hazafias szövegű énekek. Nagyon szerették Csokonai szerelmi és bordalait is. Kölcsey Hymnusát, Vörösmarty [348](#)Szózatát már 1845/46-ban előadják. Petőfi Nemzeti dalát pedig megjelenése után azonnal, 1848. áprilisában. Gyakorlásra előbb hetente 2 órát, később mind több időt fordítanak, pl. az 1839/40. tanévben minden nap 1 órát gyakorolnak. 1848-ban egy nyilatkozatban közlik; „minthogy egy részt az ifjúsági nemzeti ünnepélyre készültünk” február óta gyakran naponta 2 órát, vasárnap 1 1/2 órát gyakoroltak.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829–1858), a volt evangélikus tanítóképző elődje / Zenetanítás

Zenetanítás

A kemenesaljai esperesség javaslata a kántorképzésre is szólt. A zenetanítást az első esztendőben nem sikerült megoldani, azonban 1830-tól Pitroff, a soproni gyülekezet orgonistája oktatta, s fáradozásáért 100 frt-ot fizetnek a közös kasszából. 1832-ben visszatérve az eredeti tervhez, zenében képzetesebb diákok

vezetésére bízzák társaik oktatását. Előbb öt, majd mindig hat tanuló oktatása folyt heti nyolc órában, két-két tanulóval foglalkozva egyszerre. Tanítói pályára készülőkön kívül más is tanulhatott zenét. Az oktatók leginkább 1–2 évig, legtovább Schneeberger János négy és Kund Vilmos öt évig működött, mindegyik iskolai tanulmányai befejeztéig.

Zenetanításhoz szükséges zongora beszerzéséről az 1831. évi közgyűlésen tanácskoznak. A mesterképző intézethez megkívántató „claverok” megszerzésére az ottan megjelent buzgó tagoktól és későbbi adakozóktól 153 forint gyűlt össze, „melyből az adakozóknak akarataik szerint két claverok szereztessenek s azok a legjobb tanult ifjaknak, akiket az oktató úr arra érdemesnek talál, gondviselésük alá olyanformán adassanak, hogy azoknál egyszersmind az intézetnek több tanítványai is váltva gyakorlásokat tehessenek.”¹⁹⁽¹²¹⁾ Szabó József 1834. évi tudósításában egy zongora beszerzését említi, melyet lakásán helyezett el, megjegyezve, hogy másokra nem volt szükség. Orgona az intézet nagytermében állt, vételére még 1811 táján került sor, amikor vásárlására Saiter Lajos gyógyszerész alapítványt tett. Az orgonán 3–4 korál-ének eljátszása volt a követelmény az évvégi „hanga szemlén”.

A kerületi gyűléstől megszabott feladattal, Zathureczky s Bedáts korálkönyveinek lekottázásával kapcsolatban, Szabó egy év múlva jelenti: „Ezen teménytelen munkára mindeddig sem az idő, sem az arra alkalmas tanulók száma nem volt elegendő, ingyen sem kívánható.” Ekkor díjazást helyezve kilátásba, az egyik jeles zenész-tanítvány, Luttenberg János lemásolja az intézet számára, Prépost Ferenc felpéci tanító pedig a kerület négy esperességének 1–1 példányban. Munkájukért 20–20 forintot szavaznak meg.²⁰⁽¹²²⁾ A kántorképzésnek ez a formája – zenepedagógus hiányában – csak szükségmegoldásnak bizonyulhatott.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829–1858), a volt evangélikus tanítóképző elődje / Examenek

Examenek

Szabó József professzort nemcsak az évenkénti tudósítás elkészítésére, hanem tanítványai vizsgáztatására is kötelezték. Az első esztendőben 20 ifjú az iskolai vizsgálatra készült, azonban examenjük elmaradt, mivel a tanév a kerületi gyűlés előtt befejeződött. Ekkor a gyűlés úgy határoz, hogy jövőben összejövételük esztendőnként a soproni főiskola vizsgálatával egybeessék. Így 1831-ben olvashatjuk jegyzőkönyvükben a tanítói hivatalra készülő intézet examenjéről: „Az ifjaknak megvizsgáztatását a gyűlés előtt teljesítvén, a kerületi rendek nagy meglepéssel szemlélték mind az oktató Úrnak szorgalmát, mind a tanítványoknak jeles előmeneteleket. Természetesen, ³⁴⁹a zenét tanulók is bemutatták tudásukat, pl. 1834. június 18-án „a soproni Konvent tagjai és számos meghívottak jelenlétekben nyilván vizsgálat alá vették.”²¹⁽¹²³⁾

Az énekkar gyakran szerepel a líceumi Magyar Társaság örömnepélyein. Szabó professzor az iskolában használatos érdemjegyekkel osztályozta tanítványai szorgalmát. Az 1832/33. évben mind a 10 tanuló nagy *E* (eminens) osztályzatot kapott Foglalatot irányokból. Néhányan évközben eltávoztak tanítói pályára: 1833-ban Erdős Márton Répceszemerére, Nagy Lajos 1834-ben Lébénybe, 1836-ban Szabó József, Kondor Károly és Tóth Sándor a tanév alatt, 1840-ben Sente György „időközben tanítóvá lett.”

Az 1848. március 15-i forradalom híre még el sem jutott Sopronba, a líceum ifjúsága „fáklyás zenével tisztelte meg az országgyűlésről megérkezett – s reformok érdekében kelt feliratnak a főrendi táblán tett szerencsés átmenetét hirdető-örömhírnököt, a derék gróf Széchenyi Jánost.” Néhány nap múlva a líceum ifjúsága elhatározza, hogy műkedvelő színdarabot, a Falusi lakodalom c. vígjátékot bemutatja a városi

színházban. A „Tudósítás” szerint az összegyűlt pénz fegyverek megszerzésére fog fordíthatni. Április 16-án a meghívó szerint „nemzeti nagy átalakulásunk ünnepén a soproni mindkét vallású tanuló ifjúság számára felállítandó testgyakorló intézet s vívóiskola javára” bemutatják a színdarabot. Az előadás előtt az ev. főiskolai tanuló ifjúság énekkara „1. Nemzeti dal Gozontól, 2. Népdal, 3. Lützen Vadászdal. A színi előadás után: 4. Beteg leány, 5. Vadászdal. 6. Népdal, 7. Nemzeti dal Petőfitől című magyar dalokat zengi el. A színházi ünnepély végeztével az evang. főiskolai feldíszített s kivilágított épület előtt magyar s német szónoklat fog tartatni.”²²⁽¹²⁴⁾

A líceum tanulóifjúság példát mutatott hazaszeretetből ünneplésben, a forradalmat követően, vére hullásával, a szabadságharcban. 1848-ban a tanulók száma 274, egy év múlva csak 96. A szabadságharc bukása után megnyílt iskolát a megszűnés veszélye fenyegeti; egy hétre bezáratták s alig tudták megszerezni az engedélyt további működéséhez, ezt is súlyos feltételekhez kötötték.

A Thun-féle oktatási tervet, az Organisations-Entwurf szerint, nyilvánossági jogát akkor ismerik el, ha 8 osztályosra fejlesztik, tanárai létszámát 12 főre emelik és egyben áttérnek a szakrendszerű tanításra. További követelmény: az igazgató személye ne változzék évente s a VIII. osztály befejeztével érettségi vizsgálatot kell tartani. A nyilvánossági jog egyik feltétele, hogy a környék nyelvére kellő tekintettel legyen az iskola. Ez utóbbi Sopron esetében a német nyelven történő tanítást szerette volna, holott a tanítványok zöme, 80%-a magyar volt.²³⁽¹²⁵⁾

Egykori feljegyzés szerint „az Entwurf pedagógiai és didaktikai kívánalmait a tanári karok és fenntartók teljes megértéssel fogadták.” A tanárok fizetésének biztosítása azonban óriási anyagi megterhelést jelentett, mert mindenkor adományokból kellett előteremteni a szükséges újabb kiadásokat. Anyagiak hiányában lehetett volna kérni államsegélyt, de ez a tantárgyak német nyelvű tanításával járt volna együtt, amibe a soproni Konvent, az iskola akkori fenntartója belement volna részben, azonban Kolbenheyer Mór lelkes heves tiltakozása folytán e lépéstől meghátrált.

1851. tavaszán a kormány megvonta az iskola nyilvánossági jogát, azért június 21-én, majd október 28-án tartott egyházkerületi gyűlésen kétségbeesve állapítják meg: „a soproni főiskolát bizonyos végromlás fenyegeti, ha a követelt átalakítás elvettetik és halogattatik”. Ezen a gyűlésen határoznak a tanítói képezdének (praeparandia) sorsáról, „kor és szükség igényelte felállítását vévén tekintetbe”, az egyházkerületre kivetett 6600 frt-ot 7000 ezüst frt-ra emelik.²⁴⁽¹²⁶⁾

³⁵⁰1852. augusztus 12–14. közötti gyűlésen tárgyalják az Organisations-Entwurf követelményei szerint kidolgozott tantervet, és megoldást kívánnak találni a tanítóképzés további sorsára. „Végül a leendő iskolatanítók képzéséről is szükség, hogy valamint ezideig, úgy ezen túl is gondoskodva legyen.” Az algimnázium 4. osztályának elvégzése után 2 éves tanfolyamra tervezik az eddigi rendtől eltérően: az első évben pedagógiát, methodikát tanulnak s mellette az énekekben és orgonálásban gyakorolnak, a második évben a soproni Konvent beleegyeztével a helybeni „jobb polgári” iskola-tanítók mellé beosztva segédtanítóként gyakorlatilag elsajátítják a tanítás módját, s közben az énekekben és orgonálásban gyakorolnak.²⁵⁽¹²⁷⁾

Szabó József professzor 1853-ban megválnak állásától, saját kérésére, „tekintve korát, melynél fogva a tanári hivatal fáradságainak viselésére elégtelennek érzi magát, mérsékelt nyugdíj mellett elbocsátását kéri.” Kívánságát teljesítik s egyben kinevezik az iskolai intézet kerületi főpénztárnokának. Helyére Pálffy József nagygyeresdi lelkész, az iskolai bizottmány jegyzője kap meghívást, a tanszék vezetése mellett a tanítóképző igazgatására. Pálffy részt vesz az el nem fogadott tanterv helyett újabb Főtanodai Szervezet

kidolgozásában. Ebben a tanítóképzést szeminárium formájában három évi tanfolyamra tervezik. „Célja az egyházkerület számára ügyes oskolatanítókat nevelni.” Az intézet növendékei meghatározott számban ingyen kapnak étkezést a tápintézetben, s a három évi tanfolyam alatt tandíjat sem fizetnek. Kötelesek azonban ezért a magyar istentisztelet alkalmával a karénekekben részt venni s közülük az ügyesebbek az algimnáziumi növendékeket szépíráásban és gimnasztikában gyakorolják. A szeminárium egy rendes tanár külön felügyelete alatt áll, a zongora- és karének tanítójának évenként külön 100 frt fizetést rendelnek. Addig, amíg az egyházkerület több tanárt nem tud alkalmazni, a líceum bármelyik tanárát kötelezhetik oktatni a tanítóképző szemináriumában vagy a bölcsélet-theológia osztályában. A tanítóképző tantervében az eddigi tárgyakon kívül ismét szerepel a szónoklattan, mely nem azonos a homiletikával, melyet korábban megszüntettek. Tananyagba iktatják a „tanfüzetek szerkesztését.”²⁶⁽¹²⁸⁾

Pálffy igazgatása alatt már az első esztendőben, az 1853/54. iskolai évben érezhető a többoldalú tanító képzésre törekvés. Az 1848 óta teljesen megszűnt jegyzői tanfolyam helyébe a tanítói hivatásra készüléshöz szükséges tantárgyak kerülnek. Ebben az évben a Tudósítvány szerint „előadattak: paedagogica, catechetika, methodica és gyakorlati számntan. A seminaristák görögöt nem hallgatván, a helyett külön rendes órákban tanítottak a zenében, orgonálásban és éneklésben ingyen. A tanításban előjött az egyházi zene elmélete, előgyakorlatok, számos egyházi énekek orgonálása; 319 egyh. ének betanítása, négyesbeni éneklés, kóta írás.”²⁷⁽¹²⁹⁾

Négy esztendőt sikerült átvészelní a Thun-féle rendelet kiadása óta, még mindig nem dőlt el a nyilvánossági jog megadása, pedig a magánjellegű iskola bizonyítványát az állam nem ismeri el. Közbenjárását a Helytartótanács a cs. kir. minisztériumnál megtagadta, kifogásolta a beadott Főtanodai Szervezetet. A nyilvánosság megadását három követelmény teljesítéséhez fűzi: 1. A főgimnázium minden tekintetben önálló legyen, semmi más intézettel sem kapcsolható össze. 2. Igazgatója nem vezetheti sem a tanítóképzőt, sem a theológiai intézetet. 3. A gimnáziumi tanárok a két intézetben tanítani ne köteleztessenek. Mindhárom megkötés a tanítóképzés eddigi megváltoztatását jelentette.

Pálffy 1854-ben bevezeti a tervezett újabb tanulmányi rendet a líceumi osztályokban is tanuló tanítóképzős szeminaristák számára. Az I. évfolyam 2 évig tart. Az algimnázium 3–4. osztályában minden tárgyat tanulnak, a görögöt kivéve, ezenkívül kottairásban és olvasásban, zongorázásban, hegedülésben, valamint éneklésben hetenként 3516 órában, a szépíráásban és fejbeli számolásban heti 2 órában foglalkoznak. II. tanfolyam szintén 2 éves, növendékei a gimnázium 5. és 6. osztályában magántanulóként hallgatják a reáltantárgyakat, ezenkívül tanulnak neveléstant, tanmódot (módszertan), katechetikát és iskolamesteri alkalmazástant heti 3 órában. Gyakorolnak éneket, zongorázást, hegedülést, rajzot heti 6 órában. III. tanfolyam egy évi gyakorlati jellegű. Heti 12 órát a helybeni iskolában „gyakorló segédek”, orgonálást gyakorolnak heti 3, éneklést és hegedülést heti 2, rajzot 4 órában. Végül tantárgyak kidolgozásával és kertesztettel foglalkoznak tanár felügyelete alatt.

Az 1854/55. iskolai évben a terv annyi változtatással valósult meg, hogy a második tanfolyambeliek-három helyett heti két órában tanultak katechetikát és iskolamesteri alkalmazástant. Pálffy elképzelése ebben a formában mégis csak részben valósult meg, mert vezetése alatt 1853/54-ben egy tanfolyam indult 9 növendékkal, a következő iskolai évben két tanfolyam: elsőben 11 (III. osztályból 6, IV.-ből 5), másodikban 10 (V. osztályból 5, VI.-ből 1, VII.-ből 4) szeminaristával. 1355/56-ban a III. gyakorlati év mindössze 5 hallgatóval működött, ezek közül is kettő évközben elhagyta az iskolát s tanítónak ment. A következő tanévre mindössze egy harmadéves maradt.

Pálffy belátta, hogy a líceummal közösen nem valósítható meg a tanítóképzésre kidolgozott terve, ehhez

önálló intézményre lenne szükség. Véleménye ebben egyezett a Helytartótanács rendelkezésével, mely nem helyeselte a líceummal közös vezetésű intézményt. Elképzelésében segítőtársakra talált Király József Pál líceumi igazgató és Kolbenheyer Mór soproni lelkész személyében. 1854-ben gyűjtést indítanak önálló tanítóképző felállítására²⁸⁽¹³⁰⁾.

Két esztendő alatt Pálffy újabb feltételeket teremt hangszeres-tanításhoz és mezőgazdasági gyakorlati foglalkozásokhoz. 1854/55. évi jelentésében olvassuk: az intézetnek van egy orgonája, 14 nagyobb és kisebb zongorája, egy gordonka, több hegedűvel és 280 db kótával. Létesítettek külön könyvtárat, melyet készpénzen vásárolt és adományozott példányokkal gyarapítottak. Pálffy a Szedreskertben, a város szélén vásárolt telken tornapályát létesített, betelepítette gyümölcsfákkal és szőlővel. A kertiház építómesterei tetemes összeget engedtek el munkadíjukból. A kert mellett folydogáló Rák-patak vizének felfogásával tervében uszoda-létesítés is szerepel.

A főtanoda már két esztendeje 8 osztállyal működött, végre nyilvánossági jogát 1855. március 23-án a cs. kir. minisztérium megadta. Amikor ezt a kerületi gyűlésen kihirdetik, Kolbenheyer örvendetes bejelentést tesz: buzgó közbenjárására Murman Péter bécsi bankár, az iskola egykori növendéke, a főiskola számára 1500 pengő-forintot küldött, meghagyva neki, hogy legjobb belátása szerint fordíthatja a főiskola javára. Kolbenheyer az adományt a tanítóképezde megalapítására szánta s azt átadta Pálffy Józsefnek, a képezde igazgatójának. Ezen a gyűlésen Pálffy ismerteti a kerületi tagokkal a képezde megalapítása körüli törekvéseinek eredményét és számadását eddigi gyűjtéséről. A képezde számára 2000 frt-ért vásárolt kertről szóló oklevelet bemutatja, majd vázolja az intézet megalapítása körüli további tervezetet. Ez alkalommal a főtanoda igazgatója meghívja a kerületi gyűlés résztvevőit arra az ünnepélyre, melyen a teológia, gimnázium, szeminárium tagjai szavalnak, orgonálnak és zongoráznak. Utána megtekintik a gimnasztikai próbatételt (tornaünnepély), melyet az újonnan vásárolt szemináriumi, ún. Szedreskertben tartanak. Ott a kerület átveszi a vásárolt telket.²⁹⁽¹³¹⁾

Ebben a tanévben hét tanár és két „segéd” oktatja a „Néptanítókat képező intézet” növendékeit: Pálffy a neveléstant és tanmódot; irányítása alatt folynak a katechetikai gyakorlatok is. A fejbeli számvetést gyakoroltatja Lehr András, Petőfi egykori tanára, fogalmazást Rajcsányi, „taktírás”-t Schranz, zongorát és orgonálást Zsarnoviczky, rajzolás Steinacker Gusztáv városi rajzmester, szépírást Turcsányi tanár oktatja. Nekik segédkezett a másodéves Bakó Samu és Nagy Lajos szeminarista az ének és zenetanításban. ^{352A} „gymnastiká”-t vagyis testnevelést tanította a harmadéves Szalay Pál. A gyümölcsfa kezeléséről, selyemtenyésztésről Pálffy tartott előadásokat gyakorlattal összekötve. Az esztendeje megvalósult képezdei kertben testgyakorló teret, gyümölcsfaiskolát létesítettek. A tanítványok száma és származási helye az alábbiakban alakult 1854–57 között:

	az 1854/55.	1855/56.	1856/57.
	iskolai évben		
Békés megyéből			1
Fejér megyéből	1		
Győr megyéből	1	1	1
Nógrád megyéktől	1	1	
Nyitra megyéből		3	2
Somogy megyéből		1	1
Sopron megyéből	6	2	5
Szabolcs megyéből	1	2	3

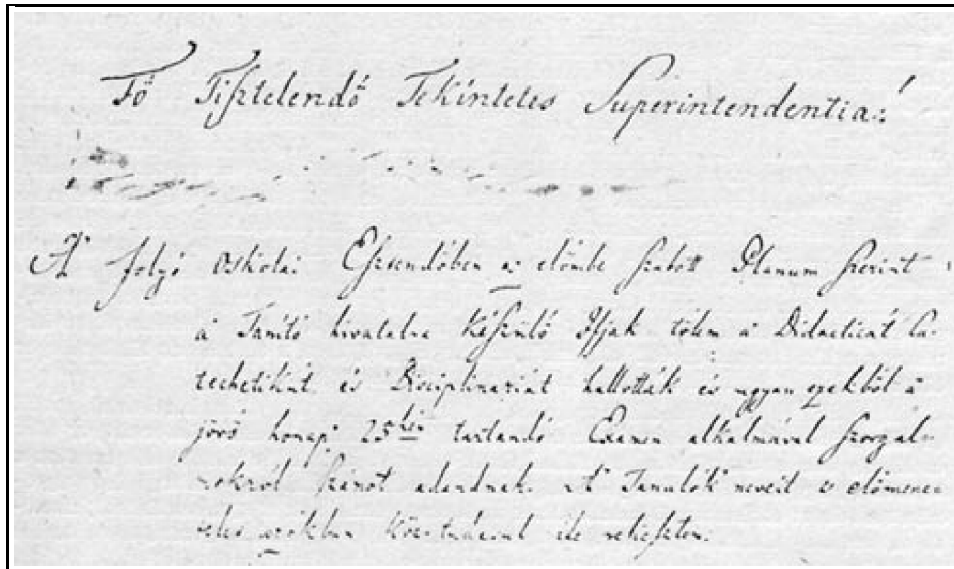
Tolna megyéből	1	1	
Trencsén megyéből		1	
Turócz megyéből		1	
Vas megyéből	8	10	7
Veszprém megyéből	2	4	
Összesen:	21	27	20

A 13 vármegyéből tanítónak készülő ifjak közül legtöbb Sopron és Vas megyei, természetes következménye, hogy a líceumnak is a legtöbb tanítványa e kettőből származott. Ebben az időben az előbbiből 50–70, az utóbbiból 40–50 tanítványa volt az iskolának.

A főiskola tanári kara 1856. május 16-án tartott ülésén javasolja: „Néhány szakértő tudományos férfiak küldetnének némethonba, személyre veendők az ottani iskolák, különösen a tanítóképezdek szervezését s állapotát.” Javaslatuk szerint Kolbenheyer Mór lelkész, Király József főiskolai igazgató és Pálffy József egyetértve döntsék el, hogy közülük ki legyen az a kettő, aki a tudományos utazást végrehajtsa; utazási költségükről a kerületi pénztár gondoskodik.³⁰⁽¹³²⁾

A tanulmányútra, melyet egyben adománygyűjtésre is felhasználnak, az iskolai szünetidőben elindul Király és Kolbenheyer. Következő esztendőben Király József Utazási vázlatok c. írásában beszámol külföldön szerzett tapasztalataikról és élményeiről.³¹⁽¹³³⁾ Vázlatánál is vázlatosabban idézünk írásából. Hálásan gondol vissza azokra az adakozókra, akik lehetővé tették utazásukat, a nemes cél érdekében. Köszönetet mond és buzdítja őket további áldozatkészségre: „Ti pedig lelkes pártfogói a tanintézeteknek istápoljátok a szűksorsú tanítókat, kik kincseitek felett magokat feláldozva öröködnék, legyetek azon, hogy lábaik járhasanak, szemek láthassanak s kebleik buzgólkodhasanak az emberiség s utódjaitok javára és dicsőségére.”

1856. augusztus 9-én Kolbenheyer társaságában Lipcsében tartózkodik. Halleba érkeznek három nap múlva. „Itt a híres Tholluckot [helyesen: Tholuck prof-t] csak néhány pillanatra láthattuk és mind oskolai mind tanítói képezdei ügyre nézve tanácsot kérve tőle, azt mélyen vésztük keblünkbe” írja. Megtekintik Francke intézetét, ahol akkor 65 tanár vezetésével 3285 gyermek tanult. Berlinben a gimnáziumban hospitál, minden alkalmat megragad az iskolák szakrendszerű tanításának tanulmányozása alkalmával amerikai hajóról magyarok bús énekét hallotta. (Nem mulasztja el megemlíteni, gondolja úgyis tudják olvasói, kik lehetnek a hajó utasai.) Hannoverban nagyon célszerűen elrendezett líceumot látogattak meg s több órát töltöttek vizsgálatával. ³⁵³Augusztus 26-án Hamburgban tartózkodtak. Megnézték a Hornban működő nevelőintézetet „das rauhe Haus”-t. Szeptember elején Brémában egy hajókirándulás val. További útjuk: Bazel, Strassburg, Páris, London. Itt a Kings College-ban, Windsor tanár vezetésével, személyre vették annak szervezetét, ahol öt előadó tanár egy nagy teremben 120 tanulóval különféle tudományokkal egyszerre foglalkozott. Sok tapasztalatot és segílyt is gyűjtve, Köln, Lipcse útvonalán át Schönburg-Waldenburgba érve helybeni szeminariumot tekintik meg. Október végén térnek haza gazdag tapasztalatokkal, melyeket a lyceumban és az új tanítóképző szervezésénél hasznosítanak. A kívánt feladatnak a legtéljesebb mértékben eleget tettek.

Közben itthon Pálffy végezte a szervezést és további gyűjtést. Az egyházkerület 1857. január 14-én kerületi gyűlésen javasolja: 1. A tervezett tanítói képezde pénzalapjának további gyámolítását. 2. Egy képezdei tanító fizetésének aláírás útján leendő biztosítását. 3. Egy képezdei segédtanítónak kiképzését. A feladat megvalósításának irányítására az iskolai választmány kap megbízatást.³²⁽¹³⁴⁾ Január 25-én az egyházkerület gyülekezeteihez „Felhívás”-t bocsátanak ki, Pálffy, Király és Kolbenheyer aláírásával, segítségüket kérve: „A nevelés szent ügyének az általunk kitűzött cél teljesítéséhez, nevezetesen egy célszerű épületnek s vele kapcsolt kertészetnek, gymnastikának s uszodának az egyházkerületi oskolatanítói seminarium részére leendő felállításához méltóztassék legyen hozzájárulni.” Ebben az eddig folyó tanítóképzésről nem lekicsinylő szándékkal, csupán az ügy érdekében írja Pálffy: „Tulajdonképpen nem létezett, amennyiben sem külön alapítvány, sem tantermek, sem tanerők, sem semmiféle készletek, egy rozszant zongorát s néhány írott kóta-darabot kivéve, nem léteztek számára, melyek egy ilyen intézetnél megkívántatnak”.³³⁽¹³⁵⁾

Az iskolai bizottság április 16-án tartott gyűlésén jelentheti, hogy a kerületi, de főleg külföldi gyűjtés eredménye 13 570 frt 58 kr. Benczur Márton volt soproni gyógyszerész végrendeletében 2000 frt-ot hagyományozott, a lipcsei Gusztáv Adolf intézet 1500 frt-ot adott. A képezdei tanító fizetéséhez szükséges összeget még nem sikerült biztosítani, de megszerzéséhez a legjobb reményt fűzik. A képezdei segédtanítónak ³⁴sikerült egy III. éves szeminarista ifjút: Bakó Samut a németországi Waldenburgi tanítóképzőbe kiküldeni. Ingyenes ellátását a waldenburg-schönburgi herceg négy évre biztosította, útiköltségét adakozásból fedezték.³⁴⁽¹³⁶⁾

Az elért eredmények nyomán a bizottság felhívja az egyházkerületet, hogy most már komolyan fogjon hozzá a képezde felállításához. (A főtanoda ugyanis a soproni konventtől átkerült az egyházkerület kebelébe mellékintézményeivel együtt.) Mindenekelőtt egy olyan háznak a megvételét rendelje el, melyben a szükséges helyiségeket részletenként lehessen felépíteni. Intézkedjék egy képezdei tanító megválasztása iránt, ha nem is áll rendelkezésére a fizetéséhez szükséges összeg.³⁵⁽¹³⁷⁾

Az egyházkerületi gyűlés elfogadja a jelentést, egyben kéri Kurz Endre polgármester segítségét megfelelő épület szemrevételezéséhez. A képezdei tanító személyére a bizottmány által javasolt Schranz János tanár

megválasztásához csak feltételeesen járul hozzá, mivel a fizetéséhez szükséges összeg még nem folyt be. A bizottmány beadja a képző kül- és belső szervezetének tervezetét. Az intézetet bennlakásosnak szánják, „hogy a képezdei ifjak a fölöttük gyakorlandó erkölcsi felügyeletnek könnyebb volta tekintetéből, magában az intézetben neveltessenek.” Itt hasznosítják a külföldi tanulmányútyjukon szerzett tapasztalataikat, amikor ilyen intézetet kívánnak létrehozni.

A házvásárlásra vonatkozó tervet elvetik, mivel az arra felajánlott épületben nem lehetne kialakítani elképzeléseiket. Úgy döntenek, a tanítóképzőt a Szedreskertben vásárolt telkükön építik fel, s ehhez a kerületi gyűlés hozzájárul. A soproni Konvent szerint a Szedreskerti telek „építésre több céllal nem egyezőnek mondatik.” Az új iskolafenntartó, a kerület, azonban jóváhagyja a megkezdett építkezést, további folytatását engedélyezi, de csak a lehető pénz erejéig terjedően. Óvatosságból célszerűnek látnák, ha a kerület két egyént küldene újabb segélygyűjtésre, s erre ismét Kolbenheyer Mórt és társául Schneller Vilmos kőszegi lelkészt javasolják.^{[36\(138\)](#)}

Egy esztendő múlva áll az épület, az egyházkerületi gyűlés köszönetet mond „a képző felállításának sikerülése fölött, mely főleg Pálffy József, Kolbenheyer Mór és Király József urak lelkes munkásságának eredménye.” A bizottmánynak csak az a feladata, hogy az épület bevégezése és fölszerelése után annak ingó- és ingatlan vagyonáról a leltárt elkészítse. Gondoskodnak az intézeti tanítónak megválasztásáról; fizetése az intézetben való ingyen lakáson kívül évi 600 váltó-forint. A megválasztásra kerülő képességi vizsgát köteles tenni. Az ének- és zenetanítónak továbbra, mint eddig 100 forint a fizetése. Szabó József, az intézet egykori professzora kerületi pénztárossága mellett a képezde pénzkézelésére kap megbízást. Pálffy kerületi gyűlés által már elfogadott elveken alapuló tervet készít, és az iskolai nagybizottság elé terjeszti.^{[37\(139\)](#)}

A' Nepi-Tanítói s Legyzói Társaság Készülti Híradó 1894

Rend	Nev	Közel		
		Honföldön	Legyélés sz. ingóltan	Okmány-Értékesítés
<u>1. a' Pénzügyi körül</u>				
1.	Károly János	E	E	E
<u>2. a' Mezőgazd. körül</u>				
2.	Dénes Sándor	1E	E	1E
3.	Sebhard Mária	1	E	1
4.	Luttenberger János	1	E	1
5.	Marsay János	E	E	E
6.	Muzsaj Antal	E	E	E
7.	Nagy Lajos	1	E	1
8.	Németh János	1	E	1
9.	Templán Sándor	—	E	E
10.	Unger Ferenc	1	E	1
Hírközlés. Erdős Mária Könyv-Értékesítés körül.				
Közi Kati Dörmögő Tanító				

Az intézet megnyitása előtt a Vasárnapi Újság augusztus 8-i száma ismerteti építését, foglalkozik létrehozásával, az áldozatkész adakozók buzgóságával. Bevezető soraiban Sopronról a legdicseretesebb szavakkal szól: „Ha van a két testvér hazában hely, hol jelenleg az életmozgás és mindennemű előrehaladási törekvés egész hévvel mutatkozik, akkor Sopron Sz. k. városa bizonyosan az. Ez a város – mely már is oly csinos, mintha a tojásból fejtették volna – folytonos szépülés stádiumában halad.” Ezután

rátér a tanítóképző ismertetésére: „Sopronnak, úgynevezett Újteleki (Neustift) kapujától balra, néhány száz lépésnyire a várost környező faltól s néhány ölnyire, az egyházkerület által megvett, és szép kertté alakított régi eperfás-kert előterén, a város határának egyik regényesebb részén áll, ezen dél-keletre egy, észak-nyugotra két emeletű, szilárd anyagból készült és cseréppel fedett csinos épület ... Hozzá csatolva van egy tágos kert, hol a konyhakertészetnek, gyümölcsfa- szőlő- és selyemtenyésztésnek [356](#)és méhészetnek is alapjai megvetvék; egy tágas és jól felszerelt testgyakorlóintézet, – ezt képünk jobb oldalán a lobogó zászló mutatja – egy ahoz tartozó külön kisebb épülettel.” (A cikkhez mellékelt kép inkább tervrajza a felépített intézetnek. A tetőgerincen elhelyezett huszártorony sokkal kecsesebbre, magasabbra készült.) Ismerteti a nagyobb adományokat, melyek külföldről érkeztek Londontól Berlinig. Befejezésül felsorolja azokat az indokokat, melyek kedvet ébreszthetnek a fiatalokban idejövételükre. „Az épület 56 lakosztályt tartalmaz, s a város legszebb s legegészségesebb részén áll, bájos kilátással, s kapcsolatban egy tágas kerttel, mellynek egyik oldalát végig egy kis patak mossa.” A Pálfyék által megálmodott uszoda helyett említi a cikkíró, hogy a városi uszoda tőle csak pár száz lépésnyire esik, ahol megtaníthatják a növendékeket úszni külön díjazás ellenében.[38\(140\)](#)

Az intézet megnyitása október 8-án megtörtént, utána a legközelebbi kerületi gyűlésen „felelevenítettén azon meglepő siker, mely a soproni képezde létrejöttével nyilvánult, azon buzgalom és férfias fáradság, melyet az ügy körül Kolbenheyer Mór, Király József és Pálfy József kifejtettek, annak megörökítésére arcképük lefestését határozzák, a képezde terembe helyeztessenek.”[39\(141\)](#)

A festmény Pálfy 1869-ben bekövetkezett elhunytáig nem készült el, ekkor Király József a kerületi gyűlésen maga és Kolbenheyer nevében lemondott az arcképfestésről, s kérte, hogy az arra gyűjtött összegből létesítsenek Pálfy-alapítványt.[40\(142\)](#) Ennek részbeni felhasználásával készült egy kerek márványtábla az intézet folyosójának falára, mely megörökítette Pálfy nevét, születése és halálának évét. Öt jellemzi találóan a róla szóló emlékbeszéd, melyből néhány mondatot idézünk. „A Damokles kard fejként felett függvén, történt olyan félnék szózat is, mely azt mondó: nekünk nincs jogunk követelni, kérés, könyörgés a dolgunk ... És ezen időkbén, ilyen s ezekhez hasonló esetekben csak hallottátok volna a bátor Pálfy ajkáról azt a lutheri mennydörgést, mely felvillanyozott, erőt s elhatározottságot adott.”[41\(143\)](#)

A három buzgó alapító érdemének emlékeztető megörökítésére szánt festmény helyett elkészült életnagyságú félalakos portréja, mely az intézet fennállásáig zenetermének falát díszítette. Az 1829-től közel 30 esztendeig működő Mesterképző Intézet utóda a Tanítóképző Intézet még 100 esztendeig szolgálta becsülettel a magyar oktatásügyet. Mindkettő története példázza, miként létezhetek szegénységükben, melyet a lelkes adakozók támogatása tartott fenn.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Merényi László: Az 1918 januári sztrájk és Sopron vármegye

Merényi László: Az 1918 januári sztrájk és Sopron vármegye

1918-ban szomorú Újév köszöntött hazánkra. Magyarország népének immár a negyedik háborús tél szenvedéseivel kellett szembenéznie. A dolgozó lakosság immár megelégette a vérontást és a nélkülözést. „A békevágy általános tömegjelenséggé vált”[1\(144\)](#) – a cenzúrahivatal e megállapítása Sopron megyére is érvényes volt.

357 Hazánk népe számára azonban komoly reménységet keltett az a tény, hogy volt már ekkor egy ország, amely következetes békepolitikát folytatott. Szovjet-Oroszország véget akart vetni a háborúnak. Az Októberi Forradalmat ezért Sopron közvéleménye is őszinte rokonszenvvel üdvözölte.²⁽¹⁴⁵⁾

Megindultak Breszt-Litovszkban a béketárgyalások a forradalmi Oroszország és a központi hatalmak között. Németország és Ausztria-Magyarország küldöttsége azonban nem kívánta őszintén a békét. Különösen a német delegáció próbálta a tárgyalásokat időhúzásra és zsarolásra felhasználni. Ez jogos visszatetszést keltett a magyar közvéleményben. A Sopron vármegyei lakosság véleményét jól tükrözi az alábbi, január 12-i helyi sajtókommentár:

„Remény és kétségek között várják az országok a megváltó szót, amely olyan nehezen akar elhangzani, hogy a nagy felszabadulást, az újjászületést jelentse. A meggyötört emberiség remegő lélekkel ügyel Breszt-Litovszk felé, ahol békevágyakkal vegyesen tartózkodó, hideget árasztó szavak is hangzanak el, hogy lehervasszák a még alig bimbózó békevirágot.”³⁽¹⁴⁶⁾

Január 12-én hegdöböntő hír érkezett. Hoffmann tábornok, a breszt-litovszki német delegáció vezetője kardcsörtető nyilatkozatban fenyegette meg Szovjet-Oroszországot. Ez válságos helyzetet teremtett. Fennállt annak a veszélye, hogy a béketárgyalások zsákutcába jutnak.

Ausztria-Magyarország lakossága elítélte a német birodalom kardcsörtetését. Sopron vármegye közvéleménye is így foglalt állást. Jól fejezte ezt ki a helyi baloldali Népakarat hetilap. „Vajúdik a háború és vajúdik a béke és egyre nő a bizonytalanság. Mert nemcsak ellenfeleinknél ellenzik lelketlen diplomaták a békekötést, hanem nálunk és Németországban is bizonyos körök mozgalmat indítottak a háború meghosszabbítása érdekében. Kifejezésre jutottak ezen áramlatok a legutóbbi breszti-litovszki béketárgyalásokon is, hol különösen a német küldöttek szokatlan éles hangot használtak.”⁴⁽¹⁴⁷⁾ Egy héttel később még nyíltabban támadta Hoffmann „kardcsörtető beszédét” és megállapította: „A generális tapintatlansága különösen Ausztria-Magyarország népei között keserves visszhangra talált ...”⁵⁽¹⁴⁸⁾

Egy nappal Hoffmann provokatív nyilatkozata után, január 13-án a magyar munkásság számos gyűlésen foglalt állást a kardcsörtetés ellen, a Szovjet-Oroszországgal való azonnali béke mellett. Ilyen megmozdulásra került sor aznap Győrött is. Igaz, hogy a rendezvény a „pártértekezlet” nevet viselte, de az adott helyzetben háborúellenes gyűléssé változott. Felszólalt *Guzmics Károly* soproni küldött is. Tolmácsolta a város munkásainak üdvözlését, majd támadta az imperialista háborút és elítélte a központi hatalmak magatartását a breszti-litovszki tárgyalásokon.⁶⁽¹⁴⁹⁾

A kardcsörtetés elleni tiltakozás spontán tömegmozgalommá fejlődött. Felvetődött egy új jelszó: „általános sztrájk.” Ennek a hatalmas mozgalomnak a kiinduló pontja Alsó-Ausztria legfontosabb iparvidéke: Bécsújhely és környéke volt. Mindez Sopron vármegye közvetlen szomszédságát képezte. Bécsújhely az akkori megyehatár mellett feküdt, s a másik két fontos ipari kisváros: Ternitz és Neunkirchen mindössze 20, illetve 25 kilométernyire volt attól.

358 Alsó-Ausztria nagyüzemeiben ekkoriban sok Sopron vármegyei munkás dolgozott. (Bécsújhelyt számuk félezerre tehető.). Ezek a munkások „kétlaki” életet éltek, ami elég gyakori jelenségnek számított ekkoriban a határmenti vidékeken. A Sopron vármegyeiek szívesen jártak dolgozni a bécsújhelyi üzemekbe, mert ott jobb béreket fizettek, mint Magyarországon. Munka után azonban hazatértek, már csak azért is, mert itthon (minden nyomorúság ellenére) valamivel több volt az élelem, mint Ausztriában.

Kétségtelen, hogy a határmentiségnek árnyoldalai is mutatkoztak. Sokan arra használták fel ezt a

körülményt, hogy élelmiszert csempésszenek Ausztriába, hiszen ott azt méregdrágán (a magyarországihoz képest még magasabb áron!) lehetett eladni. Ezért a Sopron vármegyei határállomásokon gyakran vizsgálták át az Alsó-Ausztriába átjáró munkások csomagjait és sok esetben a náluk talált zsírt, szalonnát vagy lisztet el is kobozták.[7\(150\)](#)

A „kétlakiságnak” azonban kedvező oldala is volt. Sok Sopron vármegyei dolgozó az ausztriai iparvidéken ismerhette meg, milyen erőt jelent a munkásmozgalom. Bécsújhelyt és környékén a politikai élet 1918 elején élénkebb volt, mint Sopron vármegyében. Ezért sok itteni munkás politikai tisztánlátását segítette az, amit odaát tapasztalt. Ezek a „vándormunkások” mintegy összekötők voltak a megye és az alsó-ausztriai munkásmozgalom között.[8\(151\)](#)

Bécsújhelyt január 12-én megkezdődött a nagyarányú mozgalom. Igaz, az első pillanatban még a lisztadagok leszállítása elleni tiltakozás volt a meghirdetett indok. A tömegmozgalom azonban hamarosan politikai jellegűvé vált. A január 14-i tüntetésen már az 5–6 ezres sokaság „azonnali békekötést” követelt.[9\(152\)](#) Mivel ez a nagy megmozdulás délelőtt zajlott, az itt dolgozó Sopron vármegyeiek is részt tudtak azon venni.

Másnap már Ternitzben és Neunkirchenben is hatalmas arányúvá vált az általános sztrájkot követelő mozgalom. Január 15-én délelőtt Neunkirchen főterén tízezres tömeg követelte, hogy vessenek azonnal véget a háborúnak.[10\(153\)](#) Alsó-Ausztria más városaiban is egyre-másra szerveztek gyűléseket, amelyeken az orosz forradalom iránti szolidaritás is kifejezésre jutott.[11\(154\)](#) Ezeken a demonstrációkon – ha szórványosan is – megjelentek az ott dolgozó magyarországi (főként Sopron vármegyei) munkások is.

Január 14-től kezdve Bécsújhely és környéke üzemeiben beszüntették a munkát. Január 17-én délelőtt már majdnem százezren sztrájkoltak Alsó-Ausztriában (Bécset nem számítva!).[12\(155\)](#) E nagy mozgalomnak híre azonnal megérkezett Sopron vármegyébe. Estéknként hazatértek a Bécsújhelyt és környékén dolgozó bejáró munkások és elmondták, mit követelnek, miért harcolnak a sztrájkolók odaát.

Az alsó-ausztriai sztrájkmozgalom nyugtalanította a hatalmon lévöket. A cenzúrahivatal utasítást küldött a szerkesztőségeknek, hogy ezekről az eseményekről „mindennemű hír közlését mellőzni szíveskedjenek.”[13\(156\)](#) E tilalom ellenére azonban a Sopron [359](#) vármegyei lapokban január 16-án és 17-én mégis megjelentek rövid hírek az alsó-ausztriai sztrájkokról,[14\(157\)](#) nyilvánvalóan a helyi cenzúra figyelmetlensége folytán.

Január 18.-án Ausztriában általánossá vált a tömegsztrájk. Még aznap csatlakozott ehhez Magyarország munkássága is. „Béke, jog és kenyér” – ezek voltak a nagy sztrájk jelszavai. E három követelés közül azonban a legfontosabb az volt, hogy vessenek azonnal véget a háborúnak. Hazánkban félmilliónyian, az egész Monarchiában másfél milliónyian vettek részt a január 18–20-a közötti nagy tömegsztrájkban.

A hadsereg pozsonyi hadtestparancsnoksága (amelynek hatáskörébe tartozott Sopron vármegye is) bizalmasan jelentette, hogy a nyugat-dunántúli városokban általános volt a munkabeszünetés.[15\(158\)](#) Sopron vármegye szomszédságában, Győrött és Magyaróvárott különösen hatalmas méretűvé vált a mozgalom.[16\(159\)](#)

Sopron vármegyében a bányamunkások voltak a kezdeményezők. Január 18-án Brennebergbánya. Ágfalva és Bánfalva dolgozói abbahagyták a munkát.[17\(160\)](#) Példájukat követte számos ipari üzem Sopronban, Kapuvárott, Kismartonban és Csornán.[18\(161\)](#)

Január 18–20-a között a soproni üzemekben a munkások összejöveteleket tartottak. Ezeken a helyi szociáldemokrata pártszervezet szónokai mondtak beszédet. Ekkoriban röpcédulákat is terjesztettek, amelyek a „Szabadság, kenyér, béke!” jelszavát hirdették.¹⁹⁽¹⁶²⁾

Mennyire volt a sztrájk valóban általános Sopron városában? Erre a kérdésre nehéz válaszolni. Nincs ugyanis biztos adat arra, hogy a kisebb üzemek közül valamennyi abbahagyta volna a munkát. Az tény, hogy a vasúti közlekedés nem állt le, és a nyomdák is dolgoztak. (Január 19-én és 20-án a soproni napilapok megjelentek.)

A sztrájk napjaiban Sopron városában és a vármegyében a munkások hangulata meglehetősen izgatott volt. Ezt a hatóságoknak is tekintetbe kellett venniük. Erről tanúskodik az az utasítás is, amelyet a közlekedési hivatal küldött a soproni határrendőrségnek január 19-én. Ebben „tekintettel az ausztriai munkászavargásokra és az amúgy is rendkívül izgatott kedélyű munkásokra”, felhívta a határőröket, hogy „az Ausztriába utazó munkások zaklatása, a lehetőség határain belül, feltétlenül kerülendő.”²⁰⁽¹⁶³⁾ Ez másszóval azt jelentette, hogy most nem kell elkobozni a kiutazóktól az élelmiszert. A hatóságok tehát ezekben a feszült napokban „elnézők” voltak olyan vétségekkel szemben, amelyeket máskor szigorúan megtoroltak.

Az alsó-ausztriai iparvidéken dolgozó Sopron vármegyei munkások teljes szolidaritást vállaltak a sztrájkoló osztrák proletárokkal. Ők is abbahagyták a munkát és – tekintettel arra, hogy a mozgalom többnaposnak ígérkezett – általában haza is utaztak. „A tegnapi és a mai nap folyamán a végletekig túlszűfolt vonatokon sokezer [...] munkás érkezett haza az ausztriai ipartelepekről.”²¹⁽¹⁶⁴⁾ – írta a helyi sajtó január 19-én.

Az Alsó-Ausztriában dolgozó magyar munkások jelentős része azonban nemcsak a munka beszüntetésével fejezte ki rokonszenvét a nagy sztrájk iránt. Szolidaritásukat azzal is bizonyították, hogy részt vettek az ottani január 18-i, 19-i és 20-i gyűléseken és tüntetéseken. Érdemes egy példát kiemelni. Bécsújhelytől nem messze északra, Teesdorf községben január 18-án hatezer munkás gyűlt össze, követelve az azonnali békét. A tömeg jelentős részben magyarokból (azaz Sopron vármegyeiekből) állt, ezért a német mellett magyar nyelvű beszéd is elhangzott.²²⁽¹⁶⁵⁾

360 Január 18-án kapcsolódott be a tömegsztrájkba Ausztria egyik legnagyobb vas- és acélműve: a kapfenbergi gyár is. Az itteni mozgalom semmiféle gazdasági követelést sem hangoztatott; egyetlen politikai célja az azonnali béke volt. (Az itteni mintegy tízezernyi munkás radikalizmusára erősen panaszkodtak is a hatóságok.)²³⁽¹⁶⁶⁾ A Soproni Napló január 20-i száma másfél hasábos cikket közölt „Kapfenberg” címmel. Rokonszenvező hangon írt az ottani mozgalom kizárólagosan politikai jellegéről, majd egész Ausztriára általánosítva a következőket állapította meg: „A munkástömegek első megmozdulása fontos célt ért el: visszavonhatatlanul a békés és megegyezésszerű, hadikárpótlás és hódítás nélküli békeáramlat hullámvászába kerültünk.”²⁴⁽¹⁶⁷⁾

Az említett cikk két okból is figyelemre méltó. Egyrészt akkoriban igen ritka esetnek számított, hogy magyar vidéki lap egy ausztriai kisvárosban történetekkel foglalkozzék. Másrészt felvetődik a kérdés: honnan szerzett tudomást a Soproni Napló szerkesztősége a kapfenbergi munkások békehatározatáról? Azokban a napokban a postai cenzúra általában akadályozta a sztrájkra vonatkozó hírek továbbítását. Valószínűnek látszik, hogy erről egy Kapfenbergben dolgozó és onnan 19-én hazaérkező soproni munkás személyesen hozott információt.

Sopron vármegye haladó közvéleménye rokonszenvezett a nagy sztrájkjal, különösen annak béketörekvéseivel. A helyi sajtó azonban nem adhatott kifejezést szimpátiájának. A cenzúrahivatal már

18-án utasítást adott a szerkesztőségeknek: „Sztrájkról, bizonyos felhívásokról, a melyek a munkások körében most forgalomban vannak ... sem egyenes, sem burkolt formában semmi sem közölhető.”²⁵⁽¹⁶⁸⁾ Sopron vármegyében is éberem öröködött a cenzúra ezekben a napokban. A Soproni Napló január 20-i számának első oldalán hatalmas fehér folt éktelenedett.²⁶⁽¹⁶⁹⁾ Nyilvánvaló, hogy olyan cikket törölt a cenzúra, amely a sztrájkolók iránti együttérzésnek adott hangot.

Január 20-án azonban kedvezőtlen fordulat következett be. Mind Magyarországon, mind Ausztriában a szociáldemokrata pártvezetők tárgyaltak a kormánnyal. A kormány ígéretet tett, hogy kész a hódítás és kárpótlás nélküli békére. Ennek fejében a szociáldemokrata pártvezetőség felszólította a munkásságot: hagyja abba a nagy sztrájkot.²⁷⁽¹⁷⁰⁾

A munkásság többsége január 21-én és 22-én felvette a munkát. Sokan voltak azonban, akik nem akarták a sztrájkot abbahagyni. Mind Magyarországon, mind Ausztriában számosan vádolták árulással a pártvezetőséget. Úgy látták: nem lett volna szabad – a kormány bizonytalan ígéretei fejében – leszerelni egy ilyen hatalmas tömegmozgalmat, amely nagy reményekre jogosított.

Magyarországon – bár sokan bírálták a pártvezetőséget – a munkát általában újból megkezdték január 21-én. Ez történt Sopronban is. A katonai hatóságok bizalmas jelentésükben legtöbbször azt állapították meg: „A sztrájk önmagától megszűnt.”²⁸⁽¹⁷¹⁾ Pontatlan kifejezést használtak. A munkások a sztrájkot a pártvezetőség utasítására fejezték be; szó sincs tehát arról, hogy a mozgalom „önmagától” szűnt volna meg.

A szomszédos Alsó-Ausztria egyes iparterületein azonban még folytatódott a harc január 21. után is. A forradalmi szellemű „baloldali radikálisok” arra hívták fel a dolgozókat, hogy sztrájkoljanak tovább. Mozgalmuk fellegvára éppen a Bécsújhely–Ternitz–Neunkirchen háromszög volt.

Az említett városokban a munkások többsége a forradalmár csoportok felhívását követte. Mozgalmuk radikális jellegét mutatja – többek között a Szovjet-Oroszország iránti szimpátia is. „A néptömegek érdekeit ... Lenin és Trockij fejezik ki az ő nemzetközi alapelveikkel a népek önrendelkezési jogáról”²⁹⁽¹⁷²⁾ – mondták például a ternitzi **361** tömeggyűlésen. Néhány nap múlva azonban a harcot abba kellett hagyniuk, mert máshonnan nem kaptak támogatást. Bécsújhelyt (Wiener-Neustadt), Ternitzben és Neunkirchenben a sztrájk január 25-re befejeződött.³⁰⁽¹⁷³⁾

A bécsújhelyi és környéki radikális sztrájkmozgalmat bizonyos mértékig támogatták az ott alkalmazott Sopron vármegyei munkások is. Amíg ottani proletártestvéreik küzdelme tartott, ők sem vették fel a munkát. Otthon maradtak és mindaddig nem utaztak munkahelyükre, amíg a sztrájk véget nem ért. Egyfajta szolidaritás jele volt ez.

Végetért a nagy sztrájk. A hatósági elnyomó intézkedéseket ezért némileg mérsékeltek. A cenzúrahivatal január 21-én tájékoztatta a szerkesztőségeket: most már írhatnak a tömegsztrájkokról, de felhívta figyelmüket, hogy a mozgalom „főleg a választójogért”(?) folyt, tehát „erre helyezték a főszűrt”.³¹⁽¹⁷⁴⁾ (Más szóval: a lapok lehetőleg hallgassák el azt, hogy a munkások harca elsősorban a békéért folyt!)

A baloldali sajtó azonban nem tett eleget az utasításnak. Cikkei éppen azt hangsúlyozták, hogy a nagy sztrájk főcélja a béke volt. Ezt tette a soproni Népakarat is. A sztrájk utáni első vezércikke a következőket állapította meg: „a nagy városokban megmozdultak a néptömegek, hogy kifejezésre juttassák szilárd akarataikat, miszerint nem engedik némi hódítási jelszavakkal a háborút meghosszabbítani. Hatalmas munkabeszüntetések Budapesten, Bécsben, Prágában, Grácban és a többi nagyobb városokban adták

tudtára a hatalmasoknak, hogy a népek immár békében akarnak élni egymás mellett, tisztelve a szomszéd jogait és szabadságát...”³²⁽¹⁷⁵⁾

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Gollnhofer Sándor: Szabó Alajos kiállítása Budapesten

Gollnhofer Sándor: Szabó Alajos kiállítása Budapesten

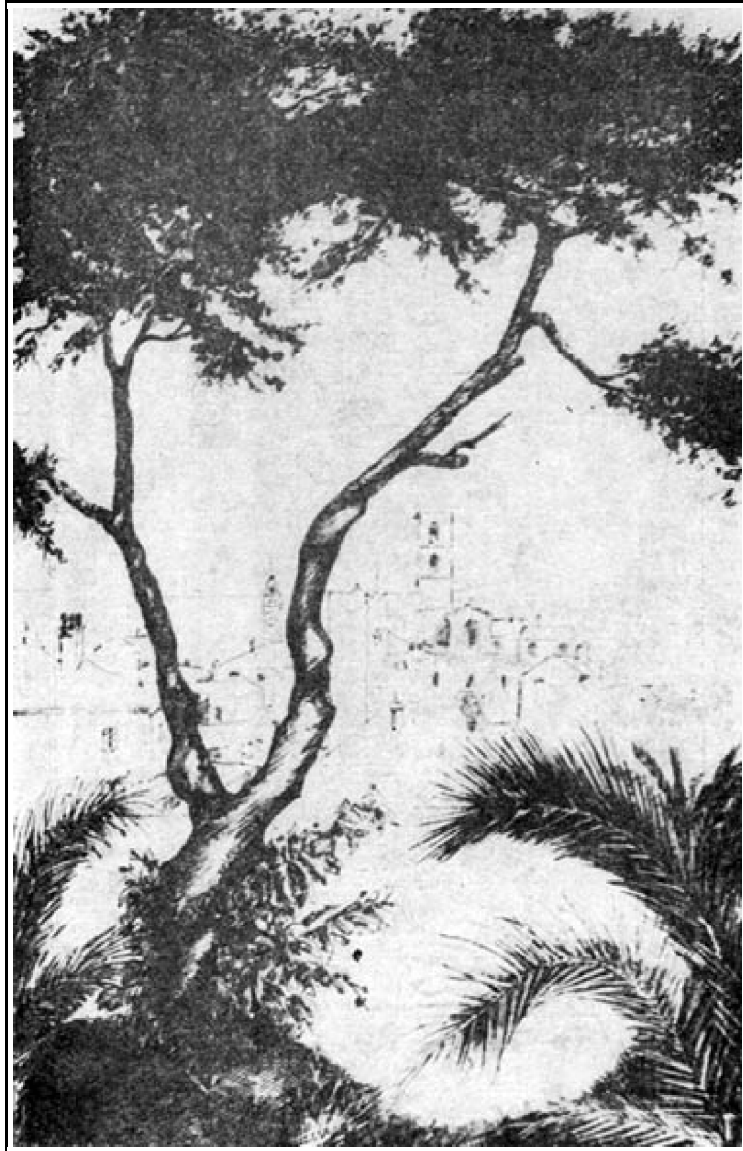
A budapesti „Metro”-klubban 1981. február 20-án a Soproni Öregdiákok Baráti Köre és a GYSEV Igazgatósága által rendezett kiállításon Sopron egyik közismert grafikus művésze mutatkozott be a Sopront szerető és a város iránt érdeklődő barátainknak.

Szabó Alajos középiskolai tanulmányait Sopronban végezte, rajztanárai Soproni Horváth József és Janesitz Henrik nagy hatással voltak rá, jelentősen befolyásolták érdeklődési körét.

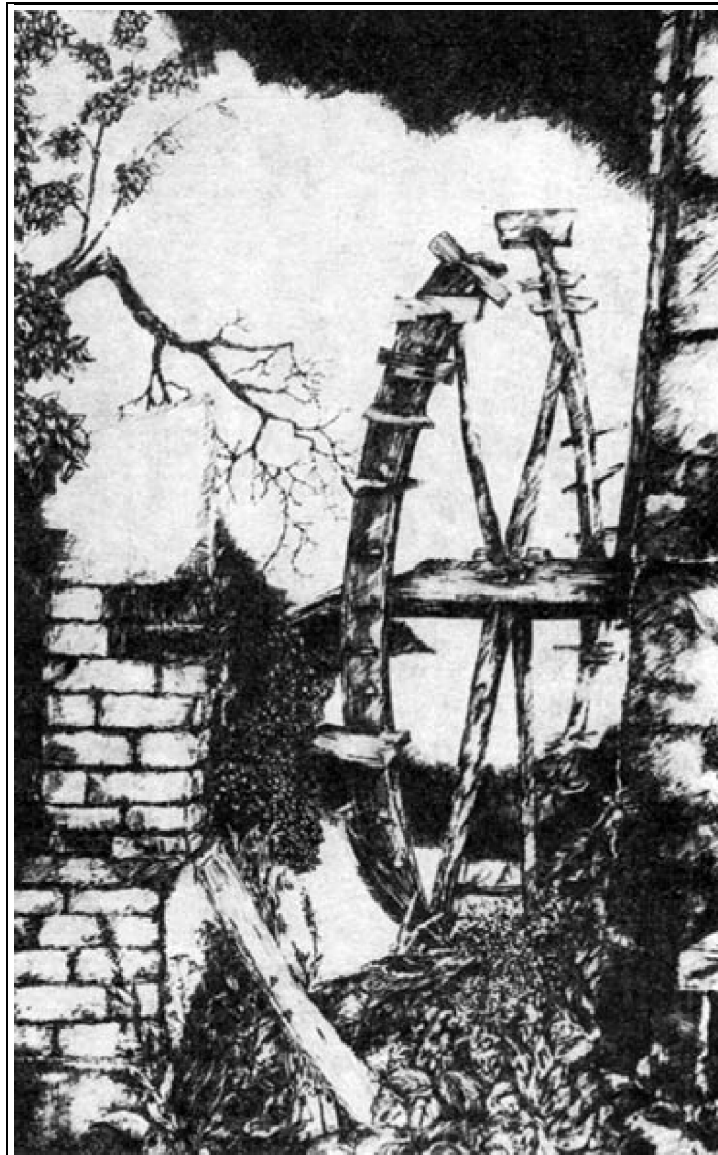
Továbbtanulási lehetősége nem volt, különböző beosztásokban dolgozott, 1955-től a vendéglátóiparban dekoratőrként, majd reklámpropaganda csoportban, illetve osztályvezetőként tevékenykedett.

Művészi pályája is tulajdonképpen ebben az időszakban kezdődött. A fiatal amatőr művésznek sokat jelentett, hogy a hivatásos művészekkel együtt szerepelhetett kiállításokon.

Egyre tudatosabb önképzéssel készült fel országos pályázatokra is, ahol a siker sem maradt el. Többek között az ő munkája Sopron, Győr és Pécs város címere (SSz. 1971, 134.) Az országos plakátkiállításon 1976-ban az első, 1977-ben a második díjat nyerte el.

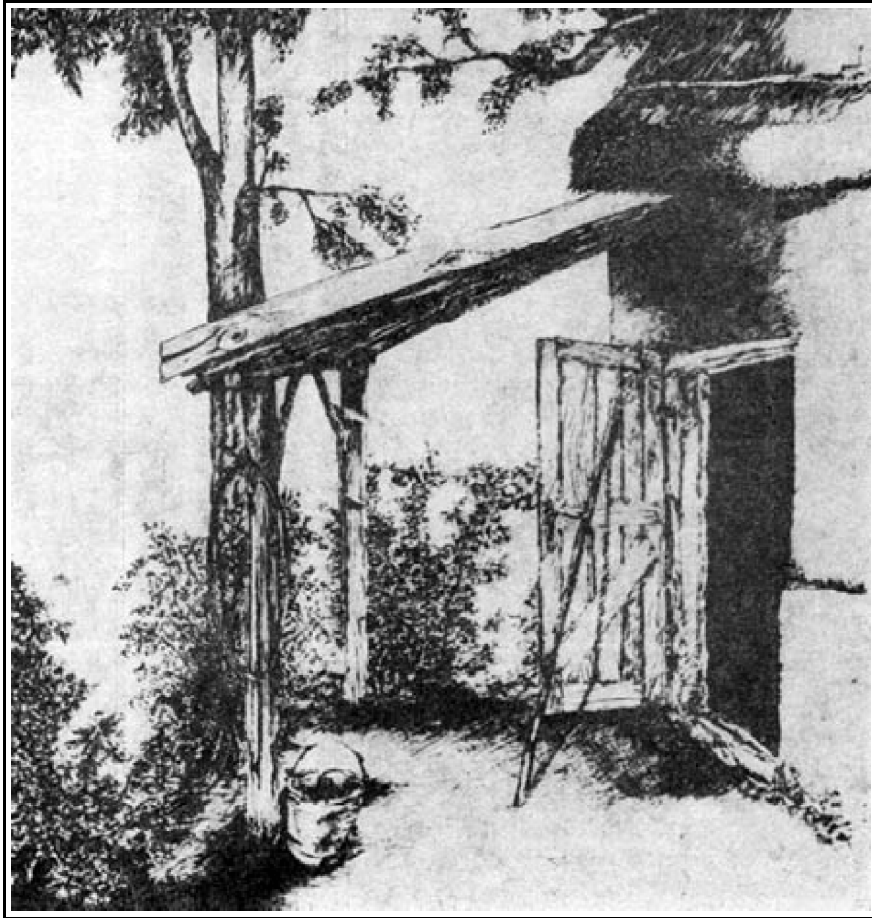
3621. Grasse

363. Elmúlás

364 Városunk is segítségére sietett, amikor 1973-ban addigi művészi és társadalmi munkája elismeréseként műteremmel is rendelkező lakást biztosított számára.

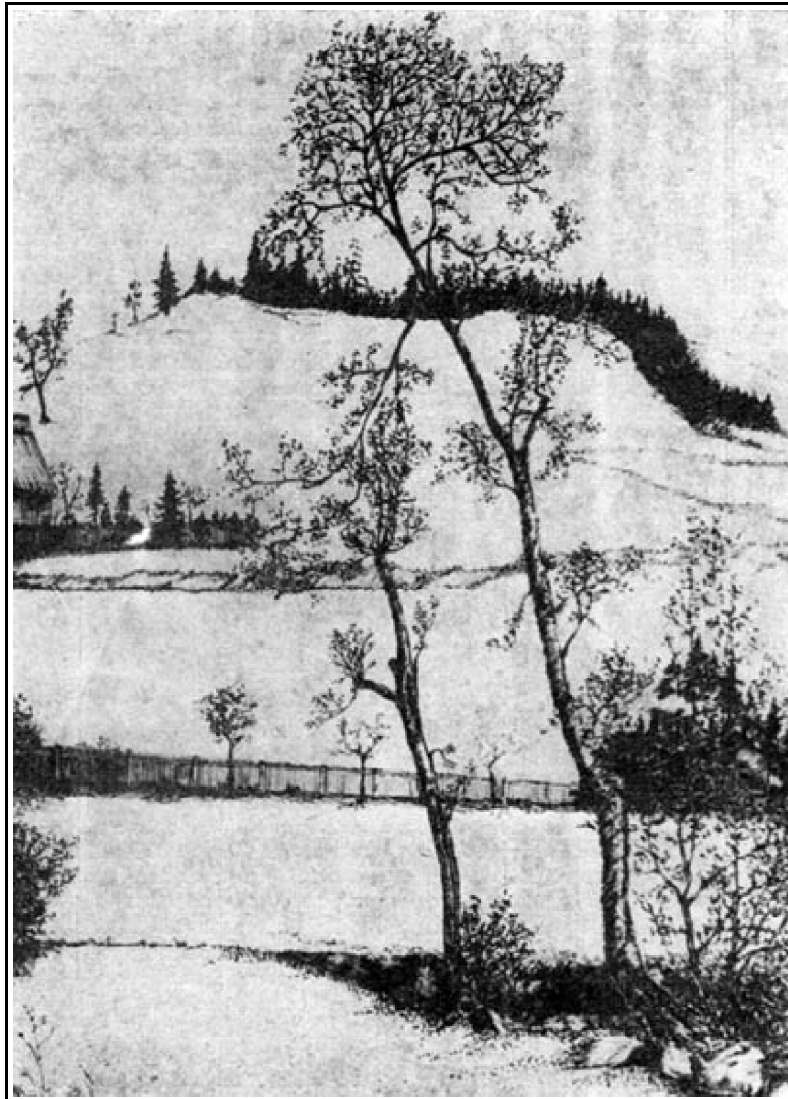
A munka kemény igazsága nevelte, mindig teljes szívből adja, amit alkot. Vallja, hogy fájdalmaival, buktatóival együtt is a jó önképzés juttatta odáig, hogy felismerje, a képzőművészet érzelmi tevékenység. Érzelmait jeleníti meg művein, hogy a szemlélő a benne támadt érzések alapján ismerje fel azt, amit ő ábrázolt.

3. Jakabhegyi csőszház

Ha hasonló témákat is jelenít meg, mint ezen a tárlaton is, célja mindig újat, mindig újabb formákat felfedezni és azokat másoknak átadni, ezt szép és elkötelező feladatának érzi. A francia tengerpart „Gumifái”-nak formája esetleg új, de ebben is ugyanazt a természetet szereti, amit gyermekkorra röjtöki nagyerdejének pagonyjában vagy a pityeri tisztásokon ismert és csodált meg.

Eltűnik lassan egy világ, gyermekkorra falvai átalakulnak. A nosztalgia viszi vissza a múlt emlékeihez, ezért látni képein a majdnem elfelejtett kútágásokat, törött, öreg kertekaljai kerítéseket.

3654. Szlovákia

366 Szereti Sopront, mint tudatos létezése első és örök városi színterét. Városunk gazdag képzőművészeti múltjához egyetlen téglát tenni is megtisztelő és művészi alázatra kötelező feladatának tartja. Munkahelye – a GYSEV – is szerencsésen biztosít teret és lehetőséget képzőművészeti igényű alkotások elkészítésére, kivitelezésére (pl. az állomás színes mozaik ablakai).

Úgy véli, az eredményeken, sikereken megnyugodni nem lehet, minden arra ösztönzi, hogy tudása legjavát adva mindig új formákkal, új művekkel örvendeztesse meg azokat, akik igénylik munkásságát.

Nem feladatom a kiállítás anyagát értékelni. De hatásáról szólnom kell. A „Daloshegyi öreg tölgyfa” című művét nézve érzem a soproni erdők téli csendjét, havas méltóságát. A „Törött vizimalom” című képe előtt hallom az enyészet hallgatását. Illúziót kelt, pedig tudom, hogy nem jelzi többé a vonat érkezését a harang a „Rekviem egy állomásért” című grafikán.

Nem figyeltem meg, de elhiszem, hogy így vigyázza egy holló társai álmát a telihold fényénél, hogy az életért kapaszkodnak a sziklás talaj kevéske humuszába a „Gyökerek” a venszi hegyoldalon.

A fentiekből kitűnik, hogy Szabó Alajos művészi tevékenysége nem öncélú, hanem érzelemgazdagon akar és tud hatni az emberekre.

Budapesti barátaink úgy fogadták ezt a kiállítást, mint egy művész kitárulkozását és mint Sopron üzenetét, mert Sopron nem felejt el sohasem barátait, azokat, akik hosszabb-rövidebb ideig rótták ódon, macskaköves utcáit, segítették és segítik értékeinek megőrzését, a város továbbfejlődését.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Vanyó Tihamér: Karsai Ferenc Géza (1905–1981)

Vanyó Tihamér: Karsai Ferenc Géza (1905–1981)

Karsai (Kurzweil) Ferenc (szerzetesi nevén: Géza) 1981. február 24-én halt meg Pannonhalmán. Eredeti családi nevét 1933-ban változtatta meg.

Sopronban született 1905. július 19-én. Apja, Kurzweil János itt cipésmester volt. Az elemi iskolát és a gimnáziumot Sopronban végezte. Kitűnő érettségi bizonyítványával 1923-ban jelentkezett fölvételre a bencések pannonhalmi főmonostorában. Ettől kezdve egészen haláláig itt töltötte hosszú élete éveit, mint magyar-német szakos gimnáziumi tanár, váltakozva a tanárképzői és gimnáziumi oktatás s az alkotó tudományos munka, továbbá a hatalmas főkönyvtár irányításának és aprólékos szolgálatának szellemi légkörében. A megszabott keret azonban nem jelentett egyhangúságot, elzárkózást, szűkre méretezett szakszerűséget. Élénk érintkezésben volt az egyetemi körökkel, tudósokkal és intézményekkel. 1928-ban bölcsészdoktori, 1940-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett a pesti egyetem bölcsészeti karának német tanszékén, és az egyetemi átszervezésig gyakorló tagja volt a középiskolai tanárvizsgáló bizottságnak.

Érdeklődése, olvasottsága széleskörű és sokoldalú. Erről tanúskodik töméntelen könyvismertetése magyar és német nyelvű folyóiratokban. Legfőbb tudományos munkája az Ernyey Józseffel együtt németül megírt, illetve kiadott két hatalmas kötet a felsőmagyarországi bányavárosok német népi színjátékairól (Bp., 1932–1938). Irodalom- és művelődéstörténeti alkotásai elvezették a néprajz területére. E téren első írásai közé tartozik a svájci családból Karinthiában született Bünker Rajnáldról [367](#)(1863–1914) a Südostdeutsche Forschungen II. kötetében (1937, 364–378) megjelent tanulmánya. Ebben szakszerűen ismerteti és méltatja a Sopronban evangélikus tanítóként, majd múzeumi vezetőként működött Bünker úttörő érdemeit a német és magyar néprajzi kutatásban (vö. még Tompos Ernő: SSz. 1979, 357–361). Karsai néprajzi érdeklődése legnagyobb eredményeit a vallásos néprajz művelésében érte el. Ennek tárgyköréről több tanulmányban egyrészt magas színvonalú európai kitekintést adott, másrészt megalkotta mintaszerű terjedelmes monográfiáját Szent István király tiszteletéről (Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Bp., 1938, III. k; kny. 102 lap). A vallásos néprajz keretébe tartozik 1943-ban megjelent nagyobb kötete is: Középkori vízkereszt-i játékok. Az ötvenes években a hosszúra nyúlt kényszerű szellemi számkivetésben Anonymus kilétével kezdett foglalkozni nagy elmélyedéssel, [368](#)sokoldalú szemlélettel és élénk képzeletvilágára támaszkodó eredeti ötletességgel. A Magyar

Könyvszemlében és a Századokban megjelent tudós tanulmányai azonban nem győzték meg a történész és irodalmár köröket. Utolsó éveiben abbahagyta a tudományos munkálkodást, bár szellemi képességeit mindvégig sértetlenül megőrizte.

Költői alkatát s igényes kifejezőképességét fiatalkorában írt versei és bibliai műfordításai tanúsítják. Nyomatásban megjelent kevés költeményének és sokkalta több műfordításának jegyzéke s 1942-ig terjedő irodalmi működésének teljes felsorolása megtalálható a Pannonhalmi Főapátsági Főiskola 1941/42-i Évkönyvében s az ebből készült különnyomat 50–56. lapjain.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Hárs József: Schneider Lipót (1895–1981)

Hárs József: Schneider Lipót (1895–1981)

Késő öregkorában is széles, gyors mozdulatokkal járt a közélet síkos jegén, s rótt a köröket MTESZ és tanácsháza, kerti munka, család (Sopronban, Ruszton, Budapesten) és íróasztal között. Számára minden változásnak jelentősége volt: egy falbontásnak éppúgy, mint egy elakadt autósornak a sorompó előtt. Egyformán érdekelte a korcsolyázás múltja és a városi közlekedés jövője. A hosszú élet titkát tevékenységével fejtette meg: az értelmes lokálpatriotizmus, a folytonos használni akarás és tudás a fontos és nem a pénz. Nem szabad, hogy búskomor semmittevésbe sülyedjen az ember azért, mert néha (vagy akár sokszor) az értetlenség sziklafalába ütközik; nem szabad, hogy szélmalomharcnak higgye javító szándéktól áthatott beadványait, hozzászólásait. S mindezt bírni energiával hosszú évtizedeken át, mikor mások már csak az őszi verőfényben üldögélnek a parkok padjain, ehhez kellett a sport.

Sopronban született 1895. április 18-án, postatisztviselő gyermekeként. Elemi és középfokú iskoláit Sopronban végezte. Műegyetemi tanulmányait félbeszakította a háború, s csak 1921. június 22-én állíthatták ki részére a mérnöki oklevelet Budapesten.

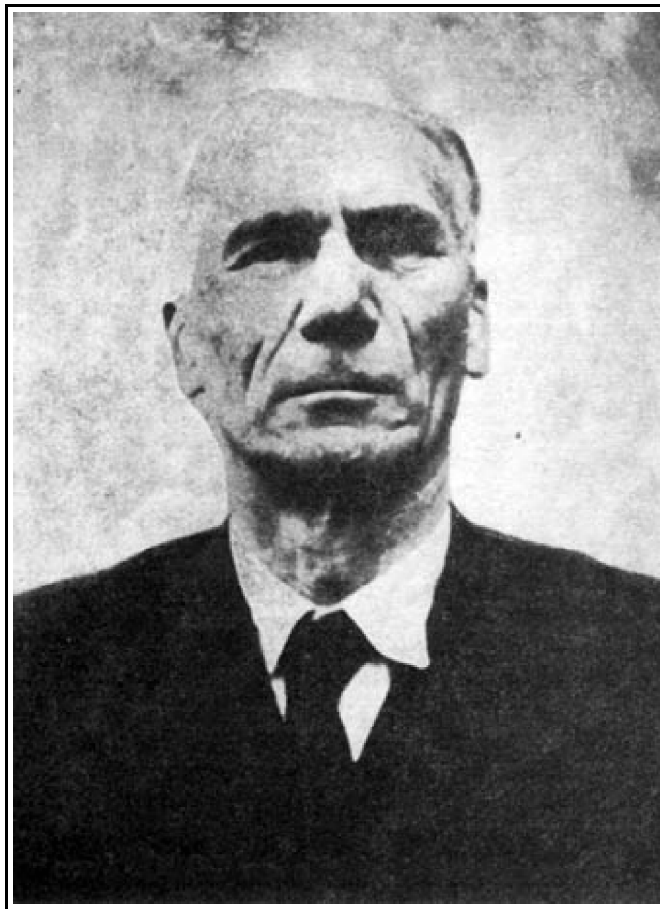
Néhány hónapig a később *Ivánkay*ra magyarosított Kherndl és Szántó okl. mérnökök helybeli irodájában dolgozott, majd a soproni államépítészeti hivatalba vették fel mint napidíjas mérnököt. Az évek folyamán segédmérnök, mérnök, főmérnök 1940. május 9-én pedig már mint műszaki tanácsos kerül át Szombathelyre. Itt – főtanácsosi rangban – állt helyt akkor, mikor hivatali főnöke nyugatra menekült. Ennek ellenére, mert nem akart magyarosítani, B-listára került. Egészen 1949-ig csak hónapról hónapra élve, lehetetlenül nehéz körülmények között (útépítésen, télen, sátorban lakva) szerezte meg családjának a létminimumot, mire végre rendes álláshoz jutott.

Különböző beosztásokban (közművek, építésvezető, műszaki ellenőr) eltöltött évek után 1957. március 17-én nyugdíjazták. Ekkor visszaköltözött szabaddá vált Alsólövér utcai házába, Sopronba. 1960. szeptember 6-tól azonban már megint aktív dolgozó: előbb a Hőenergia gazdasági és tervező vállalatnál (nagyon precíz) műszaki ellenőr, majd az Észak-dunántúli Áramszolgáltató Vállalat alkalmazza ugyanilyen munkakörben. 1965. november 1-től újra nyugdíjas, de egészen 1971-ig különböző munkáltatóknál még vállalt kisebb mérnöki feladatokat.

A személyes sérelmek, méltánytalanságok nem vették el munkakedvét, lelkesedését, a haladásba vetett hitét. Közel négy évi katonáskodását nem számítva, negyven évet töltött aktív szolgálatban. Néhány nappal

halála előtt készített utolsó önéletrajzában jogos büszkeséggel állapítja meg, hogy ennek a hosszú időnek „jelentékeny része a felszabadulás utáni újjáépítés időszakára esik, amikor egyes útépitési újításaim díjazásban is részesültek.” Az utóbbival a hasznosságot, az eszmei értéket hangsúlyozta.

369 Munkája végeztével nem pihenni tért, hanem különböző egyesületekbe, bizottságokba sietett, hogy kivegye részét a városrendezés, -fejlesztés kérdéseinek tisztázásából, megoldásából. Sem fáradságot, sem földrajzi korlátokat nem ismerve készítette elő javaslatait. Különösen végleges nyugdíjaztatása után vetette bele magát a MTESZ keretén belüli vitákba (amint erről Berecz Zoltán, gyászbeszédében, megemlékezik). Idén adta át – tíz évi elnökség után – a stafétabotot a Nyugdíjasok klubja éléről utódjának, Nagyzsadányi Endrének. A jubileumi összejövetelen (szabadon!) olyan beszédet mondott, hogy a jelenvolt városi vezetők ezért külön gratuláltak neki.

Legkedvesebb témája, ha lehet így mondani: munkaterülete, mégis inkább a sport. Egyik tanítványa e téren, a már maga is nyugdíjsorban lévő Arszin Miklós, mondotta a sírnál: „Schneider Lipót neve egyet jelentett a soproni úszó- és korcsolyázósport történetével”. Már előbb aktív úszó és vízilabdajátékos volt Budapesten, ahol egyetemistaként a legendás FTC vízilabdacsapatában szerepelt: majd Sopronban, a Nagyszodában, ő honosította meg a vízilabdajátékot.

Összeszedte itt az Ikva környékének, a grundoknak egyszerű gyermekeit, a nyáridőben tétlenül kallódó

diákokat, s oly nemzedéket nevelt, mely az 1920–30-as években **370** jelentős sikereket aratott. A soproni műugrás és női úszás akkor – vidéki viszonylatban – élenjárónak számított, sőt bajnokokat adott az országnak is.

„Mecénása volt az általa nevelt fiataloknak, azokat saját költségén vitte versenyekre gondoskodott minden szükségletükről, sőt siker esetén a versenyzők szerény vendéglátója is volt; boldog órákat szerzett nekünk, fiataloknak” – emlékszik rá Arszin. A fizikailag hatalmas, szép szál ember végtelenül szerény és tartózkodó, puritán és halkszavú, benne azonban hatalmas alkotóerő és energia feszült. Akikkel annak idején megszervezte a soproni úszósporthat – Zergényi Pál ügyvéd, Lipner (Lóránt) Ödön mérnök (SSz., 1972. 184.), Schranz Mihály gumigyári tisztviselő és Kremser Jenő szappangyártó iparos – már régebben meghaltak.

A korcsolyázó- és a motorsport ügyeivel is foglalkozott. „Munkásságomat egyes – nyomtatásban, sokszorosításban, a napi sajtóban megjelent – tanulmányok, közlemények, majd a MTESZ keretében tartott előadások, rendezett ankétok és előterjesztett javaslatok is jelzik” – írja önéletrajzában.

Írásai, amelyeket ő is fontosaknak tartott: Ajánlható magyar és osztrák túrák (a Soproni Automobil Egyesület 1930. évi évkönyvében). A Soproni Szemlében pedig: A soproni úszósporthat története (1959, 175–182.), Sopron fürdőviszonyai (1966, 56–61.), A Soproni Korcsolyázó Egylet 1872–1951 (1978, 11–22., 129–143.), Sopron városi közlekedésének fejlesztése (1980, 32–42., 146–156.), Sopron város fejlesztésének egyes kérdései (1981, 142–156.).

Társadalmi munkájáért a Magyar Hidrológiai Társaság, az Építőipari Tudományos Egyesület ismételt írásbeli elismerésben és jutalomban részesítette. A budapesti műszaki egyetem tanácsa 1972. május 29-én adományozta neki az aranydiplomát. Ugyanebben az évben Sopron városától pedig a Társadalmi munkáért emlékérem arany fokozatát kapta. Az okirat kelte éppen születésnapjára esett.

Vannak akik már életükben meghalnak a közösségre nézve, s vannak, akik – s ez nem frázis – haláluk után is tovább élnek, hatnak. Schneider Lipót az utóbbiak között is az egyik első. Végző útja előtt néhány nappal türelmetlenül érdeklődött, mikor jelenik meg a cikke a Szemlében. Írása azóta már olvasható (1981, 142–156.), s aki tenni akar és tud a városért, az ezentúl szembe találja magát az abban tárgyalt gondolatokkal. A kérdések mögött felsejlik a szerző szikár alakja, s éles, lényeglátó tekintete is. Nem lehet mellébeszélni, tenni kell megfogalmazásai szellemében. Szűkebb hazánkat is így szerethetjük igazán.

Ez az ő példája és üzenete. 1981. máj. 1-én halt meg.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István–Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1980. évre

Hiller István–Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1980. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978, 268 és 1979, 362.

Ács Imre–Burgerné Gimes Anna–Horváth Gyula: A zöldségtermesztés és -felhasználás területi alakulása. StSz.58, 1980, 1173–1183.

A. E.: Házigazdánk: a Kapuvári Vízgazdálkodási Társulat. MV. 1980, 4. sz. 25.

Agonizáló kastélyok. TM. 91, 1980, 4. sz. 33.

(a. i.): Barlangszínház: Don Carlos. FSZM. 24, 1980, 30. sz. 13.

Altjahresspruch aus Kroisbach. NZ. 24, 1980. dec. 20.

Augusztinovicz Elemér: Horváth József (1900–1979). SSz. 34, 1980, 83–85.

371 Aus dem Leben der Ungarndeutschen. NZ. 24, 1980. dec. 20.

Bachmaier, Peter: Oberpullendorf/Felsőpulya. Einheit 3, 1980, 1. sz. 8–11.

Bakó Károly–Benyovszky Móric–Kopácsi József: A betonitszuszpenzió öntödei hasznosítása. BKL–Ö, 31, 1980, 217–223.

Balázs Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején. Bp., 1980, Akadémiai Kiadó. 297 l.

Balogh Kálmán: A magyar földtani irodalom jegyzéke 1979. FK. 110, 1980, 551–569.

Barabás László: Festők Burgenlandban. MH 3, 1980, 4. sz. 84–85.

Baranyi Sándor: A Fertő-tó osztrák–magyar kutatása. MV. 1980, 10 sz. 37.

Barbalics Imre János: Adatok Sopron város pénztörténetéhez. SSz. 34, 1980, 265–266.

Barbalics Imre János: A soproni izraelita hitközség szükségpénze. SSz 34., 1980, 69,

Barbalics Imre János: A Soproni Zártkör 1902. évi emlékérmé. SSz. 34, 1980, 360–361.

Baróti Szabolcs: Tájkép, tárgyilagos felfogásban. Vadvízország világa. NSzv. 1980. nov. 30.

Bálint György: Mindig tevékenyen. KSZ. 29, 1980. nov. 6. 45. sz. 4.

Barsi Ernő: A burgenlandi Felsőpulya népzenei hagyományairól. H. 8, 1980, 6. sz. 48–54.

Bedécs Gyula: Lehetőség és valóság. Kritikus töprengés a helytörténet szerepéről az iskolai történelemoktatásban. MH 3, 1980, 2. sz. 48–54.

Benkovsky-Pivovarová, Zoja: Frühurnenfelderzeitliche Siedlungsfunde von Unterpullendorf, p. B. Oberpullendorf, Burgenland. BHBl. 42, 1980, 22–31.

- Berecz Dezső: Bartók Béla és a soproni irodalmi kör. SSz. 34, 1980, 256–257.
- Berecz Dezső: 70 éve halt meg Munczy Lajos. SSz. 34, 1980, 184–187.
- Berecz Dezső: Néhány nevezetes vendég a soproni színházban. SSz. 34, 1980, 362–366.
- Bertalan Ottó: Győr-Sopron megyeiek szervezeti életéből. TuMe. 18, 1980, 4. sz. 84–86.
- Beszámoló az 1978-ban végzett tudományos kutatásokról. Bp., 1980, 258. 1. (Az Országos Meteorológiai Szolgálat Hivatalos Kiadványai XLIX.)
- Beszélgessünk a népfront munkáról. Nemzeti egységben. KÚ. 21, 1980. okt. 25.
- Bódi Ágnes: Ami „csicsás” – az a szép ... Karácsonyfadíszek Sopronból. DN. 37, 1980. dec. 24.
- Borsa Gedeon: A vimpáci ferences nyomda és annak újabb terméke 1595-ből. MKSz. 96, 1980, 178–185.
- Böhm, Andreas: Kiritoch. NZ. 24, 1980. dec. 6.
- Böhm Antal–Pál László: A bejáró munkásság Győr-Sopron megyében. MH. 3, 1980, 1. sz. 3–9.
- Böröndi Lajos: Kiss Jenő: Mihályi tájszótár. MH. 3, 1980, 3. sz. 93–94.
- Búcsúzik a tél (Szilvási Rudolf felvételei). Szociálpolitika. 20, 1980. márc. 30–31.
- (Budapest 1980. évi 5. számának) Győr-Sopron megyei melléklet(e). Bp., 1980, 5. sz. 1–15.
- Chmelar, Hans: Helmut Reinalter: Aufgeklärter Absolutismus und Revolution – Zur Geschichte des Jakobinertums und der frühdemokratischen Bestrebungen in der Habsburgermonarchie, (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs Bd. 68). Böhlau Verl. Wien–Köln–Graz, 1980, 924.
- Csák Zsófia: Az első szabad május 1. Storno Ferenc soproni plakátján. É. 17, 1980, 500–503.
- Csáky Csaba: Az ifjúság jövője a szocialista mezőgazdaságban. G. 24, 1980, 4. sz. 47–58.
- Csanády Etele: Az autós turizmus viszonyai Sopron erdős övezeteiben. SSz. 34, 1980, 70–78.
- Csányi László: Nem értékeljük túl a múltat? ÉS. 24, 1980, 29. sz. 3.
- [372](#)Csapody István: Az erdészeti vegetációkutatás története, jelenlegi helyzete és eredményei gyakorlati alkalmazása. Az OEE Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei, 1978(1980), 11–12. sz. 49–86.
- Cserjés Mátyás–Rácz Tamás–Szinota István: Hosszú távú fejlesztési koncepció Magyarország regionális vízellátása és csatornázása. MV. 1980, 1. sz. 5–11.
- Csonkaréti Károly: Új adatok 1944. október 15. katonai előkészítéséhez. HK. 27, 1980, 311–326.
- Dercsényi Balázs: A klasszicizmus építésze Magyarországon V. rész. TM. 91, 1980, 6. sz. 5–7.
- Dercsényi Balázs: Magyarország építésze. A romantika művészete. TM. 91, 1980, 10. sz. 5–7.

- Dercsényi Balázs: Romantikus építészet Magyarországon II. rész. TM. 91, 1980, 11.. sz. 6–7.
- Dercsényi Dezső: Mai magyar műemlékvédelem. Bp., 1980, Magvető 252.
- Dercsényi Dezső szakirodalmi munkásságának bibliográfiája. ÉÉ. 12, 1980, 1–4. sz. 469–475.
- Deutsch-Kindergärtnerinnen im Mittelpunkt. NZ. 24, 1980. júl. 26, 30. sz. 7.
- Das Deutschtum in und um Ödenburg. NZ. 24, 1980. nov. 15. 46. sz. 5.
- Déri Miklósné (szerk.): A magyar felsőoktatás területi struktúrája. Bp., 1980. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, 304. 1.
- Dirnbeck, Josef: Der Burgenländer und das Gesetz des Pendelns. BL. 31, 1980, 3–4. sz. 24–25.
- Dobossy László: Rekvium egy eltávozottért. MH. 3, 1980, 1. sz. 40–44.
- (dohndorf): Kroisbacher sammeln fürs Heimatmuseum. NZ. 24, 1980. márc. 29.
- Dóka Klára: Adalékok a Rábaszabályozó Társulat történetéhez (1873–1948). SSz. 34, 1980, 17–28, 117–128.
- Domonkos Ottó: Ár- és bérlimitációk Sopron városában és Sopron megyében a XVII–XIX. században. Előmunkálatok a magyarság néprajzához. Bp., 1980, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 130 1.
- Domonkos Ottó: A magyarországi képfestés. Bp., 1980, Corvina, 122, 85+37; Blaudruckhandwerk in Ungarn, Bp., Corvina, 1981, 124, 85+37.
- Dorfmeister: Aus einem Roman von Helmut Stefan Milletich. P. 8, 1980, 3. sz. 34–35.
- „Ein selten schönes Kapitel Tanzgeschichte”. NZ. 24, 1980. okt. 4.
- Elhunyt dr. Radnóczy Ferenc. KSZ. 29, 1980. jan. 17. 3. sz. 15.
- Entz Géza: Dávid Ferenc: A soproni ó-zsinagóga. Bp., 1978, 96+78 kép. M. 24, 1980, 254–255.
- Erdélyi Zsuzsanna: Születésnap levelel Tóth Margitnak. Mu. 23, 1980, 6. sz. 37–38.
- Erdőmérnökhallgatók komplex nagygyakorlata. EF. 1980. 6. sz. 3.
- Értékes leletek Fertőrákos határában. Római villa maradványait tárták fel. DN. 37. 1980. jún. 26.
- Eszes László: A keszthelyi kőfaragó műhely emlékei a Balaton vidékén (1750–1850). M. 24, 1980, 84–107.
- F. Gy.: Kerekasztal. MV. 1980, 4. sz. 20–21.
- Falk Miklós (összeáll.): Falk Richárd professzor életrajzána fontosabb adatai. Nehézipari Műszaki Egyetem Közleményei I. sorozat. Bányászat 28, 1980, 1–2. füzet 7–8.
- Farkas Gábor: Beszámoló a Dunántúl Településtörténete III. Konferenciáról (Székesfehérvár, 1978). Levéltári Szle. 28, 1978 (1980) 3. sz. 791–802.

- Fábján Lajos: Volksbund-ellenes megmozdulások a SOTEX labdarúgó szakosztályában. SSz. 34, 1980, 176–178.
- Fehér György–Fáncsi Tibor: A hallgatók önálló munkáját befolyásoló tényezők az agrárfelsőoktatásban. FSz. 29, 1980, 76–85.
- E. Fehér Pál: Nota Bene. ÉS. 24, 1980. aug. 23.
- 373E. Fehér Pál: Egy város kálváriája. Sopron, 1941–1945. Népszabadság 38, 1980. szept. 10.
- Fejér Gyula: A nagycenki kisvasút. NSZ. 38. 1980. aug. 20.
- Feld István: Román kori templom Nagylózson. M. 24, 1980, 65–75.
- Fertői nádgazdaság: Hárommillió kéve – új termékek. VH. 1980, 12. sz. 2.
- Fogarassy László: Berlin, Jon D.: Akten und Dokumente des Aussenamtes (State Departement) der USA zur Burgenland-Anschlussfrage 1919–1920. Eisenstadt, 1977. SSz. 34, 1980, 92–94.
- Fogarassy László: Kerekes, Lajos: Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918–1922. Akademie-Verlag Budapest und Verlag Hermann Böhlau Nachf. GmbH., Wien–Köln–Graz, 1979. SSz. 34, 1980, 284–285.
- Fónagy István: Kinyitotta kapuit az ALMA MATER. EF. 1980, 11. sz. 6–8.
- Frank, Norbert: Burgenländische Landesbibliothek: Landeskundliche Neuerwerbungen 1979. BHBl. 42, 1980, 42–47.
- Fried István: Csepreg és Csorna egy 1829. évi német lexikonban. SSz. 34, 1980, 325–327.
- Fülöp Tibor: Változó Hanság. B. 35, 1980, 1. sz. 7–11.
- Gaál László: A takarmányozás Magyarországon. ASZ. 12, 1980, 97–140.
- Garas Klára: Im Zeichen des Barock. P. 8, 1980, 2. sz. 25–28.
- Garád Róbert: Az Old Timer vonatokról. V. 6, 1980, 12. sz. 2.
- Gárdai Gábor: Soproni Műszaki Hetek. V. 6, 1980, 11. sz. 2–3.
- Gepp, Johan–Plank, Stefan–Zimmermann, Arnold: Zum Beispiel: Neusiedler See. P. 8, 1980, 1. sz. 30–33.
- Gerő László: Történelmi városmagok restaurálása Magyarországon. ÉÉ. 12, 1980, 143–151.
- Gépesített fatároló Sopronban. V. 6, 1980, 6. sz. 1.
- Goldmark Károly: Emlékek életemből. Bp., 1980, Zeneműkiadó. 207.
- Gömöri János: Merkur keresztes kerámia bélyegek Sopronból. SSz. 34, 1980, 164–168.
- Graf, Hans: Die einstigen westungarischen Grenzgebiete. BL. 31, 1980, 1–2. sz. 35–39, 3–4. sz. 21.–23.

- Grosina, Helmut: Unser Neusiedler See. BL. 31, 1980, 3–4. sz. 10–11.
- Gunda, Béla: Über die Wanderung der Kulturgüter. P. 8, 1980, 2. sz. 8–11.
- Gyarmati György: Budapesttől Sopronig. 1945. február 15–április 4. H. 2, 1980, 2. sz. 22–23.
- Gyökérszöveg-tanácskozás. KSZ. 29, 1980. nov. 13. 46. sz. 2.
- H-a: Szakcsoport-ülés Sopronban. BKL-B. 113, 1980, 139.
- Hajnal János: Sopronban, deportálás előtt, felszabadulás után. SSz. 34, 1980, 142–145.
- Halálozás: Dr. Nagy Gyula Csaba. Er. 29, 1980, 241.
- Halálozás: Sallay Ferenc. Er. 29, 1980, 433.
- Hallama Erzsébet: Beszélgetés Grastyán Endrével. Jelenkor, 23, 1980, 129–144.
- Halmos Ferenc–Ádám József: Nemzetközi KAPG szeminárium Sopronban. GK. 32, 1980, 140–141.
- Hamburger Klára: Liszt. Bp., 1980², Gondolat.
- Havasi László–Lengyel Károly–Macher Emil: Szekunder levegős kupolókemencék üzemeltetésével szerzett kezdeti tapasztalatok. BKL-Ö. 31, 1980, 169–173.
- Havassy Pál: Sopron, Fő tér 7. sz. (Tábornok-ház) műemléképület helyreállítása. MÉPI. 29, 1980, 75–77.
- A háború és a felszabadulás krónikája. Sopron 1941–1945. Kö. 30, 1980, 181.
- Hárs József: Bemutató Sopronban – hírverés nélkül. SSz. 34, 1980, 184.
- Hárs József: Hiller István (szerk.): Erdészeti és Faipari Egyetem. Sopron, 1979, 64 lap+melléklet. SSz. 34, 1980, 190–191.
- Hárs József–Megay László: Műhely. A Győr-Sopron megyei Tanács társadalomtudományi-közművelődési-kritikai folyóirata I–II. évf. (1978–79.) SSz. 34, 1980, 88–89.
- Hárs József: Soproni Fotóklub (1902). SSz. 34, 1980, 248–255.
- ³⁷⁴Häusler, Wolfgang: Probleme der Geschichte des westungarischen Judentums in der Neuzeit. BHBl. 42, 1980, 32–38, 69–100.
- Heckenast Gusztáv: A vashámor elterjedése Magyarországon (14–15. század). TSz. 1980, 1. sz. 1–29.
- Hegedüs Zoltán: Az ágyúöntés technikája Magyarországon a XV–XVII. században. BKL-Ö. 31, 1980, 270–274.
- Heitler László: Kiállítási kalauz. Érmek és szobrok Sopronban. NSZv. 1980. aug. 8.
- Heltai János: Bibliográfia. A magyar könyvtörténeti szakirodalom 1979-ben. MKSz. 96, 1980, 405–411.
- Hepp Ferenc: Szemző Béla (szerk.): A cukorrépatermesztés Magyarországon 1808–1939. AK. 39, 1980,

471–472.

Hiller István: Dejiny Banskostavnickij Akadémie od Roku 1860 do roku 1918. Zbornik Lesnickeho Drevarskeho a Polovnickeho Múzea, 1979 (1980), 10. sz. 139–163.

Hiller István: Egyetemi vezetők Hajdú-Bihar megyében. EF. 1980, 1. sz. 4–5.

Hiller István: Emlékezés nekrológ helyett. SSz. 34, 1980, 367–373.

Hiller István: Jó könyvtárosként jó könyvtárat teremteni. Kö. 30, 1980, 587–588.

Hiller István: A könyvtár szerepe az oktatás, a kutatás és a gyakorlat feladatainak ellátásában. FSz. 29, 1980, 44–49.

Hiller István: Majer Antal: A Bakony tiszafása. K. 36, 1980. dec. 13.

Hiller István: A TIT 1979. évi tevékenysége Sopronban. SSz. 34, 1980, 178–183.

Hiller István: Újabb német–magyar tanulmánykötetek. Kö. 30, 1980, 428–429.

Hiller István: Az utolsó napok ... Valóság. 32, 1980, 2. sz. 86–98.

Hiller István (szerk.): Tisztelges Wagner Károly előtt. Sopron, 1980, EFE Jegyzetsokszorosítója, 137 1.

Hiller István: Válasz hozzászólásokra és észrevételekre. SSz. 34, 1980, 223–224.

Hiller, István: Zur Geschichte der Bibliothek der Universität für Forstwesen und Holzindustrie in Sopron/VR Ungarn. Freiberg, 1980, 80 Seiten (Veröffentlichungen des Wissenschaftlichen Informationszentrums der Bergakademie Freiberg. Nr. 84.)

Hiller István–Gyuráczné Csomor Ágota: Barlai Ervin, a faipar egyik megteremtője. EF. 1980, 8–9. sz. 18–19.

Hiller István–Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1979. évre. SSz. 34, 1980, 373–383.

Hiller, Stefan: Grenzüberschreitende Gemeinsamkeiten: Persönlichkeiten der Kulturregion; Wandern in der Dreiländerecke–gestern und heute. In: Rosnak, Hans (red.): Nördliche Dreiländerecke. Wien–Innsbruck, 1980, Belvedere Verlag, 65–69, 73–74.

Hiller, Stefan: Über die Geschichte eines Fachwörterbuches. Erinnerung an Adolf Divald und Karl Wagner. NZ. 24, 1980. aug. 23, 30.

Hollai Andrea: Sopron–divatléptékkal. NSzv. 1980. jan. 4.

Horváth István–Terray Barnabás: A Metternich-rendszer támadása az irodalmi diáktársaságok ellen a soproni Magyar Társaságban előadott művek nyomán. SSz. 34, 1980, 159–163.

[375](#)Horváth Lászlóné: újra megnyílt a Központi Bányászati Múzeum. BKL-B. 113, 1980, 845–848.

Horváth Mihály: A fiatal értelmiségről készült szociológiai felmérés tapasztalatai Sopronban. SSz. 34, 1980, 156–158.

- Horváth Zoltán: Verbényi László 70 éves. SSz. 34, 1980, 313–314.
- I. P.: Szenen einstudiert, Bergmannslieder gesammelt. NZ. 24, 1980. ápr. 12.
- J. B.: The Forestry and Wood Processing Industry University of Sopron. New Hungarian Exporter. 30, 1980, 1. sz. 11.
- Jakucs, Pál: Rekonstruktion der potentiellen, primären organischen Stoffmenge und ihrer Produktion in Ungarn. Acta Botanica Academiae Scientiarum Hungaricae 26, 1980, 1–2. 71–82.
- Jámbor Áron: Szigethegységeink és környezetünk pannóniai képződményeinek fáciestípusai és ösföldrajzi jelentőségük. FK. 1980, 498–511.
- M. Jankovics Nelly: Caroline Pichler magyar kapcsolatai. Dokumentum. Vi. 45, 1980, 414–416.
- Jászberényi Ferencné: Rólunk írták. Győr-Sopron megye a sajtóban 1979 első és második félévében. (Válogatott cikkbibliográfia). MH. 3, 1980, 1. sz. 96–101, 3. sz. 107–112.
- Jérome René: Wagner Károly-émlékülés és Tudományos ülészak. Er. 19, 1980, 3–6.
- Ka.: Weizen, Wein und Holzkisten. Erntebilanz in Agendorf. NZ. 25, 1980. aug. 20.
- K. P.: Az integráció jegyében EF. 1980, 4 sz. 2–4.
- Kapui Ferenc: Egy megyei építőipari vállalat műszaki könyvtárának tájékoztató rendszere. Kö. 30, 1980, 332–333.
- Karalyos József: Kamerával az országban. A fertői kastély. TM. 91, 1980, 8. sz. 44.
- Kárpáti B. László: Egy ritka tél a Fertőn. SSz. 34, 1980, 257–261.
- Katona Imre: A fraknói kincstár 1725-ös leltára. MÉ. 29, 1980, 131–147.
- Kecskeméti, István: Karl Goldmark zum 150. Geburtstag. NZ. 24, 1980. máj. 17.
- Kecskeméti István: A százötven éves Goldmark Károly (1830–1915). Mu. 23, 1980, 5. sz. 25–28.
- Kecskés Mihály: Fehér Dániel életpályája, kutatási területei. AT. 29, 1980, 595–598.
- Kecskés Sándor: A termelés problémáinak segítése, helyes tudománypolitikával. Fa. 1980, 1. sz. 1–5.
- Kecskés Sándor: A XXIV. Soproni Nyári Egyetem a környezet- és természetvédelem szolgálatában. SSz. 34, 1980, 276–278.
- Kendl, Rudolf–Elefant, Christine: Ein gemeinsames Porträt. BL. 31, 1980, 3/4. sz. 14–20.
- Kenedi Lia: Mi volna a megoldás? Vélemények az egyetemi felvételiéről. KÚ. 21, 1980. aug. 9, 23.
- Keszei Dénes: Nagycenk legrégebbi épülete, az ún. Nagykocsmá. SSz. 34, 1980, 64–69.
- 376 Keszei Dénes: A nagycenki vámszedés 600 éves története. SSz. 34, 1980, 328–331.

- Kindermann, Heinz: Mit Grillparzer auf Forchtenstein. P. 8, 1980, 2. sz. 16–17.
- Király László: Számítástechnika oktatása IBM 5110 segítségével az Erdészeti és Faipari Egyetemen. IBM Tájékoztató. 1980, 3. sz. 23–25.
- Király Pál: Sallay Ferenc 1903–1980. EF. 1980, 10. sz. 18–19.
- Kiss, Rita: Camerata Pannonica. BL. 31, 1980, 3/4. sz. 8–9.
- Kloss Andor: Gondolatok Giczy János festészetéről. SSz. 34, 1980, 79–83.
- Kloss Andor: Kövek titkai. Beszélgetés Szakál Ernő szobrász-restaurátorral; MH. 3, 1980, 2. sz. 77–83.
- Kocsis Sándor: Az agrárfelsőoktatási intézmények kapcsolatai. FSz. 29, 1980, 480–485.
- Kongresszusi irányelvek vitája a MTESZ-ben. Fórum. 4, 1980, 2. sz. 1–18.
- Kónya József: Állja a versenyt a fiatalokkal. Százéves a Petőházi Cukorgyár. NSZ. 38, 1980. júl. 17.
- Kónya József: Karácsonyfadíszek Sopronból. NSZ. 38, 1980. nov. 28
- Koppány Tibor: Egy XVI. századi Sopron vármegyei kastély és építtetője. SSz. 34, 1980, 46–58.
- Kovács Anikó: Vasút mellett született. V. 6, 1980, 12. sz. 1.
- Kovács János: Öt erdőföldrajzi névgyűjteményről. Az OEE Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei, 1978/1980, 11–12. sz. 123–131.
- Kovács József László: Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között, 1919–1945 (Fejezetek a soproni egyetem történetéből). A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1977–1978. Bp., 1979 (1980), Népművelési Propaganda Iroda, 199–203.
- Kozmáné Tóth Erzsébet–Urbán Judit: A Fertő tó meteorológiai és hidrológiai jellemzői. HiK. 60, 1980, 291–301.
- Kőfalvi Imre: Kőfaragókról és kőbányákról. ÉÉ. 12, 1980, 241–282.
- Kőhalmy Tamás: In memoriam Dr. Nagy Gyula Csaba. Ni. 100, 1980, 4. sz. 175.
- Könyvespolc. Dr. Hiller István–dr. Németh Alajos: A háború és a felszabadulás krónikája (Sopron, 1941–1945). EF. 1980, 10. sz. 19.
- Környezet- és természetvédelmi nyári egyetem Sopronban. B. 35, 1980, 168–169.
- Köttner-Benigni, Klara: Mida Huber zum hundertsten Geburtstag. BHBl. 42, 1980, 185–194.
- Kubinszky Mihály: A Győr megyei óvoda-tervcsalád. MÉP. 1980, 1. sz. 46–48.
- Kubinszky, Mihály: Werbung deutscher Lokomotivfabriken in Frankreich 1911. Lok Magazin, 1980, 100. sz. jan./febr. 82–86.
- Kunszabó Ferenc: „Hazám véremben van”. É. 17, 1980, 250–261.

- Kücsán József: Megyei honismereti tábor Fertődön. H. 8, 1980, 2. sz. 18.
- Ladányi Erzsébet: Libera villa, civitas, oppidum. Terminológiai kérdések a magyar városfejlődésben. TSz. 1980, 450–477.
- Lagzi István (szerk.): Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945. Budapest–Szeged, Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ, 1979 (1980) 123 1.
- 377 Locher, Margarete: Aufgabe auf die Dauer. Allen Bedürfnissen nachkommen. NZ. 24, 1980. jan. 5.
- Locher, Margarete: Neuer Kapellmeister in Agendorf. NZ. 24, 1980. jan. 5.
- (Locher, Margarete): Ödenburg und seine „Dörfer“. Bessere Voraussetzung für Kulturleber. NZ. 24, 1980. febr. 23.
- Locher, Margarete: Von Instrumenten umgeben. NZ. 24, 1980. jan. 19.
- Lomoschitz Pál: Két portré gyászkeretben. (András Béla) Horváth József. Mu. 23, 1980, 4. sz. 40.
- Lovas Gyula: Fejezetek vasútunk történetéből. XI–XXII. V. 6, 1980. 1–12. sz. 2.
- Lovas Gyula: Három generáció. V. 6, 1980, 12. sz. 2–3.
- Lovas Gyula: A Honti család. V. 6, 1980, 9. sz. 3.
- Lovas Gyula: 100 éves a Petőházi Cukorgyár, legrégebb szállítófelünk. V. 6, 1980, 5. sz. 1–2.
- Lovas Gyula: 125 éves a Bécs–Győri Vasút. V. 6, 1980, 12. sz. 1.
- Lovas Gyula: 10 éves a Múzeumvasút. V. 6, 1980, 9. sz. 4.
- Lovas Gyula: Vasutas családok. V. 6, 1980, 2. sz. 3.
- M. P.: Vörösbőr-készítési tanácskozás Sopronban. KSZ. 29, 1980. nov. 27. 48. sz. 6.
- Manherz, Karl: Regionale Ausprägungen der deutschen Mundartdichtung in Altösterreich. NZ. 24, 1980. okt. 19.
- Marosi Ernő: Magyarországi művészet a 12–13. században. Historiográfiai vázlat és kutatási helyzetkép. TSz. 1980, 124–149.
- mayer: Unter den Landesbesten: Nadasch, Hajós, Berzel, Ödenburg. NZ. 24, 1980 máj. 17.
- Mesterházy Sándor: A telefon első gyakorlati hasznosítása Sopronban és Sopron vármegyében. SSz. 34, 1980, 58–63.
- Meteorológiai szakirodalom. In: Beszámolók az 1978-ban végzett tudományos kutatásokról. Bp., 1980. 237–258.
- Metzl János: A Soproni Hegység turistatérképe ... SSz. 34, 1980, 278–279.
- Meyer, Wolfgang: Paul, Adas: Steinkreuze und Kreuzsteine in Österreich. Eine Bestandaufnahme. Horn,

1975. BHBl. 42, 1980, 199–203.

Meyer, Wolfgang: Burg Schlaining. Geschichte in Lebensbildern der Besitzer. BL. 31, 1980, 1/2. sz. 44–47.

Mérei Gyula: Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921). Párttörténeti Közlemények. 26, 1980, 221–223.

Mészöly Győző: Az erdészet és faipar műemléki, agrártörténeti (erdészeti) emlékei. Tudomány és Mezőgazdaság, 18, 1980, 5. sz. 73–76.

Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózson. SSz. 34, 1980, 209–223, 302–312.

Moldován Tamás: Lokálpatrióták. NSZv. 108, 1980. ápr. 9.

Mollay Károly: Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig. Bp., Akadémiai Kiadó, 1978 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV: Levéltártan és történelmi forrástanulmányok 3.). SSz. 34, 1980, 189–190.

Mollay Károly: Csanits, Emmerich: Hianzngschichtn. Rechnitz, Eigenverlag, 1980. SSe. 34, 1980, 283–284.

378 Mollay Károly: Dávid Ferenc: A soproni ó-zsinagóga. Sedlmayer János: A soproni ó-zsinagóga helyreállítása. Bp., A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtének kiadása, 1978 (A magyarországi zsidó hitközségek monográfiái 8.). SSz. 34, 1980, 85–86.

Mollay Károly: Hol halt meg Szent László? Budapest, 18, 1980, 4. Sz. 35.

Mollay Károly: Kiss Jenő: Mihályi tájszótár (Rábaköz). Bp., Akadémiai Kiadó, 1979 (Nyelvtudományi értekezések 103. sz.). SSz. 34, 1980, 87–88.

Mollay Károly: Pflagner Margit: Streifzüge durch Westungarn. Eisenstadt, Edition Roetzer, 1978. SSz. 34, 1980, 190.

Mollay Károly: Roisz Vilmos festőművész, az ötvenéves Soproni Művésztelep egyik alapító tagja SSz. 34, 1980, 270–276.

Mollay Károly: A vidéki helytörténeti, honismereti és közművelődési folyóiratok szerkesztőinek békéscsabai tanácskozása. SSz. 34, 1980, 44–46.

Mundartliteratur–nur eine Literatur in der Mundart? NZ. 24, 1980. febr. 2.

Mühl Nándor: A soproni csoport 1979. évi munkája. BKL-Ö. 31, 1980, 92.

Nagy Miklós: Adatok Acsalag történetéhez. SSz. 34, 1980, 225–234, 314–324.

Nagy László: Bethlen Gábor, a hadvezér. HK. 27, 1980, 379–404.

Nagy Alpár: Liszt emléktábla avatása Sopronhorpácson. SSz. 34, 1980, 366–367.

Nagymarosy András: A magyarországi badenien korrelációja pannonplankton alapján. FK. 110, 1980,

206–245.

Naray, Josef: Zwölfmal Güssinger Musiktage. BL. 31, 1980, 1–2. sz. 12–13.

Németh Endre: Felidézett esztendők. Négyszemközt dr. Háring Istvánnal. MH. 3, 1980, 3. sz. 86–91.

Németh Gyula: Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből. SSz. 34, 1980, 1–17, 97–116, 194–209.

Németh Zoltán: A II. világháború Győr-Sopron megyei hadműveletei (1945. március 26–április 4.). SSz. 34, 1980, 289–302.

Nikolics Károly: Ryslavy, Kurt: Materialien zur Geschichte der Alotheken und Apotheker im Burgenland. Eisenstadt, 1979 (Burgenlandische Forschungen 68.) SSz. 34, 1980, 188.

Rosnak, Hans (red.): Nördliche Dreilanderecke. Wien–Innsbruck, 1980, Belvedere Verlag, 88.

Nyéki Károly: Herceg Odeschalchi Miklós mártíromsága. MN. 36, 1980. okt. 22.

Az Országos Meteorológiai Szolgálat Központi Meteorológiai Intézete évkönyvei CVIII. kötet. 1978. 3. rész. Éghajlati adatok. Bp., 1980, 164.

Ödenburger Sommeruniversität. NZ. 24, 1980. máj. 24. 4.

Paul, Hans: Kurt Ryslavy: Materialien zur Geschichte der Apotheken und Apotheker im Burgenland. Eisenstadt, 1979. BHBl. 42, 1980, 203–205.

Paul, Hans: Von den Anfängen der Sozialfürsorge im Bezirk Mattersburg. BHBl. 42, 1980, 175–185.

Peschka Alfréd: „Sopron Lovérek üdülőközpont rendezése” tervpályázat. Vá. 1980, 6. sz. 28–35.

Pethő Lajos: Hármas kötelékben. Beszélgetés Weiszböck Rezsőnével. MH. 3, 1980, 1. sz. 69–73.

379Petrin, Silvia: Lindeck–Pozza, Irmtraut: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. III. Band: Die Urkunden von 1301 bis 1327, mit Nachträgen von 1233 bis 1301. Wien–Köln–Graz, Böhlau Nachf. 1979 BHBl. 42, 1980, 102–103.

Pettenkoffer László: A kékfrankos, a soproni borvidék uralkodó szőlőfajtája. SSz. 34, 1980, 261–265.

Plank, Stefan: Einige seltene oder für das Burgenland neue Porlinge. BHBl. 42, 1980, 6–20.

Porpáczy Aladár: A bogyós gyümölcs. A fekete berkenye (anonia melanocarpa). KSZ. 29, 1980. ápr. 3, 14. sz. 4.

Porpáczy Aladár: A bogyósok termesztésfejlesztésének fajtaigényei. Agrártudományi Közlemények 39, 1980, 430–433.

Prickler, Harald: Aufstieg und Fall der Salitterhöfe. P. 8, 1980, 3. sz. 6–7.

Prickler, Harald: Die doppelte Zapfenmass in den kaiserlichen Herrschaften Forchtenstein und Eisenstadt im 16. und 17. Jahrhundert. BHBl. 42, 1980, 129–150.

Pröhle Jenő–Kubinszky Mihály: Hozzászólás Hiller István—Németh Alajos A háború és a felszabadulás

- krónikája (Sopron, 1941–45) című tanulmányához (SSz. 1978–1979). SSz. 34, 1980, 90–92.
- R. A.: Maréchal Károly. 1902–1980. BKL-Ö. 31, 1980, 262.
- R. F.: Hortus Botanicus Soproniensis. Élő növénygyűjtemény. Kertbarát Magazin 1980, ősz-tél, 18. p.
- R. L.: Goldmark emlékezései. Vi. 45, 1980, 570.
- R. V.: Beregi Gábor 1908–1980. BKL-B. 113, 1980, 856–857.
- Raics István: Ein Komponist zwischen Budapest und Wien. Zum 150. Geburtstag von Karl Goldmark. P. 8, 1980, 3. sz. 28–29.
- Raics István: Liszt-emléktábla Sopronhorpácson. Mu. 23, 1980, 8. sz. 8–9.
- Rauch Gedenktafel in Ödenburg. NZ. 24, 1980. jan. 19.
- Reingrabner, Gustav: Mihály Bucsay: Der Protestantismus in Ungarn: 1521–1978. Ungarns Reformationskirchen in Geschichte und Gegenwart. Teil I. Im Zeitalter der Reformation, Gegenreformation und katholischen Reform. (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte 1. R., Bd. III/1.), Wien–Köln–Graz 1977. BHBl. 42, 1980, 207.
- Rétháti László: A műemlékek károsodásának geotechnikai okai. M. 24, 1980, 246–252.
- Rochelt, Hans: Kunst und Auftrag. Symposium in St. Margarethen. P. 8, 1980, 2. sz. 18–20.
- Román András: Élő város–élő műemlékek. (Hommage à Kecskemét) ÉÉ. 12, 1980, 387–397.
- Rozsnyai Ágnes–Sz. Gyivicsán Mária: A Magyarországon megjelent történeti munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) válogatott jegyzéke (1979. január 1.–december 31.). Sz. 114, 1980, 1089–1181.
- S. L.: Halottaink: Ács Antal. EF. 1980, 1. sz. 18.
- S. Zs.: Egy faipari mérnökre négy állás vár. Jól képzett szakemberek kellenek az erdő- és faiparban. DN. 37, 1980. okt. 11.
- Saly Géza: Aki túlélte ... Ni. 100, 1980, 2. sz. 59.
- 380Sarkady Sándor: Szabó Jenő 70 éves. SSz. 34, 1980, 29–32.
- Schanda Beáta: Fiatalok hangja. Zenei táborok. Mu. 23, 1980, 9. sz. 21–26.
- Schilfernte am Neusiedler See. NZ. 24, 1980. dec. 6.
- Schneider Lipót: Sopron városi közlekedésének fejlesztése. SSz. 31, 1980, 32–42, 34, 1980, 146–156.
- Schöberl Frigyes: GYSEV-történet bélyegen. V. 6, 1980, 3. sz. 3.
- Schöberl Frigyes: Ma már történelem. V. 6, 1980. 4. sz. 1.
- Schöberl Frigyes: Történelmi visszpillantás. V. 6, 1980, 8. sz. 3.
- Schusteritsch, E.: Der hienzische Wortschatz. Ein Werk Johann Neubauers. Zum Gedenken an den

- bekannten Mundartdichter. Unsere Post. Die Heimatzeitung der Ungardeutschen (Stuttgart) 35. Jg. Nr. 7, 1980.
- Sedlmayr János: Az ún. „Tábornok-ház” helyreállítása Sopronban. M. 24, 1980, 211–225.
- Selmeczi Kovács Attila: Repcetermesztés Magyarországon. ASZ. 22, 1980, 56–96.
- Sieber, Eduard: Modell Mattersburg. BL. 31, 1980, 1/2. sz. 10–11.
- Simonffy András: Kompország katonái. É. 17, 1980, 612–626, 712–733, 811–831.
- Simonffy Emil: Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Bp., 1976. Levéltári Szemle, 28, 1978 (1980), 735–738.
- Stark, Wilfried: Ein Beitrag zur Kenntnis der Libellenfauna des nördlichen Burgenlandes (Insecta: Odonata). BHBl. 42, 1980, 49–68.
- Süveg József: Az Erdészeti és Faipari Egyetem hallgatóinak alkalmassági vizsgálata, különös tekintettel a pályaeérdeklődésre. Tudomány és Mezőgazdaság, 18, 1980, 3. sz. 92–95.
- (Swantusch): Kein Herzklopfen beim Solo. NZ. 24, 1980. okt. 4.
- Sz. Gy.: Sikeres pályázat a borvidék fejlesztésére. Követésre méltó kezdeményezés Sopronban. KSZ. 29, 1980. jan. 3. 1. sz. 6.
- Sz. L.: Győri beszélgetés. Megállítani vizeink szennyeződését ... MV. 1980, 4. sz. 14–15.
- (Sz. L.): Vízellátás és csatornázás Komárom és Győr-Sopron megyékben. MV. 1980, 10. sz. 9.
- Sz. T.: Sopron virágai. KSz. 29, 1980. szept. 18. 38. sz.
- Sz. T.: Sopron virágai. KSz. 29, 1980. szept. 18. 38. sz. 8.
- Szabadhegyi Győző: FATE-élet Sopronban. Fa. 30, 1980, 179–181.
- Szabó János: „Kommt herein, hier ist’s gut sein!” NZ. 24, 1980. febr. 2.
- Szabó Jenő: A harmadik Fiedler-krónika. SSz. 34, 1980, 331–333.
- Szabó Jenő: Irodalmunk követe. Kerpely Jenő, a költő, drámaíró és műfordító. MH. 3, 1980, 4. sz. 18–28.
- Szabó Jenő: Katri. MH. 3, 1980, 1. sz. 46–50.
- Szabó Jenő: A nagy tűzvész évének bűnügyi krónikája. SSz. 34, 1980, 43–44.
- Szabó Leventéné: A soproni Orsolya tér és Fegyvertár utca rehabilitációja. SSz. 34, 1980, 334–343.
- Szakács László: A bányászat emlékei Sopronban. MV. 1980, 11–12. sz. 53.
- [381](#)Sz(akács) L(ászló)?: Vízrendezési munkák az ÉDVIZIG-nél. MV. 1980, 11–12. sz. 66.
- Szádeczky-Kardoss Gyula: Halmos Ferenc. GK. 32, 1980, 6. sz. 437–438.

- Szász János: A nyugati horvátok. Egy művelődésszociológiai kutatás néhány tapasztalata. MH. 3, 1980, 4. sz. 62–73.
- Szegi József: Biológiai szemlélet Kreybig Lajos munkásságában. Agrártudományi Közlemények, 39, 1980, 546–550.
- Szekeres Károly: Hazai tudósítások. Elfeledett székhely: Nemeskér, Sopron mellett. Evangélikusok „kegyhelye”. Magyarország. 17, 1980. szept. 21.
- Szekulity Péter: Magyarok között Burgenlandban. KÚ. 21, 1980. szept. 13.
- Szerkesztőségi ankétok. FÉ. 15, 1980, 2. sz. 58.
- Széchy Ágnes: Hivatása: környezetvédő. A dolgok összefüggenek. B 1980, 4. sz. 174.
- Székely György: Kereskedelem és városi agglomerációk Közép-Európában IV. Károly korában. ASZ. 22, 1980, 21–25.
- Székely Lajos: A soproni borvidék szőlőtermelésének, borászatának egységes fejlesztése. SSz. 34, 1980, 349–360.
- Székely, Tamás: „Ponzichter” auf der Bühne. NZ. 24, 1980. nov. 6.
- Szilágyi András: Egyházi gyűjtemények kincsei. Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban. Bp., 17, 1980, 1. sz. 24–27.
- Szita Szabolcs: Észrevételek egy válasz kapcsán. SSz. 34, 1980, 324–325.
- Szita Szabolcs: Észrevételek Hiller István–Németh Alajos: A háború és a felszabadulás krónikája (Sopron, 1941–1945) c. sorozatához. SSz. 34, 1980, 129–142.
- Szüts Tamás: A balesetmentes közlekedésért Sopronban. Vasutas, 30, 1980, 4. sz. 24–25.
- Takács Ernő, Vőneky György, Alliquander Ödön búcsúbeszéde. Nehézipari Műszaki Egyetem Közleményei. I. sorozat: Bányászat 28, 1980, 1–2. füzet. 9–14.
- Takács Tibor: Soproni séták, soproni emberek. NSzV. 108, 1980. aug. 20.
- Tanácskozás Fertődön. KSz. 29, 1980. júl. 10. 28. sz. 1.
- Tárczy-Hornoch Antal akadémikus 80. születésnapjára. GK. 32, 1980, 436–437.
- Tardy Lajos: Tiszta szemmel visszanézni. ÉS. 24, 1980. aug. 2. 31. sz. 2.
- Tárkány Szűcs Ernő: Jogi népszokások parasztságunk öröklési rendjében (1700–1945). ASz. 22, 1980, 273–310.
- Taschner Frigyes: A Soproni Foglalkoztató Kisegítő iskola és Nevelőotthon története (1947–1977). SSz. 34, 1980, 235–248.
- Tilkovszky Lóránt: A weimari Németország és a Duna-medence német kisebbségei. Sz. 114, 1980,

201–228.

Timár László: Az idegenforgalom földrajzi vizsgálatának néhány kérdése. FÉrti. 29, 1980, 273–301.

Tószegi Zsuzsa–Vörös Györgyné: Az agrárfelsőoktatási könyvtárak fejlődése az V. ötéves terv (1976–1980) időszakában. MÉIK. 1980, 3–4. sz. 3–12.

Tóth Endre: Silvanus viator. Egy adat Pannónia római kori vallási életéhez. SSz. 34, 1980, 169–175.

382Tóth Erzsébet: A területi csapadék és párolgás a Fertő tó vízgyűjtőjén. In: Beszámolók az 1978-ban végzett tudományos kutatásokról. Bp., 1980, 167–180.

Tóth László: Megértették az idők szavát ... MH. 3, 1980, 2. sz. 108–110.

Tóth László: A társadalomtudományi kutatómunka fejlesztésének néhány kérdése Győr-Sopron megyében. MH. 3, 1980, 3. sz. 15–20.

Tremkóné Meszleny Mária: Tallózás a könyvtárismertetőkből. Könyvtári Figyelő, 26, 1980, 261–268.

Tschach, Maria: Bericht über eine Molluskenfauna bei Mattersburg. BHBl. 42, 1980, 198–199.

Tschach, Maria: Pectinidenfunde am Zimmermansberg (Hornstein). BHBl. 42, 1980, 197–198.

Ünnepi események Sopronban. EF. 1980, 1. sz. 2–4.

Vadász Sándor: Nagyon bizalmas élelmezési helyzetjelentés, 1919. július 25. ASz. 22, 1980, 463–471.

Varga Ferenc: Még egyszer a pusztacsaládi kehelyről. SSz. 34, 1980, 266–269.

Varga László: Sopron megye szövetkezeti mozgalmi a Tanácsköztársaság idején. SSz. 34, 1980, 344–348.

Vass Andrásné: Nyílt borbírálat, Sopron. KSz. 29, 1980. dec. 4. 49. sz. 6.

Vásárhelyi Judit: A győri Székesegyházi Könyvtár possessorai IV. Egyéb, sem Erdélyhez, sem Gyórhöz nem kapcsolható hazai személyiségek könyvei. MKSz. 96, 1980, 325–349.

Veränderungen in Agendorf. NZ. 24, 1980. szept. 20.

Vielhaber, Christian: Freizeitwohnsitze im Neusiedlersee-Raum. BHBl. 42, 1980, 105–128.

Viniczai István–Windisch Aladárné: Az 1977. évi Magyarországon megjelent hadtörténelmi irodalom bibliográfiája. HK. 17, 1980, 172–191; Az 1978. évi Magyarországon megjelent hadtörténelmi irodalom bibliográfiája. HK. 27, 1980, 658–672.

Visszhang. ÉS. 24, 1980. aug. 2. 31. sz. 2.

Weihnachtsbaumkugeln aus Ödenburg. NZ. 24, 1980. dec. 6.

Wissenschaftliche Zusammenarbeit. Mattersburger Gespräch 1980. NZ. 24, 1980. okt. 4.

Wolm, Karl: Mörbisch – vielleicht ein Modellfall? P. 8, 1980, 2. sz. 6–7.

Zachar József: A francia királyság 18. századi magyar huszárai. Történelmi-statisztikai tanulmány. HK. 27, 1980, 523–554.

Zádor Alfréd: Aujeszky László–Schilling Ferenc–Somogyi Sándor (szerk.): A Fertő-táj bioszféra-készleteinek hasznosítása. Bp., 1976. SSz. 34, 1980, 280–283.

Zelfer, Hans Peter: 20 Jahre Diözese Eisenstadt. BL. 31, 1980, 3/4. sz. 12–13.

Zeltner, Franz: Brennborg. NZ. 24, 1980. szept. 6.

Zentai László: Egy soproni színpad, a Civitas útja. Népművelés 27, 1980, 11. sz.

Zimányi Vera: Gazdasági és társadalmi fejlődés Mohácstól a 16. század végéig. Sz. 114, 1980, 511–574.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

---

383 MUNKATÁRSAINK

Feld István művészettörténész, Budapest, Országos Műemléki Felügyelőség

Varga Gyula csoportvezető, 1141 Budapest, Fischer István u. 142/B. II/9.

Jakus Lajos ny. iskolaigazgató, 2614 Penc

Dr. Szabó Jenő író, Sopron, Madách u. 11.

Dr. Merényi László történész, 1087 Budapest, Luther u. 4–6/B. ép. III/16.

Gollnhofer Sándor városi tanácselnökhelyettes, Sopron, Pf. 127

Dr. Vanyó Tihamér főiskolai tanár, Pannonhalma, Vár 1.

Hárs József statikus szerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21–23.

Dr. Hiller István könyvtári főigazgató, Sopron, EFE

Mastalirné Zádor Márta tud. főmunkatárs, Sopron, EFE

Dr. Berecz Dezső író, Sopron, Kisfaludy u. 8.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Berecz Dezső írja: Több olvasónk érdeklődött Nagy színészek soproni kezdései c. cikkem (SSz. 1981,262) 3. lábjegyzetében említett ama plágium-vita mibenlétéről, amely Újváry Béla soproni reáliskolai tanár és Csíky Gergely között folyt le éppen száz évvel ezelőtt. Nem hiszem, hogy az irodalomtörténet valahol foglalkozott volna vele, hiszen semmi esetre sem jelentős esemény, de Sopron kultúrhistoriájában mégis érdemes megemlíteni. Én a Sopron c. újság 1881. május 4-i és 26-i számában bukkantam rá. Két, „cs.j.i.” jegyzésű cikk nyomán a következő tényállás állapítható meg: Újváry Béla Farkasok közt c. öt felvonásos drámáját benyújtotta a Nemzeti Színházba, melynek bíráló bizottsága a darabot visszautasította azzal, hogy előadásra nem alkalmas. A bíráló bizottságnak tagja volt Csíky Gergely, a már köztisztviselőként álló színműíró és színházi szakember. Ezt követően jelent meg Csíky Gergelynek A múlt c. elbeszélése, melyben Újváry az ő elutasított darabjának témáját vélte felfedezni. Egyik budapesti lapban nekitámadt Csíkynek, plágiummal gyanúsította s azzal, hogy bíráló bizottsági tagságával visszaélt. Csíky éktelen dühvel válaszolt, a vádat visszautasította és Újváryt személyében is támadta, többek között obszkurus tanárnak nevezte. Hivatkozott arra, hogy ő elbeszéléseinek eszméjét 1879-ben jegyezte föl, amikor Újváry darabját még nem olvasta. Érdekes módon arról nem esett szó, vagy legalább is erről a fenti újságcikkek nem tesznek említést, hogy a két írásmű között eszmei hasonlóság ne lett volna. Újváry döntőbírói öszszehívását követelte, Csíky pedig azt javasolta, hogy ellenfele forduljon a Tudományos Akadémiához. Újváry erre nem volt hajlandó s mivel a felek megegyezni nem tudtak, a közvélemény pedig mindinkább Csíky mellé szegődött, a vita döntetlen eredménnyel befejeződött. Annál is inkább, mivel az a budapesti lap, amely Újváry támadását örömmel, sőt „rikító hangon” közölte, szintén elpártolt Újvárytól. Újváry azonban nem tudott vesztés maradni, ezért Farkasok közt c. drámáját kinyomtatta, A két apa c. új darabjával pedig megpályázta a Tudományos Akadémia Teleki-jutalmát, s el is nyerte a 100 aranyat. Jellemző, hogy pályázatának jellegéje: Fellebezek!

Az említett két újságcikk szerzője tárgyilagosan megállapítja, hogy a vitában egyik fél se viselkedett rokonszenvesen: Újváry kihívó hangon, túlzott önérzettel támadta a megbecsült író, a plágiumot csak állította, de nem bizonyította, Csíky pedig magához méltatlanul gorombáskodott, személyeskedett. A cikkek szerzője budapesti lapokra hivatkozik, de név szerint csak a Hon-t említi, Jókai lapját, melybe Csíky írt. A május 26-i, Sopronban megjelent cikk egyszersmind beszámoló a Farkasok közt c. dráma soproni bemutatójáról (IV. 30.), helyesebben annak egyetlen soproni előadásáról. Megtudjuk belőle, hogy röviddel azelőtt Kolozsvárott is bemutatták a darabot s az eredmény: teljes bukás. Sopronban, írja a cikkíró, „tisztességes” sikert aratott, ami a színészek lelkesedésének köszönhető. (Beödy Gábor társulatához igen jó prózai színészek tartoztak.) A cikkíró a darabról így nyilatkozik: Drámaiatlan szerkezetű, vontatott menetű, a cselekmény nem fejlődik, a jellemek se mozognak, a drámának még főhőse is van s az összekuszált cselekményben a közönség nem ismeri ki magát. Jogosan következtethetünk arra, hogy a bíráló bizottságnak bizony igaza volt, de igaza lehetett Csíky Gergelynek is, hiszen Újváry darabjában annyi motívum zsúfolódott össze, hogy az ország bármelyik írója könnyen keveredhetett volna plágium gyanújába.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Feid, Stefan: Baugeschichte der Friedhofskapelle in Losing

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Varga, Gyula: Die Gemeinde Pusztacsalád zwischen den zwei Weltkriegen (1918–1945)

Kleine Mitteilungen

Szabó, Jenő: Rechenschaft des städtischen Zeugmeisters Ignatz Laurenz Pellican über das Jahr 1692

Jakus, Ludwig: Die Ödenburger Schulmeisteranstalt (1829–1858) als Vorgängerin der Lehrerpräparandie

Merényi, Ladislaus: Die Streikbewegung im Jänner 1918 und das Ödenburger Komitat

Kulturelles Leben in Ödenburg

Gollnhofer, Alexander: Die Ausstellung von Alois Szabó in Budapest

Nekrologe

Vanyó, Tihamér: Der Germanist Franz Geisa Karsai (1905–1981)

Hárs, Josef: Der Bauingenieur Leopold Schneider (1895–1981)

Bücherschau

Hiller, Stefan–Mastalir-Zádor, Martha: Ödenburg-Bibliographie für das Jahr 1980

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Inhaltsverzeichnis

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsényi (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 568.

2 (Megjegyzés - Popup)

Dávid F. és Czeglédy I. kutatási jelentése, valamint az 1977. évi munka szöveges, rajzi és fényképanyaga a kutatási dokumentációban található, mely a Nemzeti Múzeum Adattárában és az OMF Tervtárában hozzáférhető. Az 1977. évi kutatás konzulense Dávid Ferenc volt.

3 (Megjegyzés - Popup)

A feltárt sírok leletanyagát a restaurátorral együtt külön tanulmányban dolgozzuk fel.

4 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a 6. jegyzetben említett okleveleket.

5 (Megjegyzés - Popup)

A románkori templomra és a halszállkakötéses technika elterjedésére vö. Feld: Műemlékvédelem, 24, 1980, 65–75. A középkori falusi templomok általános jellemzőire: vö. Marosi Ernő: Magyar falusi templomok Bp., 1975. A környék településtörténetét legutóbb Mollay Károly foglalta össze: Sopron vármegye vázlatos története (az 1. jegyzetben említett kötetben). Az újabb kutatás eredményeit figyelembe vevő feldolgozás még nem készült.

6 (Megjegyzés - Popup)

Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. Bp., 1961, 176, 298; Wagner, Hans: Urkundenbuch des Burgenlandes. Graz–Köln, 1955, 312; Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár I. Bp., 1889, 56; Fejér Georgius: Codex diplomaticus VII/2. Budae, 1832, 57–58.

7 (Megjegyzés - Popup)

Mollay i.m. 39–41; Belitzky János: Sopron vármegye története. Bp., 1938.

8 (Megjegyzés - Popup)

A családnak Vicán háza és temploma is volt: Fejér i.m. VII/1, 261; továbbá Nagy i.m. 202. 209, 210–11, 260.

9 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. 210–11, 247, 291, 330.

10 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. 378, 442; Oszvald Ferenc: Adatok a magyarországi premontreiek történetéhez.

Művészettörténeti Értesítő, 1957, 240.

11 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. 457, 477, 558, 591, 637. 612, 617, II. 10, 63, 83; a kúriára I, 620.

12 (Megjegyzés - Popup)

Ld. az előző jegyzetet.

13 (Megjegyzés - Popup)

Gáspárra: vö. Nagy i.m. II, 141, 166, 178; a vásártartási engedély uo. 178.

14 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. II, 208, 253, 258–62, 293.

15 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. II, 304, 306, 346, 377.

16 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. II, 419, 434, 433, 446, 464.

17 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. II, 523, 628–49; Soós Imre: Adatok a sopronmegyei középbirtokosok 16. századi történetéhez. SSz. 1937, 202; a castellumra uő.: Ősi sopronmegyei nemzetségek Sopron, 1944, 215.

18 (Megjegyzés - Popup)

Marosi i.m. 15, 30. skk.

19 (Megjegyzés - Popup)

A plébániatemplomra: Csatkai–Dercsényi i.m. a XV. század végi mezővárosi építkezésekre Marosi i.m. 33–35; Koppány Tibor: Későgótikus építészeti emlékek a Balaton-felvidéken, Vö. Veszprém megyei múzeumok évkönyve 2, 1964.

20 (Megjegyzés - Popup)

Harsányi József: Valami a lerombolt loos-i kastély múltjából és az ott talált régiségekről. Sopron c. lap, 1880, 48. szám.

21 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület története I. Sopron, 1924, 130, 681; Mollay i.m. 68; Soós i.m. 1944, 215.

22 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. (Sopron város): Oc. Lad. XXIV. et FF Fasc. V. N° 317 (Dávid Ferenc szíves közlése).

23 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m. 130–33.

24 (Megjegyzés - Popup)

Soós i.m. 1937, 202; Payr i.m. 131–33.

25 (Megjegyzés - Popup)

Payr. i.m. 133–34.

26 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m. 134. A canonica visitatiók jegyzőkönyvei a győri püspöki levéltárban vannak.

27 (Megjegyzés - Popup)

Marosi i.m. 44–45.

28 (Megjegyzés - Popup)

Győri püspöki levéltár, canonica visitatiók; Acta cassae parochorum 3; MTA Művészettörténeti Kutatócsoport Kiadványai VII, 186.

29 (Megjegyzés - Popup)

Győri püspöki levéltár, canonica visitatiók.

30 (Megjegyzés - Popup)

Itt köszönöm meg Kőfalvi Imre segítségét, melyet a kőanyagok meghatározásában és a kis torony vizsgálatában nyújtott. Figyelemre méltó, hogy a templom oromfalában ugyanolyan kerámiaablak található, mint a szomszédos, 1872-ben épült Solymossy-kriptán.

31 (Megjegyzés - Popup)

Karsai Géza: Szent István király tisztelete. vö. Szent István Emlékkönyv III. Bp., 1938, 220.

32 (Megjegyzés - Popup)

Tanulmányunk előzetes beszámolónak tekinthető, végleges feldolgozásra a helyreállítás befejezése után kerül sor. Tanulmányunk rajzai Csepelyi-Knorr Kristóf munkái. Itt köszönöm meg Dávid Ferenc szíves segítségét.

33 (Megjegyzés - Popup)

Varga Gyula: Pusztacsalád és gondjai, SSz. 1974, 228–248.

34 (Megjegyzés - Popup)

Az okirat Gazdag Ilona fertőszentmiklósi lakos birtokában van.

35 (Megjegyzés - Popup)

Az adás-vételi szerződés Gazdag Ilona fertőszentmiklósi lakos birtokában van.

36 (Megjegyzés - Popup)

Soproni i. m. 73.

37 (Megjegyzés - Popup)

Az 1920. évi népszámlálás adatai a magyar Statisztikai Közlemények új sorozat 71. kötet 34–35. oldalán, az 1930. évi adatok az új sorozat 86. kötetének 21. oldalán találhatóak.

38 (Megjegyzés - Popup)

Az 1920. évi adatok a Statisztikai Közlemények új sorozat 69. kötet. 34–35. oldal, az 1930. évi adatok az új sorozat 83. kötetének 108–109. oldalán találhatóak. Az 1941. évi adatok helyi adatközlők szerint.

39 (Megjegyzés - Popup)

Az 1920. évi és az 1930. évi adatokra vö. az előző jegyzetet; az 1941. évi adatok a K. S. H. által 1947-ben kiadott kötet 368–369. oldalán találhatóak.

40 (Megjegyzés - Popup)

Az 1920. évi adatok a Statisztikai Közlemények, új sorozat 69. kötet 34–35. alapján, az 1930. évi adatok az új sorozat 83. kötetének 108–109. oldalán, az 1941. évi adatok a K. S. H. által 1947-ben megjelent kötetének 368–369. oldalán találhatóak.

41 (Megjegyzés - Popup)

A kalinkóra vö. Kiss Jenő: SSz. 1981, 80.

42 (Megjegyzés - Popup)

Pethő Rozália adatközlése, aki 6 évig az aratógazda marokszedője volt.

43 (Megjegyzés - Popup)

A kultúrsarok gondjai 241.

44 (Megjegyzés - Popup)

A számadást és Storno Miksa néhány vonatkozó jegyzetét Storno Gábor bocsátotta rendelkezésemre.

45 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Oklevéltár II/3:169, 171.

46 (Megjegyzés - Popup)

Kugler Antal: Rejtélyes bélyegű cseréptárgyakról a soproni múzeumban. Arch. Ért. XXI, 74–78.

47 (Megjegyzés - Popup)

Magyar hadtörténeti emlékek, Bp., 1932.

48 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv (rövidítve: Tjkv.) 1692, 63.

49 (Megjegyzés - Popup)

Falkhanet, Falkaune; falkonetta. Négy-hat font vasat lőtt ki, 28–34 kaliber hosszú és 10–18 mázsát nyom. Hat-nyolc ló vontatja, öt személy kezeli, egy lövéséhez két-három font lőpor szükséges. Huszonnégy óra alatt száz lövést ad le, amelyhez két-három mázsa lőpor és négy-hat mázsa golyó kell. (Egy bécsi font = 32 lat, 1 lat = 17 gr. 1 mázsa = 56 kg. Egy láb = 32 cm).

50 (Megjegyzés - Popup)

Mordirl, Mörser, Böhler; mozsár'. Hét fajtája van, fém-, vas-, de fagolyót is lönek ki belőle. Meredek tüzelésű löveg.

51 (Megjegyzés - Popup)

Scharpfendindl, Serpentinelle; csatakigyó'. Vaszól kovácsolt csöve hat és fél láb hosszú, 47 font súlyú, 16 és fél lat ólmot lö ki, bakokon áll.

52 (Megjegyzés - Popup)

A zárószámadásban (továbbiakban Zsz.) „in einem Gefäß” hiányzik.

53 (Megjegyzés - Popup)

„Eisernes Hagn stikhl, so 1/4 libra Eisen schist auf Eisernen Pokhn und Gabln schilifrig inwendig im Lauf Gueth an äx, Röttern und Lath Zeug eins, id est 1” (a Zsz-ban nem szerepel).

54 (Megjegyzés - Popup)

Bécsi neves ágyúöntő.

55 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban: „vermoderth an der Lafeth”.

56 (Megjegyzés - Popup)

Stikhl, Stuck, Stuck-Geschütz; canon de piéce; canon'. Mozsár fajta, Kő-, ólom vagy vas golyókat lő ki.

57 (Megjegyzés - Popup)

Mundt ,torkolat'. Ezen át töltik és lövik ki a golyót.

58 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban: „äx, Röttern” is.

59 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban hiányzik.

60 (Megjegyzés - Popup)

Rudolf császár ajándéka a városnak.

61 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban: „vermaderth an Lafethe”.

62 (Megjegyzés - Popup)

Rudolf császár ajándéka a városnak.

63 (Megjegyzés - Popup)

Rudolf császár ajándéka a városnak.

64 (Megjegyzés - Popup)

Orgl ,Orgues' Karrenbüchse, Toten-Orgel; orgona'. Több csőből álló és egyszerre több lövést leadó ágyú. Rendszerint 9–12 csövet erősítenek egy állványra, gyújtólýukaikat bádogcsatornával kötik össze, ide öntik a puskaport, amelyet elsütésig fedéllel fednek be.

65 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban: „Gueth an Gefász”.

66 (Megjegyzés - Popup)

Pöller ,Böller, Mörser; mozsár'.

67 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban: „Umbfang” helyett „Verbleibt”.

68 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban a „toppelte” hiányzik.

69 (Megjegyzés - Popup)

Lemb Eisen, lähm. Eisen. ‚vastövis’. Fából való testébe a töviseket bizonyos távolságban helyezik el, a köztük lévő teret mésszel töltik ki. Olyan helyekre teszik, amelyeket előbb felgyújtottak, hogy az oltókat megsebesítse.

70 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban: „Empfang” helyett „Verbleibt”.

71 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban: 27.

72 (Megjegyzés - Popup)

Pärthesäne ‚Partisane’. Hosszúnyelű szúrófegyver, három hegygel, egy a középén és kettő oldalt (utóbbiak: *Ohr* ’fül’, innen egyik fajtájának neve: „bömmische Ohrlöffel”).

73 (Megjegyzés - Popup)

Morgenstern ‚hosszú nyélre erősített vastüskés buzogány’. Rohamoknál használták.

74 (Megjegyzés - Popup)

Rondatsche ‚díszpajzs’.

75 (Megjegyzés - Popup)

Török, háromszögletű lovas-pajzs.

76 (Megjegyzés - Popup)

Trommel ‚hadidob’.

77 (Megjegyzés - Popup)

Feuer Ruhr ’a puska egyik faja’.

78 (Megjegyzés - Popup)

Janitscharen Rohr ‚janicsár-puska’.

79 (Megjegyzés - Popup)

Piquen ‚kopja, nyeles szúrófegyver’, Öt, söt hétméteres nyéllel is használták.

80 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban csak 481.

81 (Megjegyzés - Popup)

Pix ‚Büchse‘. Az öntött csövű lövegek közül a legkisebb, negyven kaliberes, illetve három és fél láb hosszú.

82 (Megjegyzés - Popup)

Pänthelier ‚Bandelier‘. A muskétás vállra vetett tartója, amelybe 10–12 fából való hüvely volt dugva, mindegyikben egy-egy lövéshez szükséges puskaporral. A XVI. században kezdték használni.

83 (Megjegyzés - Popup)

Casquedt ‚sisak‘.

84 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban: „Empfang” helyett. „Verbleibt”.

85 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban 64 1/4 font.

86 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban 4 font.

87 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban 13 font.

88 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban: „Empfang” helyett. „Verbleibt”.

89 (Megjegyzés - Popup)

‚Feuerballen; tüzgolyó‘. Ezt mozsárból, szurokba mártva és meggyújtva lövik ki.

90 (Megjegyzés - Popup)

‚Sturmkränze; koszorú alakú, kívülről hegyes tüskékkel borított fegyver‘. A rohamozók közé vetették. Szurokkoszorúnak is nevezték, mert a puskapor feltalálása előtt szurokba mártva és meggyújtva dobták az ellenfél soraiba.

91 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban 35 font.

92 (Megjegyzés - Popup)

Sturmhöffel ‚Sturmtöpfe; edények, amelyeket kézigránátként hajítottak a rohamozó ellenfélre.

93 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban „Empfang” helyett „Verbleibt”.

94 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban 17.

95 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban külön sorban: „Zwölffache Eiserne Muszquedten Kugl, id ost 3”.

96 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban „ein”.

97 (Megjegyzés - Popup)

Rappier ,vékony, többnyire szögletes pengéjű kard’.

98 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban a „Grosze” hiányzik.

99 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban „aus der Rath stuben Cammerfenster” hiányzik.

100 (Megjegyzés - Popup)

A Zsz-ban „Empfang” helyett „Verbleibt”.

101 (Megjegyzés - Popup)

Kraudt. „Kraut und Loth” a katonai zsargonban puskaport és ólmot jelentett.

102 (Megjegyzés - Popup)

Stain am Prihhl ’Sopronköhida’. A szakkifejezéseket az alábbi művekből vettem: Des Herrn von Belidor kurzgefasstes Kriegs-Lexicon von den vornehmsten und gebräuchlichsten Kunstwörten so in der Kriegskunst, Fortification und Artillerie vorkommen. Nürnberg, 1765; Erich Haenel: Alte Waffen. Berlin, 1913; August Demmin: Die Kriegswaffen in ihrer historischen Entwicklung von der Steinzeit bis zur Erfindung des Zündnadelgewehrs. Leipzig, 1869.

103 (Megjegyzés - Popup)

Zátonyi Sándor: A csepregi reformáció-kori kollégium (1557–1643) SSz. 1974, 315.

104 (Megjegyzés - Popup)

Szeniczai Bárány György fordításában Aug. Herman Francke: Oktatás a gyermeknevelésről. Halle, 1711.

105 (Megjegyzés - Popup)

Tabi evangélikus egyház protokolluma.

106 (Megjegyzés - Popup)

Uo. „Az examinálendő tanítói ügyességnek és az ő esméreteinek a gyermekekkel való közlése módjának kiesmérése végett leghelyesebb volna, hogyha egynehány oskolatanítás alá való különböző tehetségű gyermekeket lehetne előállítani.”

107 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. Közönséges regulák: megszabják a tanítói munka külső feltételeit. II. Különös regulák módszertani utasításokat adnak a tanításhoz. III. Tanmenetet és heti óratervet közöl.

108 (Megjegyzés - Popup)

Papp József: A soproni evang. tanítóképző intézet története 1858–1908. (Sopron, 1908, 3.)

109 (Megjegyzés - Popup)

Bereczki–Komlósi–Nagy: Neveléstörténet. Bp., 1973, 112.

110 (Megjegyzés - Popup)

Tessedik Sámuel a falugondozás és szakoktatás úttörője életrajza 1742–1820. Sajtó alá rendezte Bodor Antal dr. Bp. 1935.

111 (Megjegyzés - Popup)

Evangelikus Országos Levéltár (továbbiakban: EOL) Dunántúli egyházkerületi Levéltár G⁴ I. cs. Gyöngyösön tartott rendkívüli egyházi gyűlés, 1830. január 14. – A sárszentlőrinci kisgimnáziumi jellegű iskola fenntartásáról a tolna–baranya–somogyi evang. egyházmegye esperességébe tartozó gyülekezetek gondoskodtak, ezért nevezték senioraliskolának.

112 (Megjegyzés - Popup)

Az 1777-ben kiadott Ratio Educationis nyomán felállított tankerületi főigazgatóságok ugyan gondoskodtak a tanítók átképzéséről három hónapos tanfolyam keretében, hogy „nemcsak kiképzést nyerjenek azokban a tárgyakban, melyekre a gyermekeket tanítani fogják, vagy amelyek a jövőben kötelezőkké fognak tétetni, hanem megtanulják és sűrű gyakorlással egészen elsajátítsák a módszert is.” Így nyílt meg Győrben a nemzeti iskolában 1778. július 1-én egyik ilyen tanfolyam. Ez a fajta tanítóképzés vagy átképzés hamarosan, II. József uralkodása alatt, a németesítést kívánta szolgálni. 1787-től a német nyelv tanítását megkövetelik a normalis iskolai tanítóktól, aki nem hajlandó elvégezni a tanfolyamot, azt elbocsátják. Mikor a Magyar Kurir ezt hírül adta, több tanító elhagyta állását.

113 (Megjegyzés - Popup)

EOL Dunántúli egyházkerület jegyzőkönyvei (alábbiakban Kgyjvk.) 1827. július 4.

114 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjvk. 1829. júl. 1.

115 (Megjegyzés - Popup)

EOL Dunántuli egyházkerületi Levéltár. Szabó József Tudósításai: 0 (fiók) III. 1.: 1832; III. 13: 1833; III. 17: 1834; III. 25: 1835; IV. 1: 1836; IV. 9: 1837; IV. 21: 1838; V. 4: 1839; V. 8: 1840; V. 10: 1841; VI. 3: 1842; VI. 19: 1843; VI. 27: 1844; VII. 5: 1845; VII. 2: 1846; VIII. 2: 1847; IX. 2: 1848. – és Tanodai hírlemény az 1846/7 tanévre, Sopronnak összes protest, tanintézetiről.

116 (Megjegyzés - Popup)

Szabó József évről évre más nevet ad intézetének: Tanító hivatalra készítő intézet, Tanítókat képező Intézet, Tanítókat készítő Intézet, Néptanító képezde, Nevendék Tanítók Intézete. Az egyházkerületi jegyzőkönyvek mindig Mesterképző Intézet-nek nevezik.

117 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv. 1831. jún. 24–25.

118 (Megjegyzés - Popup)

Lengyel Pál: Kéziratos pedagógiai jegyzet Pálfy József 1865/66. tanévi előadásairól. SSz. 1964, 66–68.

119 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv: 1834. júl. 9, Borgátai Szabó Józsefre még vő. Németh Sámuel: SSz. 1941, 95–108.

120 (Megjegyzés - Popup)

Szabó József jelenti: Reám következett a Pedagógika tanítása. De mivel ennek tanulására csak 6 ifjú ajánlkozott, s magam is beteges voltam, a pénztáron is- a hanga- s énektanítók esztendő végéveli szükséges fizethetősökre- segíteni kívántam; annak elő adását Főtisztelendő superintendens Úr tudtával a jövő évre hagytam.

121 (Megjegyzés - Popup)

L. 15. sz. jegyzetet.

122 (Megjegyzés - Popup)

Luttenberger János: Korálkönyv (kézirat a volt Evang. Tanítóképző tulajdonából). Evangélikus Theológiai Akadémia Könyvtára Bp. 509. sz.

123 (Megjegyzés - Popup)

L. a 17. sz. jegyzetet.

124 (Megjegyzés - Popup)

Kelényi Ferenc: Sopron 1848-ban. SSz. 1965, 349, 351.

125 (Megjegyzés - Popup)

Németh Sámuel: A soproni ev. líceum küzdelme a nyilvánossági jogért a Bach-korszakban. A dunántúli evangélikus egyházkerület soproni líceumának ... évkönyve az 1938/39. iskolai évről. Sopron, 1939.

126 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv. 1831. okt. 28. A líceum 1851. május 21-i egyházkerületi gyűlés határozata alapján „egyházkerületi tanodává” lett, addigi fenntartói jogáról a soproni evang. egyháztanács – Konvent – lemondott. Így átszervezése az új tulajdonosra hárult.

127 (Megjegyzés - Popup)

EOL Uo. Iskolabizottmány által kidolgozott Tanterv ismertetése 1852. aug. 12–14.

128 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv. 1853. ápr. 14–15.

129 (Megjegyzés - Popup)

Tudósítvány a Dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület soproni Főtanodájáról az 1853/54., 1854/55., 1855/56., 1856/57. tanévben.

130 (Megjegyzés - Popup)

Németh Sára: Kolbenheyer Mór. Bp., 1938; Lenky Jenő: Király József Pál. SSz. 1939; 24–34.

131 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv. 1856. máj. 28.

132 (Megjegyzés - Popup)

Uo. jkv. 56. pontja.

133 (Megjegyzés - Popup)

Tudósítvány ... az 1856/57. tanévben.

134 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv. 1857. ápr. 16. a jan. 14-i határozatról.

135 (Megjegyzés - Popup)

Papp J. id. m. 6–7.

136 (Megjegyzés - Popup)

Bakó Samu külföldi tanulmányútjáról 1860-ban hazatér, a tanítóképzőben előbb segédtanár, a képességi vizsga, letétele után rendes tanár. Három évig tanít itt. Volt a soproni evang. népiskolák igazgatója, 1872-től a gyakorlati oktatásban adott külön órákat, módszertant is tanított.

137 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv. 1857. ápr. 16.

138 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv. 1857. júl. 1.

139 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv. 1858. jún. 9.

140 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság. 1858. aug. 8. 376. A későbbi Új uszoda (ma Sportuszoda) kb. 1 km távolságban van a Tanítóképzőintézet helyétől.

141 (Megjegyzés - Popup)

EOL Kgyjkv. 1859. aug. 11–13.

142 (Megjegyzés - Popup)

Papp J. i.m. 38. 1870. okt. 15-én avatták fel az emléktáblát.

143 (Megjegyzés - Popup)

Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum küzdelme a magyar tannyelvért a Bach-korszakban. A dunántúli ev. egyh. ker. soproni líceumának ... Évkönyve. Sopron, 1940, 23.

144 (Megjegyzés - Popup)

Hadtörténelmi Intézet Levéltára I. világháborús gyűjtemény 1914–1918 (a továbbiakban *HIL*) 4451. doboz szám nélkül (1918. januári jelentés).

145 (Megjegyzés - Popup)

Az Októberi Forradalom visszhangjával foglalkozik Simkovics Gyula: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Sopronban (SSz. 1967, 290–299.) és a szerző „Sopron politikai élete 1917 június–decembere között” című tanulmánya (SSz. 1977, 58–68).

146 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló (a továbbiakban *SN*) 1918. január 12.

147 (Megjegyzés - Popup)

Népakarat (a továbbiakban *NA*) 1918. január 20. Megjegyzendő, hogy ez a soproni baloldali hetilap nem tévesztendő össze a Győrött megjelenő Népakarattal, amely – bár magát „szociáldemokratának” hirdette – a háborús kormányzat álláspontját képviselte és természetesen a Szociáldemokrata Párthoz semmi köze sem volt.

148 (Megjegyzés - Popup)

NA 1918. január 27. Ennek a számnak az 1. oldalán – szinte tüntető módon – fényképet közölt a Breszt-Litovszkban tárgyaló orosz delegációról.

149 (Megjegyzés - Popup)

Népszava 1918. január 18.

150 (Megjegyzés - Popup)

NA 1918. január 20.

151 (Megjegyzés - Popup)

Berczeller, Richard–Leser, Norbert: Mit Österreich verbunden. Burgenlandschicksal 1918–1945. Wien–München, 1975, 214.

152 (Megjegyzés - Popup)

Arbeiterschaft und Staat im Ersten Weltkrieg (A. Quellen). I. Der Staat (2. Vom Juni 1917 bis zum Ende der Donaumonarchie im November 1918). Wien. 1968. (a továbbiakban *AuS* 2.) 347. sz. okmány.

153 (Megjegyzés - Popup)

AuS 2; 347. sz. okmány.

154 (Megjegyzés - Popup)

I. h. A mozgalomba bekapcsolódott a Ternitz közelében lévő Wimpassing gumigyár munkássága is. Ezt a nagyközséget nem szabad összetéveszteni az akkor Sopron megyéhez tartozó Vimpáccal, amelynek hivatalos német neve Wimpassing an der Leitha.

155 (Megjegyzés - Popup)

AuS 2: i. h. A bécsújhelyi és környéki mozgalommal foglalkozik Helmer Oskar: Aufbruch gegen das Unrecht. Zur Geschichte der sozialdemokratischen Arbeiterbewegung im Viertel unter dem Wienerwald. Wien, 1964, 100–105.

156 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár Miniszterelnökségi Anyaga (a továbbiakban *OLME*) 1918–IV–574, 575. res. sz.

157 (Megjegyzés - Popup)

SN 1918. január 17, 18.: Sopronvármegye 1918. január 16–17.

158 (Megjegyzés - Popup)

AuS 2: 398. sz. okmány.

159 (Megjegyzés - Popup)

A győri és magyaróvári sztrájkokról sok jelentést tartalmaznak a HIL 4615. doboz B. I. 2/1., B. I. 2/2. és B. I. 2/3. sz. iratai.

160 (Megjegyzés - Popup)

HIL Honvédelmi Minisztérium Elnöki 4/a. Osztályának iratai 1918, 543/0741. sz.

161 (Megjegyzés - Popup)

„Mit Österreich verbunden”... 213.

162 (Megjegyzés - Popup)

I. h.

163 (Megjegyzés - Popup)

SN 1918. január 19. (A rendelkezés szerint 20–25 kilogramm élelmiszer kivitele engedélyezhető személyenként)

164 (Megjegyzés - Popup)

SN i. h.

165 (Megjegyzés - Popup)

AuS 2: 347. sz. okmány. A rendőrségi jelentés nem közölte a magyar nyelvű szónok nevét.

166 (Megjegyzés - Popup)

AuS 2: 366. sz. okmány.

167 (Megjegyzés - Popup)

SN 1918. január 20.

168 (Megjegyzés - Popup)

OLME 1918–IV–573. res. sz.

169 (Megjegyzés - Popup)

SN 1918. január 20.

170 (Megjegyzés - Popup)

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai V. kötet (1917. november–1919. március) Bp., 1956, 69–70.

171 (Megjegyzés - Popup)

HIL 4615. doboz B. I. 2/1, B. I. 2/2, B. I. 2/3. sz.

172 (Megjegyzés - Popup)

AuS 2: 347. sz. Okmány.

173 (Megjegyzés - Popup)

AuS 2: i. h.

174 (Megjegyzés - Popup)

OLME 1918–IV–750. res. sz.

175 (Megjegyzés - Popup)

NA 1918. január 27.